

DUURZAME DRENTSE DORPSHUIZEN

VERBINDEN VAN CULTUURHISTORISCHE WAARDEN EN VERDUURZAMING

CULTUURHISTORISCHE WAARDENSCAN
AMANDA TERPSTRA ARCHITECTUURHISTORICUS
WIJNAND GALEMA ARCHITECTUURHISTORICUS

Opening ontmoetingscentrum De Veldkei, mei 1977 (Historische Vereniging Havelte e.o.)

INHOUD

Verantwoording	4
Samenvatting typologie	6
Samenvatting aanbevelingen	7
Samenvatting uitgangspunten	9
DEEL I Cultuurhistorisch kader	12
Episode I: 19e-eeuws idealisme: Ons Dorpshuis in Drenthe	12
Episode II: Buurthuizen in Drenthe: Centrale Vereniging voor den Opbouw Drenthe	15
Episode III: Dorpshuizen in de welvaartsmaatschappij 1950-1965	18
Episode IV Dorpshuizen in de verzorgingsmaatschappij 1965-1980	21
DEEL II Verduurzaming	25
Toekomstgericht verduurzamen	25
Werksessie	26
Breder perspectief	28
DEEL III Typologisch kader	29
Uitgangspunten voor verduurzaming	33
Uitgangspunten Daken	34
Uitgangspunten Gevels	38
Uitgangspunten Vensters	40
Uitgangspunten Buitenruimte	41
DEEL IV Conclusie	43
DEEL V Waardenscan	45
Onderzoeksmethodiek	45
Waardenscan dorpshuizen	47
Bronnen	95
Bijlagen	97
1 Totaaloverzicht dorpshuizen per plaats	97
2 Totaaloverzicht dorpshuizen per typologie	98
3 Werksessie dorpshuizen in Drenthe: aanbevelingen van Mathijs Dijkstra	99
4 Werksessie dorpshuizen in Drenthe: aanbevelingen van Rob Hendriks	100
5 Kenmerkenmatrix	101
6 Waarderingsmatrix	102
Colofon	103

VERANTWOORDING

In opdracht van Provincie Drenthe is gevraagd om een cultuurhistorische waardenscan uit te voeren naar dorpshuizen in Drenthe. Aanleiding voor dit onderzoek is de verduurzamingsopgave, waarvoor dertig van de bijna tweehonderd Drentse dorpshuizen zijn geselecteerd. Het onderzoek spitst zich toe op deze selectie, waarvan de cultuurhistorische waarden in kaart zijn gebracht en is gekeken naar de manier waarop verduurzaming en cultuurhistorie kunnen bijdragen aan het toekomstbestendig maken van de dorpshuizen. De dertig dorpshuizen variëren in verschijningsvorm en typologie. Sommige gebouwen kennen oorspronkelijk een andere functie; veelal schoolgebouwen maar ook voormalige kerken en raadszalen komen aan bod. Er zijn dorpshuizen in sobere naoorlogse stijl, maar ook in structuralistische trant. Dorpshuizen liggen centraal op een brink, of zijn juist ingebed in een woonwijk. Deze veelzijdigheid in ontstaan, ligging en verschijningsvorm maken dat voor een passende verduurzaming maatwerk vereist is. Om het brede duurzaamheidsvraagstuk enigszins te stroomlijnen is gepoogd de cultuurhistorische kwaliteiten te vertalen naar meer specifieke uitgangspunten per typologie.

ARCHIEFONDERZOEK

In het archiefonderzoek ter voorbereiding en ondersteuning van het cultuurhistorisch onderzoek, kwam een beeld van lokaal vakmanschap en het belang van de gemeenschap goed naar voren. Aan de hand van diverse inventarissen en projectdocumentatie viel een beeld te reconstrueren van lokale aannemers, bouwbedrijven en architecten die betrokken zijn geweest met

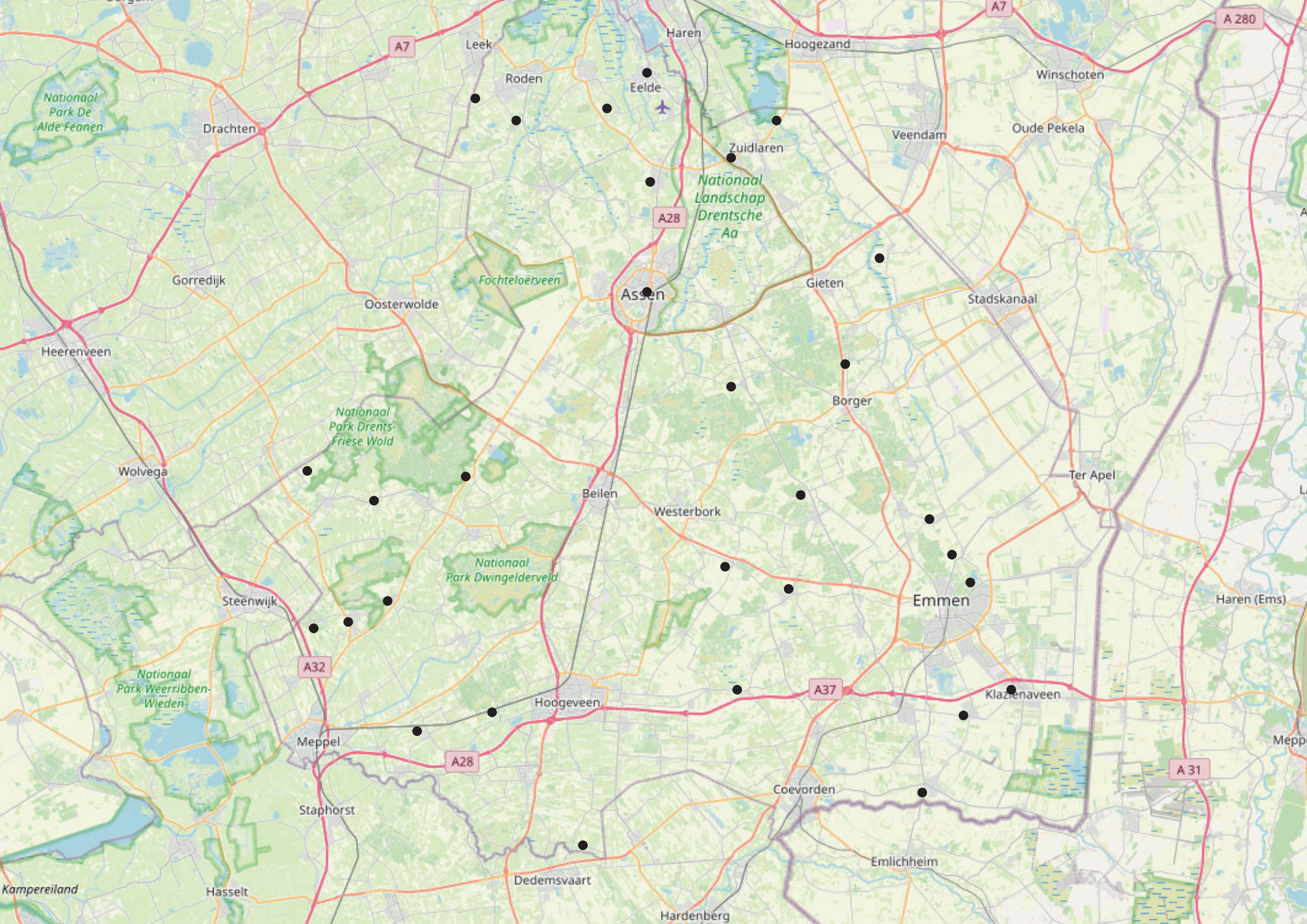
de uitvoering van de dorpshuizen. De correspondentie uit het archief van Stichting Opbouw Drenthe en gemeentearchieven gaf inzicht in hoe gemeenschappen werden geïnventariseerd en beschreven om te kunnen bepalen in welke behoefte het dorpshuis zou gaan voorzien. Het was eerder regel dan uitzondering dat dorpen een verschaald sociaal klimaat kenden en alleen in café, schoolgebouw of pastorie terecht kunnen. Lokale kerkgenootschappen en schoolleiding waren frequent en in grote mate betrokken bij de oprichting van een dorpshuis. In krantenartikelen viel na te lezen over inzamelingsacties en feestelijke openingen. Dit alles geeft overtuigend weer dat het dorpshuis de spil vormt van de gemeenschap.

ONDERZOEKSMETHODIEK

Voor het bezichtigen van de dorpshuizen tijdens de veldwerkdagen was een selectie nodig van de dertig betrokken dorpshuizen. Hiervoor hebben we een kenmerkenmatrix ontwikkeld. De parameters dorpsstructuur, locatie, positie en oriëntatie zijn hierin vastgelegd. Daarnaast hebben we gekeken naar de typologie van het gebouw. We definiëren drie duidelijke categorieën: herbestemming, naoorlogse zaalgebouw en ontmoetingsplek. Op basis van de kenmerkenmatrix hebben we de dorpshuizen gewaardeerd. Dit hebben we getoetst aan het belang qua ligging, structuur en ontstaansgeschiedenis en welke dorpshuizen indicatief waren voor een typologie. Hier kwam een selectie uit van dertien geselecteerde dorpshuizen, die we hebben bezocht tijdens het veldwerk, en zeventien overige dorpshuizen. De selectie van dertien vormen de

dorpshuizen met hoge scores op onder andere het cultuurhistorisch aspect of architectonische kwaliteit. Ook is gekeken naar het dorpshuis wat het meest representatief is voor een typologie. De geselecteerde dorpshuizen zijn tijdens twee veldwerkdagen in 2020 bezocht en uitgewerkt als aparte dossiers in de waardenscan. We hopen op deze manier een methode te hebben vormgegeven waarbinnen elk (toekomstig) dorpshuis een plek kan krijgen en tevens recht te hebben gedaan aan de grote verscheidenheid van deze selectie dorpshuizen.

Amanda Terpstra
Wijnand Galema
Rotterdam, 2021

SAMENVATTING

TYOLOGIE

HERBESTEMMING

Vanuit de selectie van dertig Drentse dorpshuizen zijn globaal drie typologieën te onderscheiden; de eerste is herbestemming. Dorpshuizen in getransformeerde gebouwen hebben vaak een prominente ligging in het dorp, vanwege hun vroegere functie als kerk of school. Het zijn gebouwen met een herkenbare of monumentale uitstraling met een rijke detaillering en vormen-taal van het dak, de gevel en de vensters. Kenmerkend zijn de vaak symmetrische hoofdopzet, de verbijzonderde entree en de grote dakvlakken. Toevoegingen of ingrepen aan het exterieur zijn beperkt mogelijk en dienen zorgvuldig ontworpen te worden. In een enkel geval betreft het een gemeentelijk- of rijksmonument, zodat in elk geval een omgevingsvergunning vereist is.

NAOORLOGS ZAALGEBOUW

Het naoorlogse zaalgebouw vormt de tweede typologie. Dit dorpshuis is eenvoudig van opzet en is volgens het lege-hulsprincipe ontworpen. De gebouwen zijn meestal opgezet rondom een multifunctionele grote zaal met toneel waar omheen een aantal ondersteunende functies zijn gerangschikt in afzonderlijke, kleine ruimten zoals cursus- en vergaderzalen, kleedkamers, keukens en garderobe. De architectuur van dit type dorpshuizen volgt de eenvoudige opzet, waarbij de grote zaal zich aan de buitenzijde manifesteert als het hoofdvolume met dubbele verdiepingshoogte en de overige ruimten in lage aanbouwen er tegenaan gegroepeerd. Het gymzaal-achtige karakter met grote gesloten muurvlakken en veel platte daken duidt op een zekere mate van standaardisering. Dit vertaalt zich ook in ruime mogelijkheden voor duurzaamheidsmiddelen op het dak of aan de gevels.

POST '65 ONTMOETINGSPLEK

Tenslotte vormt het Post '65 ontmoetingsplek het derde type. In de Post '65-periode krijgt het faciliteren van dorpshuisactiviteiten een verdiepingsslag naar het actief vormgeven van een ontmoetingsplek. Deze multifunctionele centra, - of accommodaties (MFC, MFA) hebben vaak een open structuur van ruimtelijke eenheden die worden herhaald, gekoppeld en samengevoegd tot een haast organisch gegroeid geheel. Deze gebouwen zijn alzijdig, niet-hiërarchisch en hebben meerdere ingangen. Dit heeft ook te maken met de ligging op de overgang van het oude dorp naar uitbreidingswijken, zodat beide be-diend worden. Het daklandschap en ritmiek van gevels volgt de structurele opzet en is daardoor geleed en sculpturaal. Verduurzaming zou volgens een integraal plan plaatsvinden en kunnen voortbouwen op de structurele opzet.

SAMENVATTING

AANBEVELINGEN

1.

VERTEL HET VERHAAL OVER HET DORPSHUIS

Dorpshuizen zijn oorspronkelijk opgericht vanuit het oogpunt van verheffing en ontwikkeling van de plattelandsbevolking en vanuit de behoefte van een dorpsgemeenschap om samen te komen en elkaar te ontmoeten. Veelal zijn ze gerealiseerd met hulp van filantropen en vrijwilligers en werden ze gedragen door de lokale gemeenschap. Dat uit zich ook in de huisvesting van dorpshuizen waarin de hand van ontwerpers en bouwers uit de buurt zichtbaar is. Die verbondenheid met de lokale context vormt ook een inspiratiebron voor actuele opgaves, zoals verduurzaming.

2.

BEKIJK DE OPGAVE IN BREDER PERSPECTIEF

Streef naar een verduurzaming die meer oplevert dan het terugbrengen van het energieverbruik. Er liggen kansen om de duurzaamheidsambities te koppelen aan andere kwesties die zich rondom dorpshuizen afspelen. Maak gebruik van de ontwikkelkracht van de lokale gemeenschap en verbindt deze met ontwerpkracht van architecten en landschapsarchitecten, zodat meerwaarde gecreëerd kan worden en het toekomstperspectief van dorpshuizen wordt vergroot.

3.

BETREK DE BEWONERS BIJ DE TOEKOMST VAN HET GEBOUW

Draagvlak, participatie en betrokkenheid van de lokale gemeenschap is cruciaal voor inpassing en acceptatie van duurzaamheidsmaatregelen, maar ook voor het vergroten van sociale duurzaamheid. Stimuleer eigen initiatieven van bewoners, sta open voor vernieuwende initiatieven en betrek ze ook bij het ontwikkelen van een toekomstperspectief voor hun dorpshuis.

4.

ONDERZOEK DE MOGELIJKHEDEN VOOR HERGEBRUIK EN TRANSFORMATIE

Het handhaven en aanpassen van bestaande gebouwen is in veel gevallen duurzamer dan sloop en nieuwbouw. Onderzoek de mogelijkheden van hergebruik en transformatie van dorpshuizen, ook als de functie vervalt. Behoud van gebouwen of delen daarvan draagt bij aan beleving en zichtbaarheid van dit unieke erfgoed.

SAMENVATTING

5. ANTICIPEER OP AANPASSINGEN IN FUNCTIE EN PROGRAMMA

De functie en invulling van het programma van het dorpshuis is constant in beweging. Zet in op gevarieerd gebruik en wisselende periodes van intensief gebruik. Hieruit volgt een keuze om te kiezen voor een aanpak voor optimale isolatie van het hele gebouw of juist een zo weinig mogelijke bouwkundige aanpak en vol inzetten op verbetering van de klimaatinstallatie en investering in duurzame energiebronnen. Probeer het programma van het dorpshuis uit te breiden met andere functies zoals een pakketjes- of boodschappenbezorgpunt, flexibele werkplekken, zorgfuncties en pop-up restaurants of bioscopen, kleine lokale detailhandel of zelfs bewoning.

6. BETREK DE BUITENRUIMTE BIJ (SOCIALE) VERDUURZAMING

Sluit aan bij de omgeving met het ontwerp van de buitenruimte in aard en structuur. Vergroen de buitenruimte voor het vergroten van infiltrerend vermogen van de grond, het tegengaan van hittestress, de toename biodiversiteit (en ecologische waarde) en voor een aangename verblijfsklimaat. Maak seizoensverandering beleefbaar met de beplanting en maak waterinfiltratie zichtbaar voor de educatieve waarde. Programmeer de buitenruimte voor ontmoeting en activiteiten zoals een moes- en pluktuin, zitplekken, sport en bewegingsplekken, een speelplaats voor ontmoeting met jong en oud en natuurbeleving.

7. ZOEK NAAR MEERVOUDIGE INVULLING VAN DE BUITENRUIMTE

Zet de buitenruimte in voor het stimuleren van duurzame mobiliteit (laadpalen voor fiets en auto), ten behoeve van klimaatbeheersing van gebouw en omgeving, en voor het toepassen van inventieve oplossingen zoals kassen en fietsenbergingen als isolerende tussenruimte en graduele overgangen van binnen naar buiten en benut zonnepanelen voor het creëren van overdekte buitenruimte.

8. BOUW VOORT OP BESTAANDE KWALITEITEN

Dorpshuizen vormen een fenomeen dat nauw verbonden is met de sociaal-maatschappelijke opbouw van de Drentse samenleving en zijn van belang als *lieu-de-memoire*. In het kader van de groeiende belangstelling voor Post '65-erfgoed zou behoud en herontwikkeling van dorpshuizen voor Drenthe een voorbeeldproject kunnen zijn dat andere partijen inspireert. Sluit daarbij aan op bestaande cultuurhistorische kwaliteiten.

9. HET ONDERWERP VERDIENT MEER ONDERZOEK

De selectie van dertig dorpshuizen geeft een in beperkte mate representatief beeld van in Drenthe gerealiseerde dorpshuizen. Een belangrijk aandeel in dit onderzoek was het vormgeven van een onderzoeksmethodiek waarin de kwaliteiten afleesbaar zijn en te groeperen naar typologie. De logische vervolgstap is dit onderzoek uitbreiden naar het totaaloverzicht van dorpshuizen in Drenthe voor een representatief beeld. Zoals aangegeven in het onderzoek, verwachten we een evenrediger aandeel van dorpshuizen (multifunctionele centra, - of accommodaties) uit de Post '65-periode. Met name de invloed van architect Cor Kalfsbeek die lokaal school heeft gemaakt, denken wij terug te gaan zien bij een totaaloverzicht van dorpshuizen in Drenthe.

SAMENVATTING

UITGANGSPUNTEN

DAKEN

- Bij kappen zoals zadeldaken en schilddaken is een onderscheid tussen vormgegeven daken (dakruiters, dakkapellen, schoorstenen) die beperkt geschikt zijn voor plaatsing van zonnepanelen, en grote ruime dakschilden met lage goothoogtes die goed als drager van zonnepanelen dienen. Let hierbij wel op dat dit gezoneerd, in een eenduidig en aaneengesloten vlak, wordt toegepast.
- Plaats zonnepanelen op platte daken zoveel mogelijk op een hoger gelegen volume en zo plat mogelijk. Dit is van toepassing op dorpshuizen die een hoger volume hebben, te zien bij het naoorlogs dorpshuis met gymzaaltype.
- Platte daken zijn uitermate geschikt voor groene- of sedumdaken. Dit kan worden ingezet bij dorpshuizen die een groot dakoppervlak hebben, met een lage bouwhoogte (zichtbaar vanaf straatniveau).

- Hoger gelegen daken van gymzalen zijn geschikter voor installaties dan lagere daken, maar dan bij voorkeur in gedekte kleurstelling of afgeschermd. Bij dorpshuizen zonder een gymzaaltype is de plaatsing afhankelijk van de zichtbaarheid op het platte dak en zou zoveel mogelijk geconcentreerd in het midden toegepast kunnen worden. Installaties in of onder de kap zijn ook mogelijk, als het exterieur van het dak ongeschikt is.

- De daken van structuralistische ontwerpen zijn veelal ontworpen als een samengestelde compositie van tentdaken en lichtkoepels. Hier wordt een integraal dakontwerp aangeraden, waarbij de herhaling van elementen en de zichtbaarheid vanuit verschillende hoeken van belang zijn.

SAMENVATTING

GEVELS

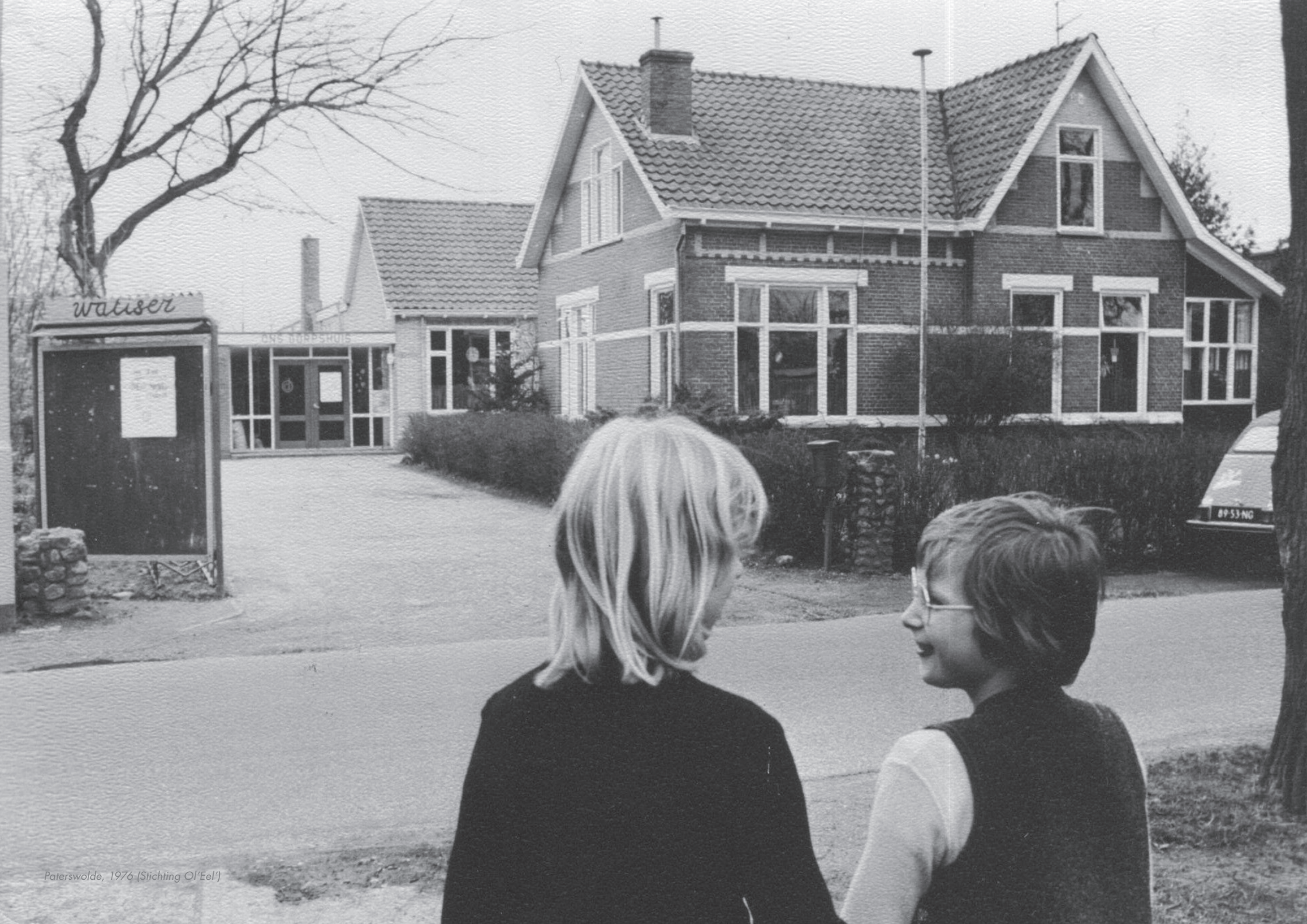
- Herbestemde, vooroorlogse gebouwen hebben meestal gevels zonder spouwmuur en siermetselwerk. Hier is externe gevelisolatie af te raden.
- Bij dorpshuizen met spouwmuur of gestandaardiseerd metselwerk is externe gevelisolatie goed mogelijk. Let op het gebiedseigen materiaalgebruik. Toepassing van stucwerk is wezensvreemd, terwijl toepassing van (keramische) steenstrips beter passend is.
- Bij ontwerpen waar het ritme van volumes waardevol zijn ligt de kwaliteit niet in de afzonderlijke geveldelen maar in het geheel van in-en uitspringende oppervlakken. Pas een nieuwe gevel consequent toe en let op het terugbrengen van het oorspronkelijk reliëf.
- Gevels van naoorlogse zaalgebouwen hebben veelal verschillende volumes met glaspuien en blinde gevels. Vertrek vanuit deze compositie van transparantie en geslotenheid.

VENSTERS

- Voormalige schoolgebouwen vormen een subgroep binnen de getransformeerde gebouwen. De opzet met leslokalen maken deze gebouwen per uitstek geschikt voor een herbestemming tot dorpshuis. Veelal is de roedeverdeling in de (schuif)vensters de drager van kwaliteit van deze gebouwen.
- Als dorpshuis gebouwde dorpshuizen hebben vaak moderne raamkozijnen die eenvoudig voorzien kunnen worden van HR++-glas. Dit geeft ook kansen voor een consequente toepassing van de raamkozijnen, zodat een rommelig beeld wordt vermeden. Houd wel rekening met karakteristieke raamindeling, roedeverdeling en vormtaal als kozijnvervanging toch noodzakelijk is.

BUITENRUIMTE

- Sluit aan bij de omgeving met het ontwerp van de buitenruimte in aard en structuur.
- Het vergroenen van de buitenruimte biedt kansen voor het vergroten van het infiltrerend vermogen van de grond, het tegengaan van hittestress, de toename van biodiversiteit en een aangamer verblijfsklimaat.
- Zet vergroening in ten behoeve van klimaatbeheersing van het gebouw (bomen, groene daken en gevels).
- Maak het plan samen met de gebruikers en de omgeving.
- Programmeren van de buitenruimte voor ontmoeting en activiteiten; moes- en pluktuin, zitplekken, sport en bewegingsplekken, natuurbeleving en combinatie met een speelplaats.
- Maak seizoensverandering beleefbaar met de beplanting en waterinfiltratie zichtbaar als educatieve waarde.

Paterswolde, 1976 (Stichting Ol'Eel)

DEEL I CULTUURHISTORISCH KADER

EPISODE I

19e-EEUWS IDEALISME:

ONS DORPSHUIS

IN DRENTHE

Het fenomeen dorps huis maakt deel uit van een reeks volkshuizen en buurthuizen, die eind 19e eeuw onder particulier initiatief in Nederland tot stand kwam. De achterliggende motieven zijn grotendeels terug te voeren op de volkshuizen die rond 1900 in Europese arbeidersmilieus opkwamen. Vanaf 1890 zetten zowel progressieve liberalen als socialisten zich in voor de verheffing van de arbeidende klasse. De misstanden van de industrialisatie, aangeduid met *sociale kwestie* houden de gemoederen bezig. De gegoede burgerij, met een hoofdrol voor vrouwen, voelt zich geroepen om oplossingen hiervoor te vinden en kijken naar Engeland waar de industrialisatie een eeuw eerder was begonnen. Londen vormt een progressieve hoofdstad met verschillende initiatiefnemers en sociale hervormers, zoals Octavia Hill en Arnold Toynbee.

Tijdens de industrialisatie en urbanisatie van de negentiende eeuw bestond nauwelijks aandacht voor de omstandigheden waarin de arbeiders leefden, woonden en werkten. Arnold Toynbee (1852-1883) richtte zich op het overbruggen van de klassenverschillen door intellectuele verheffing en door het letterlijk ontmoeten van arbeiders en de geschoolde stedelijke elite. Dit gebeurde in zogenaamde *settlements*, volkshuizen als ontmoetingsplek voor lering en beschaafd vermaak. Hierdoor zou de arbeider een beter leven en toekomstperspectief krijgen, maar ook de gehele samenleving zou profiteren van de toenemende harmonie tussen de bevolkingsgroepen. In 1884 werd in Oost-Londen het eerste *settlement* geopend, kort na het vroege overlijden van Toynbee. De naar hem vernoemde Toynbee Hall

Toynbee-Hall, Londen, opname 1921 (pinterest.com)

groeide uit tot een voorbeeld voor sociaal-geëngageerden en vond in korte tijd navolging op het Europese continent.

Verschillende sociale hervormers uit Nederland bezochten Toynbee Hall, onderhielden contacten met Britse collega's en initieerden zo het sociaal-maatschappelijke zorg in Nederland. Voor de jonge vrouwen uit de hogere burgerklasse is het maatschappelijk werk één van de weinige mogelijkheden om voor zichzelf een bestaan op te bouwen. Hélène Mercier (1839-1910), Johanna ter Meulen (1867-1937) en Emilie Knappert (1860-1952) vormden de pioniers van het maatschappelijk werk in Nederland eind-19e eeuw. De zichtbaarheid van deze vrouwen die zich roerden in het debat en initiatieven ondernamen, zouden Gezina (ook: Gesina) Bähler-Boerma (1874-1953) inspireren tot het stichten van het eerste dorps huis in 1915. Vooral Emilie Knappert gold als voorbeeld voor Bähler-Boerma. De Schiedamse Knappert kwam uit een vrijzinnig liberaal milieu en was opgeleid tot godsdienstle-

Arnold Toynbee 1852-1883
(Wikipedia.org)

Emilie Knappert 1860-1952
(socialcanon.eu)

rare. Ze doceerde aan fabrieksmeisjes en raakte zo betrokken met onderwijs voor de arbeidersklasse en de arbeidersjeugd. Door contacten met schrijfster en feministe Hélène Mercier richt ze in 1899 naar Amsterdams voorbeeld het Leidse Volkshuis op. Het doel was de geestelijke ontwikkeling van de deelnemers (fabrieksjeugd) door kunstzinnige vorming en natuureducatie. In de periode 1915-1926 was ze directrice van de School voor Maatschappelijk Werk, eveneens gesticht door Mercier in 1899.

Door bijdragen van *Het Weekblad voor Vrijzinnig-Godsdienstige Democraten* raakte Emilie Knappert wellicht bekend met het gedachtengoed van Louis Bähler, een christen-anarchistische predikant met hoge idealen (antimilitaristisch, vegetariër, geheelonthouder) die in het Noorden van Nederland werkzaam was. Louis Bähler (1867-1941) en Gezina Bähler-Boerma huwden in 1894 en verhuisden een aantal keren in Friesland en Groningen voor het predikantschap van Bähler. De loopbaan van Bähler is

door zijn volhardend idealisme omgeven door controverses. In 1911 vertrekt het echtpaar naar Paterswolde waar ze het landhuis Lemferdinge aankopen. Gezina Bähler-Boerma kan met haar erfenis hun behoudende levensstijl bekostigen. Als Louis Bähler drie jaar na de opening van het dorps huis opnieuw wordt opgeroepen als predikant besluit het echtpaar hier geen gehoor aan te geven en in Paterswolde te blijven. Het vormt het kantelpunt waarbij Gezina Bähler-Boerma op de voorgrond treedt en haar echtgenoot met emeritaat gaat, zich bezighoudt als 'schriftgeleerde' en langzamerhand in de obscuriteit verdwijnt.

Bij het oprichten van 'Ons Dorps huis' ondersteunt Emilie Knappert Bähler-Boerma niet alleen bij de juridische oprichting van het dorps huis maar helpt ze Bähler-Boerma ook aan een continue stroom leerling-leidsters. De School voor Maatschappelijk Werk neemt namelijk in 1916 een stage bij dit dorps huis op als onderdeel van het curriculum. Volksontwikkeling gericht op het dorps leven wordt hiermee erkend. Het dorps huiswerk verschilde van de stedelijke volkshuizen die de arbeidersklasse probeerde te verheffen door liefde voor cultuur en natuur bij te brengen. Bähler-Boerma richt zich met het dorps huis op 'alle noden van de plattelandsbevolking'. Betrokkenheid en nabijheid van de natuur was er op het platteland genoeg; geestelijke verheffing daarentegen was zo goed als afwezig.

De directe aanleiding tot de oprichting van een dorps huis te Paterswolde was een enquête van de Volksbond tegen Drankmisbruik. Uit dit onderzoek kwam de ellende van de plattelandsbevol-

king naar voren: overmatig drankgebruik, slechte voeding, geen gelegenheid tot vakopleidingen en vervolgonderwijs. Het werd steeds meer gezien als een sociaal-maatschappelijk probleem. Niet alleen stond drank in de weg om tot volle ontplooiing te komen, het verenigingsleven kwam van oudsher samen in cafés. Het dorps huis zou een volwaardig alternatief moeten zijn van het café als plaats van samenkomst. Overige plaatsen van ontmoeting waren de kerk (consistorie of christelijke lokaliteiten) en vanuit vrijzinnige socialistische achtergrond voldeden herbergen of een oude school.

Gezina Bähler-Boerma was overtuigd van het belang van een dorps huis in de Paterwoldse gemeenschap. Met hulp van de gelijkgestemde leden van de gegoede burgerij en bevriende industriëlen komt de stichting van het dorps huis op gang. Deze filantropie is van oudsher ingebed in de maatschappelijke structuren (ook bekend als noblesse oblige) en functioneert goed in de uitgekristalliseerde gemeenschap die Paterswolde is. Het dorp nabij Groningen is namelijk al geruime tijd een populaire forenzen verblijfplaats voor de gegoede burgerij en ligt in de invloedssfeer van de grote stad.

Het bestuur kan voor een goede prijs aan huisvesting komen door een leegstaand woonhuis in eigendom van grootindustrieel J.E. Scholten aan te schaffen. Als zoon van W.A. Scholten, grondlegger van een concern dat zou uitgroeien tot een industrieel conglomeraat van zuivel-, suiker-, strokarton- en aardappelmeelfabrieken, behoorde hij tot de rijkste families van Nederland. Scholtens filantropische daden waren

Gezina Bähler-Boerma 1874-1953 (Wikipedia.org)

Groepsportret 'sluitting naailessen in Ons Dorpshuis', Kramer, 1919 (IISG)

onder andere het aanleggen van het stadspark in Groningen en het openstellen van landgoed De Braak in Paterswolde voor de gemeenschap. De toegang kostte 10 cent, waarvan de opbrengst naar het W.A. Scholten Kinderziekenhuis en voor de armenzorg in Paterswolde ging. Daarnaast was hij actief in watersport en had aan het Paterswoldse Meer een fraai theehuis 'De Paalkoepel'. Ook H.Y. Meyboom was een trouwe medestander van Bähler-Boerma. Als voormalig predikant en actief lid van particuliere zorginitiatieven zoals de Vereniging voor Armenzorg en de Maatschappij van 't Nut tot het Algemeen was hij uit hetzelfde hout gesneden. Voor het dorpshuis initieerde hij een aantal floralia-tentoonstellingen die de 'smaak en vlijt bij de werkende stand zou aankweken en bevorderen', zoals gedemonstreerd bij de opening van het dorpshuis.

Bähler-Boerma ontdekte dat de verschillende initiatieven in elkaar haakten en daardoor alle gebieden van de samenleving bewerkt konden worden. Dit werd voor Bähler-Boerma de

EHBO-cursus in Ons Dorpshuis, [ongedateerd] (Stichting Ol'Eel')

ideale aanpak van de vele maatschappelijke problemen. De misstanden werden in relatie tot de verschillende deelgebieden als een geheel aangepakt. Zo werd in 1932 in opdracht van Ons Dorpshuis een turnzaal en badhuis gebouwd. Sport, gezondheid, hygiëne en opvoeding zorgden voor een totaalaanpak voor de plattelandsbevolking. Voor een kleine overzichtelijke dorpsgemeenschap zoals Paterswolde was een idealistisch, particulier initiatief geschikt. Het dorpshuis kreeg enige landelijke bekendheid en navolging in een aantal Drentse dorpen zoals Roden, Vries, Smilde en Anloo en in het Groningse Harkstede.

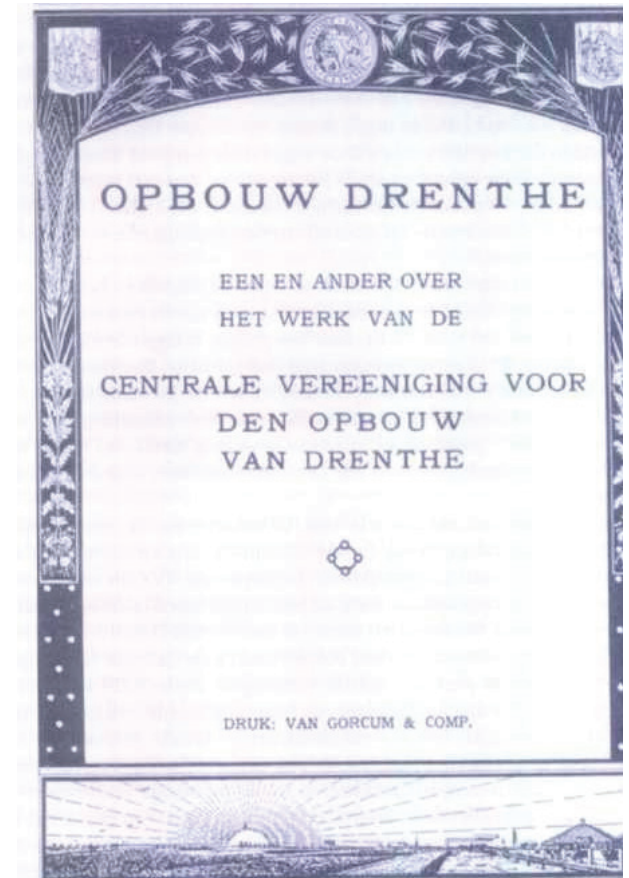
EPISODE II

BUURTHUIZEN IN
DRENTHE:
CENTRALE VERENIGING
VOOR DEN
OPBOUW DRENTHE

Affiche van ontwerper Louis Kalff over de Drents Opbouw Tentoonstelling Amsterdam in het Paleis voor Volksvljt (1928) (catawiki.nl)

In 1920 had Commissaris van de Koningin Jan Tijmen Linthorst Homan (1873-1932) kennis gemaakt met het dorps huiswerk zoals dat in Paterswolde was opgezet door Gezina Bähler-Boerma. Zij hadden meermalen met elkaar gesproken over de mogelijkheid in heel Drenthe dit dorpswerk van de grond te tillen. Op advies van Bähler-Boerma werden deze nieuw te stichten dorps huizen (in de veenstreek: buurthuizen) geleid door maatschappelijk werksters. Zo kreeg de jonge professie van maatschappelijk werk in Drenthe haar afzetgebied.

Centrale Vereeniging voor den Opbouw van Drenthe (1925) (canonsociaalwerk.eu)

In 1925 was de oprichting van de 'Centrale Commissie voor den Oeconomischen, Cultureelen en Hygiënischen Opbouw van Drenthe in het bijzonder de veenstreek' een feit. In 1926 werd de Commissie omgezet naar de 'Centrale Vereeniging voor den Opbouw van Drenthe' (hierna: Centrale Vereeniging). Dit initiatief was onlosmakelijk verbonden met de veencrisis in de zuidoosthoek van Drenthe die in 1921 uitbrak. Deze crisis was een gevolg van de ineenstorting van de turfwinning, de voornaamste bedrijvigheid van de streek. Linthorst Homan wist hierop lan-

delijke aandacht te vestigen door journalisten uit te nodigen en hen rond te leiden door het getroffen rampgebied. Er ontstonden inzamelingsacties door het hele land voor het 'arme Drenthe' en ook de regering wenste dat de Commissaris alles in het werk stelde om de economische en sociale neergang in de Drentse venen te keren. Linthorst Homans projecten werden deels gefinancierd door het ministerie van Binnenlandse Zaken, wat destijds voor de liberale regering een unicum was.

De oprichting van de Centrale Vereeniging maakte deel uit van een moderniseringslag die Linthorst Homan wilde bewerkstelligen. Een paradox in de beeldvorming van Drenthe is dat het zowel een oud als jong landschap is. Tijdens de invoering van het Kadaster in 1832 bestond ruim twee derde van Drenthe uit woeste grond in de vorm van heidevelden, zandverstuivingen, broekgronden en veen. De zichtbare sporen van prehistorische bewoning en de middeleeuwse esdorpenlandschap vormen het *olde landschap*. Daarnaast is het landschap door de vele ontginningen gevormd in een eveneens kenmerkend, maar aanzienlijk jonger, vervengingslandschap met bijbehorend kanalenstelsel en veenkoloniën.

Ontginningsmaatschappijen zijn Drenthe niet vreemd. Zo heeft de Nederlandse Heidemaatschappij (1888) vanaf 1907 haar stempel gedrukt op de ontginning van de woeste gronden, zoals in het Zeijerveld. De nadruk werd hierbij voornamelijk gelegd op het verhogen van de bodemopbrengsten. In 1924 echter wordt in de 'N.V. Het Lantschap Drenthe' de ontginning na-

drukkelijk gekoppeld aan samenlevingsopbouw door de activiteiten van de Centrale Vereeniging. Het was deze combinatie van sociale opbouw mét ontginningen dat zowel het landschap als de gemeenschap betrof. Hiermee weerklinkt het initiatief van Linthorst Homan naar een ander 'beschavingsoffensief' in Drenthe; de Koloniën van Weldadigheid uit 1818. Johannes van den Bosch (1780-1844) richtte in dat jaar de Maatschappij van Weldadigheid op. Er komen landbouwkoloniën met als doel om de toestand van de arme bevolking te verbeteren door arbeid, onderhoud en onderwijs. Via deze verheffing van het volk zou deze 'hogere beschaving, verlichting en weldadigheid' te bereiken zijn.

Witteveen vormde een voorbeeld van de twintigste-eeuwse maakbaarheid zoals de koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid dat waren in de negentiende eeuw. De veenontginning vormde het pronkstuk van de 'NV Het Lantschap Drenthe' en de Centrale Vereeniging. Dit was precies wat Linthorst Homan met zijn moderniseringspolitiek nastreefde om sociale en economische initiatieven samen te laten gaan. In 1930 vond de opening plaats van het buurthuis met leeszaal.

Vanaf 1926 stichtte de Centrale Vereeniging al buurthuizen in Nieuw-Dordrecht, Zwartemeer, Emmerschans, Emmer-Erfscheiderveen en in 1928 Bargercompasuum. Hier werden sociale diensten opgezet zoals consultatiebureaus, moeder cursussen en kleuteropvang, maar ook teken-, kook en naaicursussen, lezingen en huishoudelijke voorlichting voor volwassenen

De Telegraaf (25 december 1921) (canonsociaalwerk.eu)

gegeven. De Centrale Vereeniging ondersteunde de tuinbouwvereniging Spes Nostra en kocht in Nieuw-Amsterdam een gebouw voor de Lagere Tuinbouwschool.

In de eerste periode van de Centrale Vereeniging vormt het opzetten van buurthuizen de speerpunt van de organisatie. Dat veranderde onder directeurschap van Jaap Cramer (1899-1998) in 1934. Voor de bestuurlijke betrokkenheid van het buurthuis werd de medewerking van de verzuilde verenigingen ingeschakeld zodat het buurthuis niet voor maar *door* de gemeenschap werd geleid. Dit verschilde met het uitgangspunt van Bähler-Boerma's dorpshuis dat als 'neutraal' huis juist *bóven* de zuilen stond. In hetzelfde jaar werd het afzetgebied van de Centrale Vereeniging in de veenstreek uitgebreid tot de hele provincie. De verschillende buurthuisactiviteiten vormden zich langzamerhand tot zelfstandige afdelingen die verder professionaliseerden. Zo ontstonden de specialisaties Jeugd- en Ontwikkelingswerk, Dienst der Kleuterscholen, Bureau voor Jeugdzorg en Maatschappelijk Werk en de afdeling Nijverheidsonderwijs voor meisjes en de Huishoudelijke voorlichting.

In 1948 wijzigt de Centrale Vereeniging in Stichting Opbouw Drenthe en groeit in de naoorlogse jaren uit tot een provinciaal intermediair en adviesorgaan. De stichting speelde een rol in de planning van vrijwel alle sociaalmaatschappelijke voorzieningen in Drenthe, zoals dorpshuizen, kruisgebouwen en bibliotheken.

Buurthuis in Witteveen, 1928 (historischeverenigingwesterbork.nl)

Buurthuis Nieuw-Dordrecht (Hoek-Beugeling)

EPISODE III

DORPSHUIZEN

IN DE

WELVAARTS-

MAATSCHAPPIJ

1950-1965

Het overheidsbeleid haakte in op het vooroorlogse beleid van Stichting Opbouw Drenthe. Samenlevingsopbouw werd na de oorlog - en de veronderstelde negatieve effecten van vijf jaren zonder orde en structuur - een speerpunt bij de overheid. Vanuit de gedachte van de maakbare samenleving wordt volkshuiswerk ingezet om de vooroorlogse, verzuilde structuren weer op te bouwen. Hiermee verschuift het particuliere, lokale initiatief wat ingebed is in filantropie, liefdadigheid en paternalisme officieel tot overheidsbeleid.

Het Ministerie van Onderwijs Kunsten & Wetenschap start een subafdeling en in 1952 wordt het Ministerie voor Maatschappelijk Werk opgericht. In het beleid wordt het lege-huls principe aangehouden; het dorps huis verleent onderdak aan het bestaande plaatselijke verenigingsleven of aan activiteiten van de gemeenschap. Voor de (destijds gehanteerde term) club- en buurthuiswerk wordt een subsidiestelsel opgetuigd voor gemeente, provincie en rijk. De gemeentelijke bijdrage was vrij van vaststellingen. De rijksbijdrage wordt vastgesteld op 25% van de stichtingskosten, evenveel als de provinciale bijdrage. Aangezien Drenthe was aangemerkt als probleemgebied, kon de subsidie verhoogd worden tot vijftig procent.

Ook kon extra subsidie verkregen worden voor de inrichting van een bibliotheekruimte, en het 'geschikt maken van de grote zaal tot accommodatie voor sport en spel'; een aspect wat veel is toegepast onder de naoorlogse dorps huizen in de selectie.

Aangezien er maar één gebouw gesubsidieerd kan worden per gemeenschap moeten verenigingen samenwerken en voorzieningen combineren. De initiatiefnemers werden geacht een stichting op te richten met een kostenraming en exploitatieplan. Er werd een intekenlijst van plaatselijke verenigingen opgevraagd en een vereiste eigen bijdrage van tien procent van de geschatte stichtingskosten. Op deze wijze werd het initiatief nadrukkelijk bij de dorpsgemeenschap gelegd. Meestal gaven kerkelijke organisaties het startschot met een schenking en werd met inzamelingsacties het benodigde bedrag binnengehaald. Het gemeentebestuur stond veelal garant voor het afsluiten van een lening.

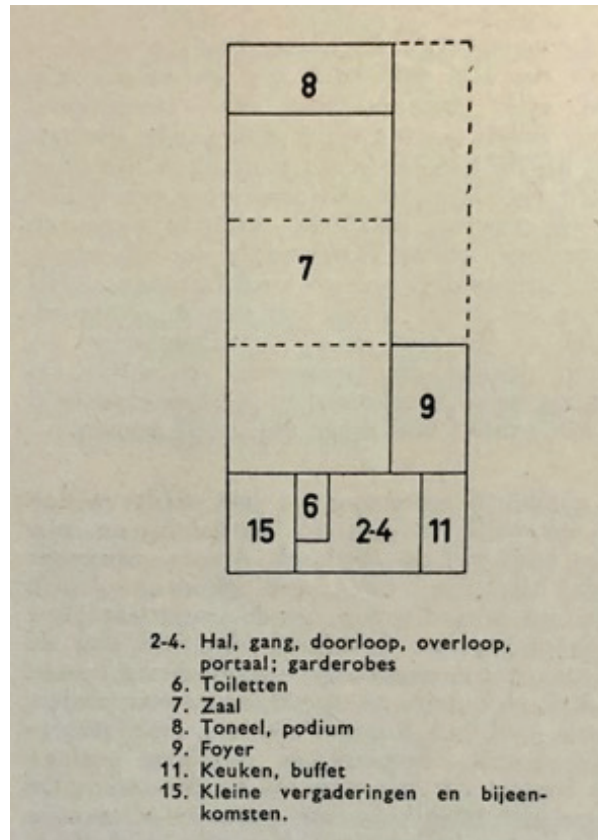
Als gevolg van het opgetuigde subsidiestelsel ontstaat een netwerk van landelijke en provinciale koepelorganisaties die als een intermediair functioneren tussen de lokale initiatieven en overheid. In 1957 stelt Stichting Opbouw Drenthe de 'Provinciale Commissie voor Buurt- en Dorps huiswerk in de provincie Drenthe' in om de werking tussen particulier initiatief en overheden beter te coördineren. In 1962 verschijnt de brochure 'Ons dorp gaat een dorps huis bouwen'. Deze publicaties richten zich voornamelijk op de organisatie en exploitatie van een dorps huis. De richtlijnen voor de architectuur en ruimtelijke opzet valt samen te vatten als een optelsom van voorzieningen en functionele ruimten. Een uitzondering vormt de brochure 'Buurthuis – Dorps huis – Volkshuis uit 1958 van de Nederlandse Bond voor sociaal-cultureel Vormingswerk (NBV). Het artikel verscheen eerder in het vakblad BOUW. Hierin gaat het specifiek over opzet en ruimtelijke

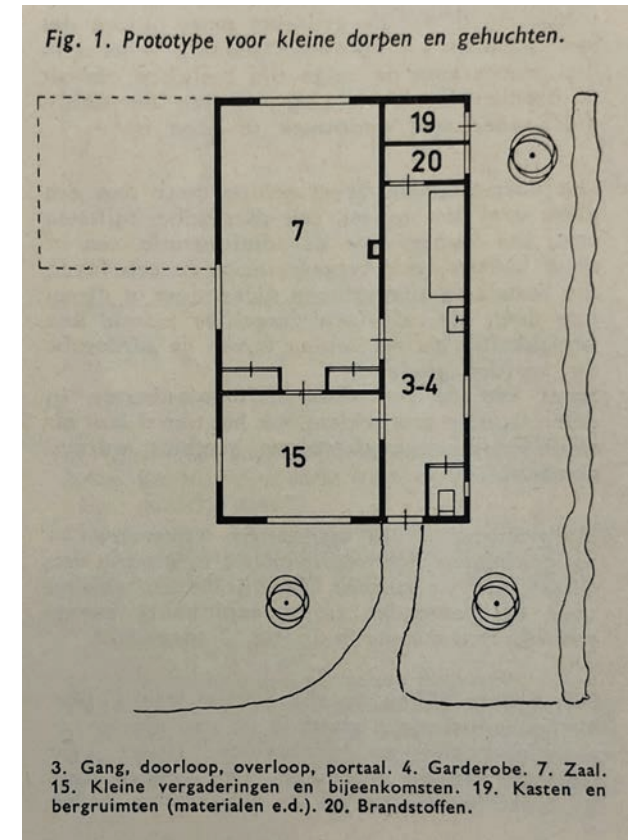
Fragment brochure (IISG)

indeling. Er wordt geprobeerd om tot gestandaardiseerde indelingen te komen. Het prototype voor kleine dorpen en gehuchten is een rechthoekig gebouw waarbinnen de grote zaal (en podium) centraal staat en functionele ruimtes langs een zijde zijn gegroepeerd. Belangrijk is om alvast te anticiperen op toekomstige uitbreidingen, die bij voorkeur in vleugelbouw gerealiseerd moeten worden.

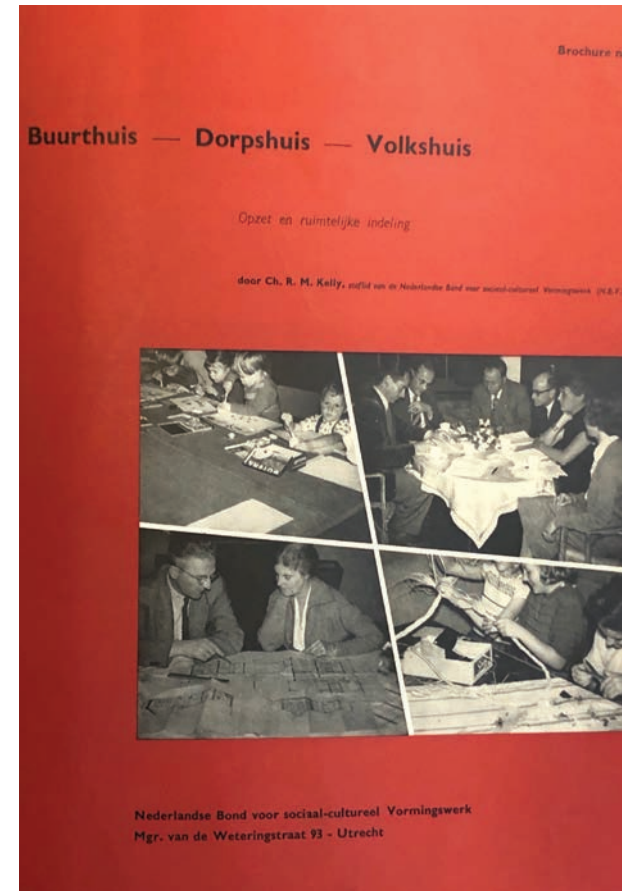
In de selectie van dertig Drentse dorpshuizen zijn dergelijke eenvoudig opgezette dorpshuizen goed vertegenwoordigd. Dat geldt met name voor het gymzaaltype; hier manifesteert de grote zaal zich aan de buitenzijde als het hoofdvolume met dubbele verdiepingshoogte en zijn de overige ruimten in lage aanbouwen er tegenaan gegroepeerd. Het gymzaal-achtige karakter met grote gesloten muurvlakken en veel platte daken duidt op een zekere mate van standaardisering.

Schematische opzet eenvoudig dorps- of wijkcentra. Fragment uit: *Buurthuis – dorps huis – volkshuis*, 1958 (IISG)

Opening door directrice Jo Boer van Stichting Opbouw Drenthe, 1961 (Beeldbank Drents Archief)

Prototype voor kleine dorpen en gehuchten. Fragmenten uit: *Buurthuis – dorps huis – volkshuis*, 1958 (IISG)

Het bouwrijp maken van de grond in Darp, 1958 (Beeldbank Drents Archief)

Reeks brochures gericht op particulieren (bewoners, organisaties) met een aanpak voor het oprichten van een dorpshuis (IISG)

EPISODE IV

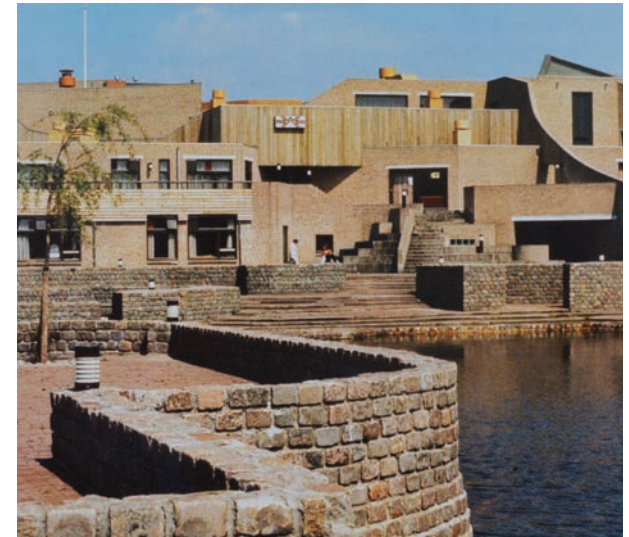
DORPSHUIZEN IN DE VERZORGINGS- MAATSCHAPPIJ 1965-1980

Interieur De Meerpaal, Dronen (de Architect)

In het kader van Marshallhulp bezoekt directrice van Stichting Opbouw Drenthe van 1950 tot 1964, Johanna Boer (1906-1985) de Verenigde Staten, dat op veel gebieden een gidsland in de naoorlogse periode vormt. In de Verenigde Staten maakt Boer kennis met 'community organization', een methode die gebaseerd is op zelfredzaamheid van het individu. De methode van Boer vormt een opmaat voor de democratiseringsgolf van 1968 en het begrip 'sociale actie' in het sociaal-maatschappelijk werkveld in de jaren '70. In stedelijke context verenigen bewoners zich en protesteren tegen grootschalige (binnenstedelijke) sanering met de leus 'bouwen voor de buurt'. Deze protesten ontstaan vanuit de kritiek op functiescheiding en schaalvergroting van de modernistische stad.

Een jonge generatie van sociaal bewogen architecten mengen zich in het debat. Aldo van Eyck, Herman Hertzberger en Piet Blom vertrekken vanuit de ideologie om architectuur in te zetten voor de verbetering van de maatschappij. In een

De Meerzicht, Zoetermeer (AD)

structuralistische architectuur, opgebouwd met een geometrische structuur van kleine eenheden, zien zij de flexibiliteit en menselijke schaal die het modernisme ontbeert. Het Burgerweeshuis in Amsterdam van Aldo van Eyck (1960) en het kantoorgebouw van Centraal Beheer in Apeldoorn van Herman Hertzberger (1972) vormen aansprekende voorbeelden.

De structuralistische opzet waarbij het ontmoeten centraal staat sluit goed aan bij het dorps- en buurthuis, wat in deze periode als architectonische opgave wordt ontdekt. Omdat er geen referenties zijn voor het nieuwe type van het multifunctioneel centrum, ontstaan verschillende experimenten. Hierbij vormen De Meerpaal in Dronen (1967) en 't Karregat in Eindhoven (1974) van architect Frank van Klingeren aansprekende voorbeelden van één multifunctionele, open ruimte zonder tussenwanden. Het was nadrukkelijk bedoeld om gelijktijdig activiteiten te laten plaatsvinden zodat de verschillende gebruikers vanzelfsprekend met elkaar in contact

zouden komen. Dat was te optimistisch gebleken; beide gebouwen kregen later scheidingswanden. Een ander uitgangspunt was het inzetten van architectuur, zoals het wijkcentrum Meerzicht in Zoetermeer van architect Ton Alberts (1971). Hier werd het ontmoeten door de vormgeving gefaciliteerd, door onderling verbonden hoeken, pleintjes en zitjes in het gebouw en de buitenruimte. Dit wijkcentrum had een uitgesproken organisch vormgegeven architectuur.

Als het gaat om architectuur uit de zogenaamde Post '65-periode in Drenthe, kan de architect Cor Kalfsbeek (1933) niet onvermeld blijven. Kalfsbeek start in 1967 'Architektenburo Cor Kalfsbeek'. Na een nieuwbouwplan voor het afgebrande hotel Bieze in Borger (1967) volgen talloze ontwerpen voor alle voorkomende opgaven in en om een groot aantal Drentse dorpen. Kalfsbeek is geïnspireerd door architecten zoals Van Eyck, Hertzberger en Blom. Hij vertrekt vanuit dezelfde ideologische ontwerpgedachte en past het toe op de schaal van het dorp. In de jaren zeventig en tachtig ontwerpt Kalfsbeek enkele ontmoetingscentra zoals De Tippe in Vledder (1969), De Brinkhof in Norg (1972) en het inmiddels afgebroken De Spinde in Dalen (1974).

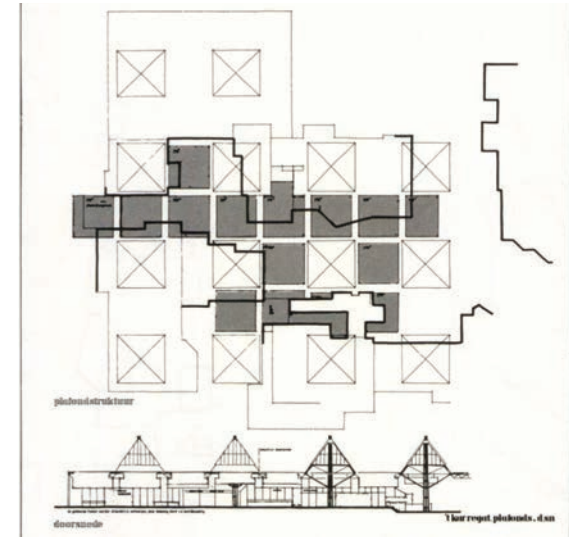
De architectuur van deze gebouwen was een gevolg van de open organisatie van een aantal dorpse activiteiten, verzameld onder één dak. De gebouwen hadden een alzijdige opzet zonder een duidelijke voorkant. Ze waren ogenschijnlijk eenvoudig uit te breiden en passend bij de schaal van het dorp. Ook refereerden de gebouwen met hun gemetselde volumes met kappen naar

Interieur Karregat, Eindhoven (de Architect)

de bestaande omgeving van huizen en boerderijen. Het interieur was een open structuur met informele ruimtes zoals een ontmoetingsruimte of zithoek. De buitenruimte werd mee ontworpen met keermuren, bielzen, zwerfkeien, glooiende grasvelden en met behoud van de aanwezige bomen. Door verschillende ingangen en voorpleintjes ontstond meer beslotenheid, en minder sociale controle.

Als architect werkzaam in een landelijke omgeving vormt Kalfsbeek de voorhoede van het Post'65 gedachtengoed. Ook in het werk van oud-werknemers die op enig moment vanuit het bureau zelfstandig verder gaan, blijft de invloed van de leerschool bij 'Architektenburo Cor Kalfsbeek' herkenbaar, zoals bij de architecten Ruurd Visser en Levenga & Woldendorp. Overige Drentse bureaus die werken vanuit hetzelfde gedachtengoed zijn Wouda en Van der Schaaf, Jan Sniijder en Gerrit Herlaar. In de selectie vormt het dorpshuis De Veldkei van J.R. Kruithof een voorbeeld van een structuralistisch dorpshuis.

Plafondstructuur met doorsneden Karregat, Eindhoven (de Architect)

Met Cor Kalfsbeek in de voorhoede en een school architecten die op dezelfde wijze voortborduren vallen de jaren zeventig en tachtig te beschouwen als de hoogtijdagen van de architectuur van Drentse dorpshuizen. In deze periode worden maatschappelijk voorzieningen zoals bibliotheken, scholen, gemeentehuizen en multifunctionele centra op een veelal kleinschalige wijze en vanuit een sociaal ontwerpgedachte gerealiseerd. De locaties liggen vaak in het centrum van oude dorpen; belangrijk is hier het openbreken van grote volumes in geschakelde units om de schaal passend te maken met de omgeving. Daarmee vormen ze niet alleen een interessante tijdslaag binnen de context van dorpshuizen, maar met de recente aandacht voor Post '65 ook in bredere zin van betekenis zijn voor het gebouwd erfgoed van Drenthe. Verder onderzoek is hiervoor echter nodig.

Multifunctioneel Centrum De Brinkhof, Norg

Opening wijkcentrum De Schulp, Assen (1964)

DEEL II VERDUURZAMING

TOEKOMSTGERICHT

VERDUURZAMEN

Plan voor transformatie De Brinkhof te Norg, DAAD Architecten (daad-cahier 9, 2016)

Voor de provincie Drenthe is het inbrengen van cultuurhistorische kennis in het proces van verduurzaming een belangrijke doelstelling van dit onderzoek. Het verhaal van het dorpshuis zou kunnen fungeren als een inspiratiebron om in het proces van verduurzaming respectvol om te gaan met cultuurhistorische kwaliteiten. Gevraagd werd om hiervoor bondige aanbevelingen te doen. Alvorens deze verderop in dit rapport te presenteren, willen we graag toelichten hoe we hiertoe zijn gekomen. We hebben ons primair de vraag gesteld hoe de duurzaamheidsopgave op een betekenisvolle manier kan aansluiten bij het verhaal van het dorpshuis. De resultaten van bronnenonderzoek en veldwerk hebben ons doen inzien dat met het simpelweg toepassen van een aantal duurzaamheidsmaatregelen kan worden voldaan aan de feitelijk gestelde ambities, maar dat door het verbinden van verduurzaming aan andere vraagstukken in en rondom dorpshuizen

wellicht meer bereikt kan worden.

Elk dorpshuis heeft zijn eigen verhaal. Dat wordt niet alleen bepaald door de stenen, maar ook door de mensen en het landschap. Dorpsbewoners hebben in het verleden altijd een belangrijke rol gespeeld in de totstandkoming van dorpshuizen: door actief mee te bouwen, door middelen ter beschikking te stellen of nieuwe vormen van gebruik te ontwikkelen. Een programma voor verduurzaming van dorpshuizen dat wordt gedragen door de gemeenschap komt ook de sociale duurzaamheid ten goede. Dat de omgeving van dorpshuizen, het landschap waarin ze zijn ingebed, een prominente rol krijgt in duurzaamheidsambities lijkt evident. Veel maatregelen op het gebied van duurzaamheid hebben te maken met vergroening. Hier liggen kansen om duurzaamheidsambities te koppelen aan het versterken van historisch-landschappelijke kwaliteiten en ook hier sociale duurzaamheid.

WERKSESSIE

Vanuit het idee dat de cultuurhistorische betekenis van dorpshuizen wordt bepaald door het gebouw, het landschap en de gemeenschap, ontstond de behoefte om de verduurzaming in een breder perspectief te plaatsen en daarin de expertise van ontwerpers nadrukkelijk te betrekken. Architecten en landschapsarchitecten hebben veel kennis ontwikkeld over het verbinden van verduurzaming aan ontwerp en transformatie van gebouw en landschap. Om meer inzicht te krijgen in de mogelijkheden van verduurzaming is een werksessie georganiseerd waarin expertise op het gebied van cultuurhistorie, de sociaal-maatschappelijke context van dorpshuizen, verduurzaming en ontwerp bijeen zijn gebracht. Tijdens deze sessie stond de vraag centraal hoe verduurzaming past bij de lokale omstandigheden van gebouw, landschap en gemeenschap, en hoe de inzet van duurzaamheidsmiddelen meer kan zijn dan de som der delen.

De werksessie werd gehouden op vrijdag 25 september 2020 in het dorpshuis van Paterswolde. Hiervoor waren uitgenodigd Albert Gils (namens BOKD), Hielke Koning (Bouwmanagementbureau Syplon), Mathijs Dijkstra (Laos landschapsarchitecten) en Rob Hendriks (partner DAAD architecten). Namens de provincie Drenthe waren Saskia van Dijk, Sterre Brummel en Mauro Smit aanwezig. Aan het begin van de sessie zijn de voorlopige resultaten van de cultuurhistorische scan naar de dertig geselecteerde dorpshuizen gepresenteerd. Vervolgens werd door Hielke Koning de energiescan toegelicht, die adviesbureau Syplon naar 16 (andere) dorpshuizen in Drenthe heeft uitgevoerd. In deze scan zijn gegevens verzameld

over het energieverbruik in relatie tot de bouwfysische situatie, bestaande energiebesparende middelen en het gebruik van de betreffende dorpshuizen. Om tot een lager energieverbruik te komen, kunnen verschillende maatregelen worden ingezet. Technische maatregelen zijn het toepassen van isolatie, verbeteren van installaties en inzet van slimme technieken zoals sensoren en tijdschakelaars. Gedragsmaatregelen zorgen voor een beter bewustzijn van gebruikers, waardoor verwarming en verlichting bijvoorbeeld tijdig worden uitgeschakeld. Tenslotte kunnen ook organisatorische maatregelen voor een lager energieverbruik zorgen, zoals het beter plannen van het gebruik van ruimten. Het geheel gasloos maken van dorpshuizen is niet opgenomen in de energiescan, omdat wordt aangenomen dat de hoge investeringskosten niet worden terugverdiend.

Albert Gils heeft een jarenlange ervaring in de ondersteuning van dorpshuizen vanuit de BOKD. Deze stichting is in de jaren zeventig opgericht vanuit de inwoners van Drenthe. BOKD ondersteunt dorpshuizen met als doel het platteland vitaal en leefbaar te houden. Gils schetst een beeld van actuele thema's binnen BOKD: leefbaarheid, duurzaam, zorgzaam en actief burgerschap. Daarin wordt het dorpshuis steeds meer gezien als een sociale onderneming. Er is een trend gaande dat bewoners minder in verenigingsverband bij elkaar komen of activiteiten organiseren, maar steeds meer op eigen initiatief, zonder organisatievorm. Gils ziet ook mogelijkheden in het beter benutten van de buitenruimte rondom dorpshuizen, bijvoorbeeld

vanwege het belang van lokaal gekweekt voedsel. Ten aanzien van de uitgevoerde energiescan merkt hij op dat de voorgestelde maatregelen niet uitkunnen in relatie tot de terugverdientijd. De financiële kracht van dorpshuizen is beperkt. Hij onderstreept de ambities echter wel en denkt dat ook alternatieve financiering mogelijk is, zoals subsidies en fondsen. Hij ziet dat eigenaren van dorpshuizen (vaak gemeenten) wel willen verduurzamen, maar dat huurders daar minder in geïnteresseerd zijn. De exploitatiekosten gaan pas op lange termijn naar beneden. De zeggenschap over de gebouwen komt steeds vaker bij dorpshuizen zelf, omdat gemeenten gebouwen willen afstoten.

Landschapsarchitect Mathijs Dijkstra was vooraf gevraagd te reflecteren op de selectie en het gezelschap inzicht te geven in de mogelijkheden van landschappelijke verduurzaming van de directe omgeving van de betreffende dorpshuizen. Daarin onderscheidt hij vier thema's: energieopwekking door bijvoorbeeld het plaatsen van zonnepanelen, klimaatadaptatie zoals het opvangen van regenwater, het voorkomen van hittestress en droogte, het verhogen van sociale duurzaamheid door het faciliteren van samenkomst in de buitenruimte, en tenslotte het landschapsonwerp als bijdrage aan een gezonde omgeving voor dorpsbewoners. Vanuit zijn ervaring met landschapsonwerpen voor verschillende dorpen in het Noorden van het land, heeft Dijkstra een aantal treffende referenties en inspirerende voorbeelden getoond op het gebied van vergroening en verduurzaming. Op basis van zijn bijdrage en de input van de werksessie heeft Mathijs een aantal

WERKSESSIE

do's and dont's uitgewerkt die als leidraad voor de verduurzaming van de buitenruimte rondom dorpshuizen kan worden benut.

Rob Hendriks is architect en partner bij DAAD en tevens voortzetter van het architectenbureau van Cor Kalfsbeek. Hij heeft veel kennis van de ruimtelijke opgaven in de Drentse dorpen. Hij merkt op dat veel van de dorpshuizen niet zijn gebouwd met energie als uitgangspunt en zijn dus bouwfysisch niet op orde. Daarnaast gaan veel functies van dorpshuizen verloren door het samengaan van gemeenten en ontstaat er druk op de exploitatie. Tegelijkertijd is er ook druk op de plek van dorpshuizen, door bijvoorbeeld de behoefte aan appartementen. Hij is van mening dat er te weinig naar de hergebruiksmogelijkheden van dorpshuizen en hun locatie wordt gekeken. Dat zou ook een manier kunnen zijn om (opnieuw) functies te combineren. Ter gelegenheid van de uitreiking van de cultuurprijs aan Cor Kalfsbeek heeft DAAD in een cahier aandacht gevraagd voor het Drentse erfgoed van de jaren zeventig, maar ook een poging gedaan om de hergebruiksmogelijkheden van enkele gebouwen van Kalfsbeek te onderzoeken. Hendriks pleit er ook voor om programmatisch te verduurzamen en te kijken naar nieuwe gebruiksmogelijkheden. Alleen kijken vanuit cultuurhistorie is volgens hem niet voldoende. Ook Rob Hendriks heeft op ons verzoek zijn standpunten uitgewerkt. Beide adviezen zijn na te lezen in de bijlagen.

Boven, van links naar rechts: Rob Hendriks, Hielke Koning, Saskia van Dijk, Sterre Brummel en Wijnand Galema
Onder, van links naar rechts: Mauro Smith, Mathijs Dijkstra en Albert Gils

BREDER PERSPECTIEF

Naar aanleiding van de verschillende presentaties is met de aanwezigen gediscussieerd over de verduurzamingsopgave. Uit het gesprek is een aantal noties naar voren gekomen. Dat de verduurzaming van dorpshuizen meer zou kunnen betekenen dan het terugbrengen van het energieverbruik wordt door iedereen gedragen. Er liggen kansen om samen met de dorpsbewoners het toekomstperspectief van dorpshuizen te vergroten. Hiervoor bestaat geen vastomlijnde strategie, daarvoor zijn de omstandigheden per dorpshuis anders, maar het vraagt om maatwerk. Het gaat ook om het bewustzijn van dorpsbewoners te veranderen. Ontwerpers kunnen een rol spelen om ambities, randvoorwaarden en wensen op een creatieve en inspirerende manier te vertalen naar een plan of een ontwerp. Daarbij is het relevant om verder te kijken dan de duurzaamheidsopgave zelf om te komen tot een plan dat past binnen de context van gebouw, landschap en gemeenschap. Denk *out of the box, into the context*.

De conclusie van de werksessie is dat het koppelen van ontwerpkracht aan duurzaamheidsambities als een zinvolle route wordt gezien. De vraag hoe dit te combineren is met wat er speelt in gemeenschappen en dorpshuizen, vraagt echter om meer onderzoek. Deze cultuurhistorische waardenscan levert kennis en inzicht op over de historische, architectonische en typologische context die ervoor zorgen om duurzaamheidsmaatregelen te nemen die deze waarden respecteren. Om de dorpshuizen op de langere termijn een toekomstperspectief te bieden, is het nodig om te kijken naar het programma, naar de behoeftes van dorpshuizen en hun gebruikers, en te onderzoeken of die in de bestaande gebouwen passen of dat er andere oplossingen denkbaar zijn. Ook het verbreden van de selectie van dorpshuizen is in dat verband opportuun. Rob Hendriks doet hiervoor in zijn naschrift op de werksessie eigenlijk ook een aanzet voor. Dat betekent niet dat je nu niet een aantal *quickwins* kunt oppakken zoals de inzet van eenvoudige middelen, slimme technieken en efficiënt gebruik, maar het doen van grote investeringen heeft alleen zin als het dorpshuis voor een langere periode toekomstwaarde heeft.

Sociale duurzaamheid

Samenbindend vermogen van ruimte:

Klimaatadaptatie

Verkoeling:

Waterinfiltratie:

Spreads presentatie werksessie 25 september 2020

DEEL III TYPOLOGISCH KADER

Om te komen tot een set van bondige aanbevelingen op het gebied van duurzaamheid hebben we de selectie van dorpshuizen tegen het licht gehouden en getracht de verduurzamingsmaatregelen aan de hand van een typologisch kader te rangschikken. Uit ons onderzoek naar cultuurhistorische waarden is een aantal bouwtypes naar voren gekomen met overeenkomsten in hun ruimtelijke opzet, ligging en architectonische uitstraling.

HERBESTEMMING

Getransformeerde gebouwen hebben vaak een prominente ligging in het dorp, vanwege hun vroegere functie als kerk of school. Het zijn gebouwen met een herkenbare of monumentale uitstraling met een rijke detaillering en vormen-taal van het dak, de gevel en de vensters. Kenmerkend zijn de vaak symmetrische hoofdopzet, de verbijzonderde entree en de grote dakvlakken. Toevoegingen of ingrepen aan het exterieur zijn beperkt mogelijk en dienen zorgvuldig ontworpen te worden. In een enkel geval betreft het een gemeentelijk- of rijksmonument, zodat een omgevingsvergunning noodzakelijk is. Voor deze typologie zijn de volgende punten van belang:

- ga uit van behoud van bestaande kwaliteiten en laadvermogen van gebouwen;
- aanvullend bouwhistorisch onderzoek is aan te raden;
- let op de karakteristieken van het gebouw in volgorde van groot naar klein: hoofdopzet, dakvorm, gevels, materiaalgebruik en detaillering.

NAOORLOGS ZAALGEBOUW

Het naoorlogse type van zaalgebouw is eenvoudig van opzet en volgens het lege-hulsprincipe ontworpen. De gebouwen zijn meestal opgezet rondom een multifunctionele grote zaal met toneel waar omheen een aantal ondersteunende functies zijn gerangschikt in afzonderlijke, kleine ruimten zoals cursus- en vergaderzalen, kleedkamers, keukens en garderobe. De architectuur van dit type dorpshuizen volgt de eenvoudige opzet, waarbij de grote zaal zich aan de buitenzijde manifesteert als het hoofdvolume met dubbele verdiepingshoogte en de overige ruimten in lage aanbouwen er tegenaan gegroepeerd. Het gymzaal-achtige karakter met grote gesloten muurvlakken en veel platte daken duidt op een zekere mate van standaardisering. Dit vertaalt zich ook in ruime mogelijkheden voor duurzaamheidsmiddelen op het dak of aan de gevels. Voorbeelden van dit type zijn de dorpshuizen in Assen, Darp, Drouwen, Gieterveen, Koekange, Uffelte, Valthe, Wapse en Weerdinge. Bijna alle naoorlogse dorpshuizen van dit type hebben door de jaren ingeboet in transparantie door het dichtmaken van de glaspuien. Dat lijkt een logisch gevolg van veranderde energetische en bouwfysische vereisten. Hierdoor hebben de dorpshuizen wel een meer gesloten uitstraling gekregen dan voorheen. Bij de dorpshuizen in Uffelte, Gieterveen, Drouwen en Darp zijn de oorspronkelijke volumes ingesloten, uitgebreid, vergroot en omkranst door de grotere behoefte aan voorzieningen. Ook de buitenruimte kan ingrijpend veranderen door de komst of sloop van nabijgelegen basisscholen waardoor een andere

stedenbouwkundige situatie ontstaat, zoals bij Koekange en Gieterveen. Voor dit type gelden de volgende punten:

- de uniforme opzet biedt ruimere mogelijkheden voor experiment;
- zet duurzaamheid in voor het versterken van de identiteit;
- benut platte daken en blinde gevelwanden maximaal voor duurzaamheidsmiddelen.

POST '65 ONTMOETINGSPLEK

In de Post '65-periode krijgt het faciliteren van dorpshuisactiviteiten een verdiepingsslag naar het actief vormgeven van een ontmoetingsplek. Deze gebouwen hebben vaak een open structuur van ruimtelijke eenheden die worden herhaald, gekoppeld en samengevoegd tot een haast organisch gegroeid geheel. Deze gebouwen zijn alzijdig, niet-hiërarchisch en hebben meerdere ingangen. Dit heeft ook te maken met de ligging op de overgang van het oude dorp naar uitbreidingswijken, zodat beide bediend worden. Het daklandschap en ritmiek van gevels volgt de structurele opzet en is daardoor geleed en sculpturaal. Verduurzaming zou volgens een integraal plan plaatsvinden en kunnen voortbouwen op de structurele opzet. De volgende punten zijn van belang voor dit type:

- bouw voort op de structurele opzet van het gebouw;
- benut de mogelijkheden van flexibel gebruik en indeling ook voor verduurzaming;
- respecteer het sculpturale daklandschap en geleiding van het gevelbeeld.

TYOLOGISCH KADER

HERBESTEMMING

Vooroorlogse schoolgebouw te Vries (Historische vereniging Oud-Vries)

Vooroorlogse schoolgebouw Dwingeloo-Geeuwenbrug (Google Streetview)

Voormalig gemeentehuis Schoonebeek

Schoolmeesterwoning te Zwinderen

Vooroorlogs schoolgebouw Roderesch (Google Streetview)

Naoorlogse scholen in Zuidlaren

Voormalig woonhuis te Paterswolde

Voormalig kerkgebouw in Echten

TYPLOGISCH KADER

NAOORLOGS ZAALGEBOUW

Ons Dorpshuis in Weerdinge (Emmen) (Google Streetview)

Ous Hoes in Gieterveen (Google Streetview)

Dorpshuis De Schakel, Koekange (1973) (historiedewijkkoekange.nl)

Oens Huus in Wapse (Google Streetview)

Ons Dorpshuis in Valthe (Google Streetview)

De Vlasbarg'n in Uffelte (Google Streetview)

TYOLOGISCH KADER

POST '65 ONTMOETINGSPLEK

De Brinkhof in Norg

De Brinkhof in Norg: zitkuil

De Veldkei in Havelte: entree

De Veldkei in Havelte

De Veldkei in Havelte: interieur van een tentdak

De Veldkei in Havelte: interieur

UITGANGSPUNTEN VOOR VERDUURZAMING

Dit typologisch kader vormt de leidraad voor een set van aanbevelingen voor verduurzaming. Hierbij is gekeken naar het effect van duurzaamheidsmiddelen op cultuurhistorische kwaliteiten van de onderscheiden types. Wat betreft de beschikbare middelen voor verduurzaming van gebouwen zijn we uitgegaan van de meest toegepaste systemen: het plaatsen van PV- of zonnepanelen, isolatieglas al dan niet in combinatie met kozijnaanpassingen, gevel- en dakisolatie, warmtepomp en vergroening van daken en gevels. Voorafgaand willen we een aantal algemene aandachtspunten meegeven.

Bijna alle dorpshuizen zijn vrijstaand gesitueerd op ruime kavels. In sommige gevallen zijn de aan- of bijgebouwen eveneens ruim van opzet, zodat er voldoende dak- en geveloppervlak is te benutten voor duurzaamheidsmiddelen en het dorpshuis zelf gevrijwaard kan blijven. Sommige dorpshuizen hebben een vrij stenige buitenruimte of veel gesloten gevelvlakken waar kansen liggen voor verbetering. Hier raden we groene gevels of een landschapsontwerp aan om het gebouw en de buitenruimte te verzachten en zo een bijdrage te leveren aan de biodiversiteit en waterberging. Daarnaast willen we wijzen op de snelle technologische vooruitgang die ook tot betere esthetische oplossingen leidt. Zo zijn er zonnepanelen in doorzichtige of rode uitvoering en in de vorm van dakpannen. Dergelijke oplossingen kunnen

worden toegepast op daken die vanwege hun monumentale karakter en zichtbaarheid op dit moment ongeschikt zijn als drager voor zonnepanelen, zoals Echten en Vries. Soms loont het om te wachten op een betere technische en esthetische oplossing.

Een belangrijk aspect bij de verduurzaming van gebouwen, en waarvan we tijdens het veldwerk ook minder geslaagde voorbeelden van hebben gezien, zijn de externe luchtbehandelingsinstallaties. Deze worden zowel bij transformatie als bij nieuwbouw vaak niet meegenomen in het architectonisch ontwerp en meestal achteraf toegevoegd zonder rekening te houden met het dakoppervlak. Aandacht voor een zorgvuldige inpassing op het dak is gewenst, door elementen zoveel mogelijk te concentreren, af te schermen en in een onopvallende kleur af te werken. Ook zijn er mogelijkheden om installaties als zonneboilers of warmtepompen te integreren in het dak of als passend architectonisch element te ontwerpen. In Zwinderen zou op deze manier het oorspronkelijke silhouet met twee schoorstenen op de nok hersteld kunnen worden.

In onderstaande geven we een overzicht van de mogelijke ruimtelijke ingrepen per gebouwelement, waarbij we gemakshalve een onderscheid hebben gemaakt tussen daken, gevels, vensters en buitenruimte.

UITGANGSPUNTEN DAKEN

Bij kappen zoals zadeldaken en schilddaken is een onderscheid tussen vormgegeven daken (dakruiters, dakkapellen, schoorstenen) die beperkt geschikt zijn voor plaatsing van zonnepanelen, en grote ruime dakschilden met lage goothoogtes (Grolloo, Erica, Dwingeloo-Geeuwenbrug) die goed als drager van zonnepanelen dienen. Let hierbij wel op dat dit gezoneerd, in een eenduidig en aaneengesloten vlak, wordt toegepast.

• GESCHIKTE DAKEN: SCHUURTYPE

't Schienvat, Erica

Het Markehuis, Grolloo

• VORMGEGEVEN DAKEN

De Pan, Vries

De Gowe, Dwingeloo-Geeuwenburg

't Rashuys, Roderesch

'd Olde Karke, Echten

Klein Kruierij, De Groeve

De Heidehoek, Vledderveen

UITGANGSPUNTEN DAKEN

Plaats zonnepanelen op platte daken zoveel mogelijk op een hoger gelegen volume en zo plat mogelijk. Dit is van toepassing op dorpshuizen die een hoger volume hebben zoals het gymzaaltype: Assen, Darp, Drouwen, Gieterveen, Koekange, Nieuw-Roden, Uffelte, Valthe, Wapse, Weerdinge en Zuidlaren.

• GESCHIKTE DAKEN: GYMZAALTYPE

De Schulp, Assen

De Schakel, Koekange

De Valsberg'n, Uffelte

Ons Dorpshuis, Valthe

Oens Huus, Wapse

Ons Dorpshuis, Emmen Weerdinge

UITGANGSPUNTEN DAKEN

Platte daken zijn uitermate geschikt voor groene- of sedumdaken. Het dorps huis in Zuidlaren is opgezet volgens een kamstructuur en kent hierdoor een doorlopend, langgerekt daklandschap. Het dorps huis in Witteveen heeft verschillende dakoppervlakken. Het gedeelte aan de voorzijde is een vormgegeven dak, waar de platte gedeelten geschikt zijn voor een sedumdak. Aan de achterzijde is een gymzaal met een hoger gelegen, plat dak. Zet dit ruime oppervlak in voor de plaatsing van zonnepanelen.

Hoger gelegen daken van gymzalen zijn geschikter voor installaties dan lagere daken, maar dan bij voorkeur in gedekte kleurstelling of afgeschermd. Bij dorps huizen zonder een gymzaaltype is de plaatsing afhankelijk van de zichtbaarheid op het platte dak en zou zoveel mogelijk geconcentreerd in het midden toegepast kunnen worden. Bij Klazienaveen zou de daklijst verhoogd kunnen worden, mee-ontworpen of omzoomd, zonder dat de hoofdopzet hierdoor veranderd. Bij Schoonebeek, waar al installaties zijn toegevoegd, is dit lastiger. De dakrand is benadrukt door een uitkragende, koperen daklijst die niet eenvoudig te verhogen valt. Installaties in of onder de kap zijn ook mogelijk, als het exterieur van het dak ongeschikt is.

• GESCHIKTE DAKEN: ZAALGEBOUW

Noorderbreedte, Klazienaveen

De Ludinge, Zuidlaren

De Ludinge, Zuidlaren: doorlopend, eenlaags dakoppervlak en een hoger, plat dak van de gymzaal

• KANSEN VOOR DAKEN

't Aole Gemeentehoes, Schoonebeek: een andere kleurstelling van de installaties op het plat dak zal een minder in het oog springend beeld geven

UITGANGSPUNTEN DAKEN

Het daklandschap van structuralistische ontwerpen, waarvan Havelte een voorbeeld is, is ontworpen als samengestelde compositie van tentdaken en lichtkoepels. Hier raden we een integraal dakontwerp aan, waarbij de herhaling van elementen en de zichtbaarheid vanuit verschillende hoeken van belang zijn. Het dorpshuis in Witteveen heeft eveneens een ontworpen daklandschap met zadeldaken en platte daken, ook hier is het advies om dit karakter zo veel mogelijk te sparen.

• VORMGEGEVEN DAKEN

De Tille, Witteveen: Plat dak van de gymzaal: geschikt voor panelen

Havelte: tentdaken

De Tille, Witteveen: Het vormgegeven dak met deels vlakke delen is geschikt als sedumdak

UITGANGSPUNTEN GEVELS

Herbestemde, vooroorlogse gebouwen hebben meestal gevels zonder spouwmuur en siermetselwerk (Vries, Zwinderen, Paterswolde). Hier is externe gevelisolatie af te raden.

Bij dorpshuizen met spouwmuur of gestandaardiseerd metselwerk is externe gevelisolatie goed mogelijk. Let op het gebiedseigen materiaalgebruik. Toepassing van stucwerk is wezensvreemd, terwijl toepassing van (keramische) steenstrips beter passend is.

Bij ontwerpen waar het ritme van volumes waardevol zijn (Zuidlaren, Havelte) ligt de kwaliteit niet in de afzonderlijke geveldelen maar in het geheel van in- en uitspringende oppervlakken. Pas een nieuwe gevel consequent toe en let op het terugbrengen van het oorspronkelijk reliëf.

• VORMGEGEVEN GEVELS

De Pan, Vries: deels gepleisterde gevels

Ons Dorpshuis, Paterswolde

De Pan, Vries: detaillering in het gevelvlak boven de entree

De Ludinge, Zuidlaren: Een houten gevel bekleding loopt over het gevelvlak

UITGANGSPUNTEN GEVELS

Gevels van het zaaltype hebben veelal verschillende vleugels en volumes met blinde kopgevels of zijgevels. Let bij deze naoorlogse dorpshuizen op het ontwerp: bij het dorpshuis te Assen vormen de blinde kopgevels een balans met de transparantie van de puien. Houd bij naoorlogse dorpshuizen rekening met de verhouding van open en geslotenheid.

• KANSEN VOOR GEVELS

Meester Hekman Hoes, Drouwen: Gevelbeplating

De Schulp, Assen: een blinde kopgevel met zijgevel van glaspuien

't Schienvat, Erica: Contrast in baksteengebruik (reliëf, formaat, kleur) bij het gebouw uit 1951, met een gladde steen bij de uitbouw (1990)

UITGANGSPUNTEN VENSTERS

Voormalige schoolgebouwen vormen een subgroep binnen de getransformeerde gebouwen. De opzet met leslokalen maken deze gebouwen per uitstek geschikt voor een herbestemming tot dorpshuis. Veelal is de roedeverdeling in de (schuif)vensters de drager van kwaliteit van deze gebouwen. Bij het dorpshuis te Dwingeloo-Geeuwenbrug, waar het interieur en dak zijn aangepast, verliest het gebouw met gestandaardiseerde raamkozijnen zijn waarde als voormalige school.

Als dorpshuis gebouwde dorpshuizen hebben vaak moderne raamkozijnen die eenvoudig voorzien kunnen worden van HR++-glas. Dit geeft ook kansen voor een consequente toepassing van de raamkozijnen, zodat een rommelig beeld wordt vermeden (zoals bij Witteveen en Erica). Houd wel rekening met karakteristieke raamindeling, roedeverdeling en vormentaal als kozijnvervanging toch noodzakelijk is.

• VORMGEGEVEN VENSTERS

De Gowe, Dwingeloo-Geeuwenbrug

• KANSEN VOOR VENSTERS

't Schienvat, Erica: vervanging van kozijnen deels toegepast

De Tille, Witteveen: in de zijgevel zijn vensters vervangen door aluminium kozijnen waar de middenstijl is verdwenen (zoals te zien in de kopgevel)

UITGANGSPUNTEN BUITENRUIMTE

Sluit aan bij de omgeving met het ontwerp van de buitenruimte in aard en structuur.

Het vergroenen van de buitenruimte biedt kansen voor het vergroten van het infiltrerend vermogen van de grond, het tegengaan van hittestress, de toename van biodiversiteit en een aangename verblijfsklimaat.

Zet vergroening in ten behoeve van klimaatbeheersing van het gebouw (bomen, groene daken en gevels).

Maak het plan samen met de gebruikers en de omgeving.

Programmeren van de buitenruimte voor ontmoeting en activiteiten; moes- en pluktuin, zitplekken, sport en bewegingsplekken, natuurbeleving en combinatie met een speelplaats.

Maak seizoenverandering beleefbaar met de beplanting en waterinfiltratie zichtbaar als educatieve waarde.

• VORMGEGEVEN BUITENRUIMTE

De Schulp, Assen: ingerichte buitenruimte met jeu-de-boule banen

't Aole Gemeentehoes, Schoonebeek: ontworpen buitenruimte

De Tille, Witteveen: gevarieerde buitenruimte

• KANSEN VOOR BUITENRUIMTE

De Schanskuil, Emmen: stenige buitenruimte

't Schienvat, Erica: nauwelijks overgang met stoep en straat

DEEL IV CONCLUSIE

De ontwikkeling, het ontwerp en de bouw van dorpshuizen in Drenthe vormen een levendig verhaal over dorpsgemeenschappen en hun plekken van samenkomst. Ze dragen op een positieve manier bij aan het erfgoed van Drenthe. Verduurzaming van dit erfgoed vraagt om maatwerk dat is afgestemd op de cultuurhistorische kwaliteiten. Dit onderzoek geeft hiervoor een eerste aanzet. Hiervoor hebben we de selectie van dertig dorpshuizen in drie typologieën ingedeeld; transformatie van bestaande gebouwen, naoorlogse dorpshuizen als zaalgebouw en post'65-ontmoetingsplekken. Het gedachtegoed van architect Cor Kalfsbeek is door zijn veelzijdige oeuvre en invloed op de Drentse architectuur van waarde voor het erfgoed dorpshuizen in Drenthe en voor dat van de Post'65-periode. Dit weerspiegelt zich in de onderzochte selectie van dertig dorpshuizen.

De genoemde typologieën vormen het vertrekpunt voor de verduurzamingsopgave. Behoud bij getransformeerde gebouwen de essentiële elementen van het ontwerp, en kijk daarbij naar de hoofdopzet, de dakvorm en de gevelindeling. Ambachtelijke materialen en detaillering zijn hierbij cruciaal. Naoorlogse dorpshuizen kennen een karakteristieke afwisseling van open en gesloten geveldelen. De platte daken zijn een geschikte ondergrond voor allerlei soorten duurzaamheidsmaatregelen, zoals zonnepanelen en dakbeplanting. Omdat het oorspronkelijke beeld vaak is vertroebeld door latere uitbreidingen en aanpassingen is hier meer ruimte voor experiment en aanpassing. Bij ontmoetingscentra vormt het sculpturale dakoppervlak een integraal

ontwerp en zijn ingrepen juist gevoeliger. Daar staat tegenover dat de open structuur met kleine ruimtes eromheen leidt tot een flexibiliteit in gebruik, maar ook in gevelbeeld. Niet de gevelwand, maar geleding en ritmering zijn hier van belang. Hier liggen mogelijkheden voor ruimtelijke ingrepen.

Op deze manier kunnen aanpassingen op een behoedzame manier worden geïntegreerd, passend bij de betreffende typologie en rekening houdend met bestaande kwaliteiten. Het onderzoek heeft ons echter ook doen inzien dat de meerwaarde van de verduurzamingsopgave gelegen is in een breder perspectief. Zo kan de buitenruimte rondom de dorpshuizen in veel gevallen ook worden ingezet voor verduurzaming. Met een integrale aanpak van ontwerpkracht en kennis van lokale behoeften en ontwikkelingen kunnen investeringen in het dorpshuis bovendien de sociale duurzaamheid versterken en het toekomstperspectief voor dorpshuizen vergroten.

De voor dit onderzoek gehanteerde selectie is in verhouding tot het grote aantal dorpshuizen in de provincie waarschijnlijk slechts in beperkte mate representatief. De selectie biedt een goede eerste indruk, maar is niet uitputtend. Het onderzoek tot dusver wekt bij ons de nieuwsgierigheid om het beeld te complementeren en vanuit een uitgebreider overzicht conclusies te trekken over de bloeiperiode van de dorpshuizen en hun betekenis voor het erfgoed van de Post'65-periode.

Multifunctioneel centrum De Spinde in Dalen, architect Cor Kalfsbeek, opname ca. 1974 (uit: daad-cahier 9)

DEEL V WAARDENSCAN

ONDERZOEKSMETHODIEK

Voor het bezichtigen van de dorpshuizen tijdens de veldwerkdagen is een selectie gemaakt van de dertig betrokken dorpshuizen. Hiervoor hebben we een kenmerkenmatrix ontwikkeld. De parameters dorpsstructuur, locatie, positie en oriëntatie zijn hierin vastgelegd. Daarnaast hebben we gekeken naar de typologie van het gebouw. We definiëren drie duidelijke categorieën: herbestemming, naoorlogse zaalgebouw en ontmoetingsplek. Gekoppeld aan deze drie hoofdcategorieën zijn ook overeenkomstige kenmerken te benoemen met betrekking tot situering en architectonische uitstraling.

Op basis van de kenmerkenmatrix hebben we de dertig dorpshuizen gewaardeerd. Dit hebben we getoetst aan het *belang* qua ligging, structuur en ontstaansgeschiedenis en welke dorpshuizen het *meest representatief* waren voor een typologie. Hier kwam een selectie uit van dertien geselecteerde dorpshuizen, die we hebben bezocht tijdens twee veldwerkdagen, en zeventien overige dorpshuizen.

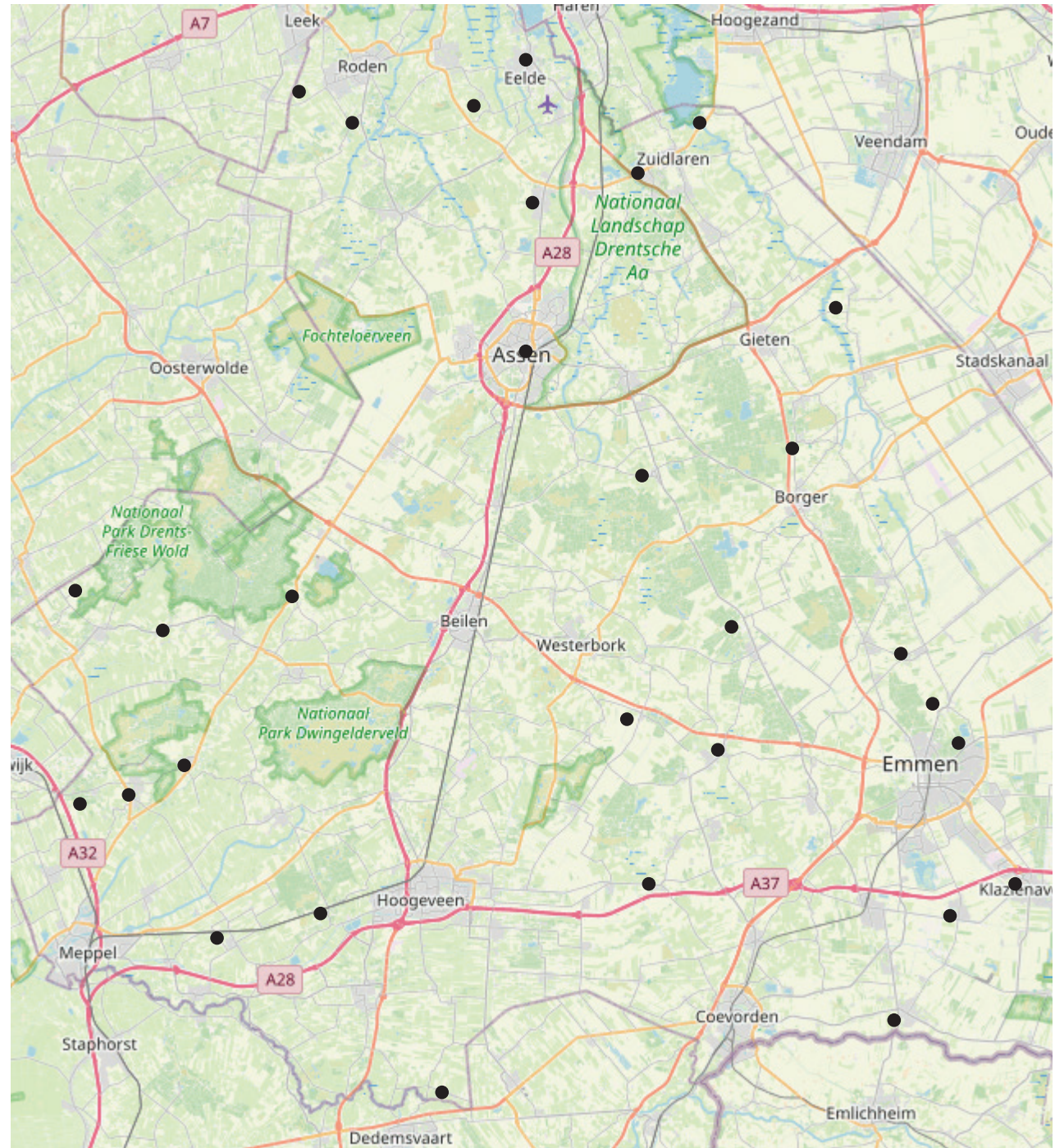
De selectie van dertien vormen de dorpshuizen met het hoogste score op cultuurhistorisch aspect (Paterswolde) en architectonische kwaliteit (Vries, Schoonebeek). Ook is er gekeken dorpshuizen die het meest representatief zijn voor een typologie. Binnen de typologie herbestemming is een onderverdeling aangebracht met onder andere de subcategorieën woonhuis en schoolgebouw. De naoorlogse zaalgebouwen hebben een on-

derverdeling in het gymzaaltype, schuurtype en zaalgebouw. De dorpshuizen in Erica, Klazienaveen, Assen en Grolloo vormen de meest representatieve exemplaren binnen de reeks naoorlogse zaalgebouwen. Het dorpshuis te Havelte heeft een structuralistische opzet en vertegenwoordigt de Post '65-periode.

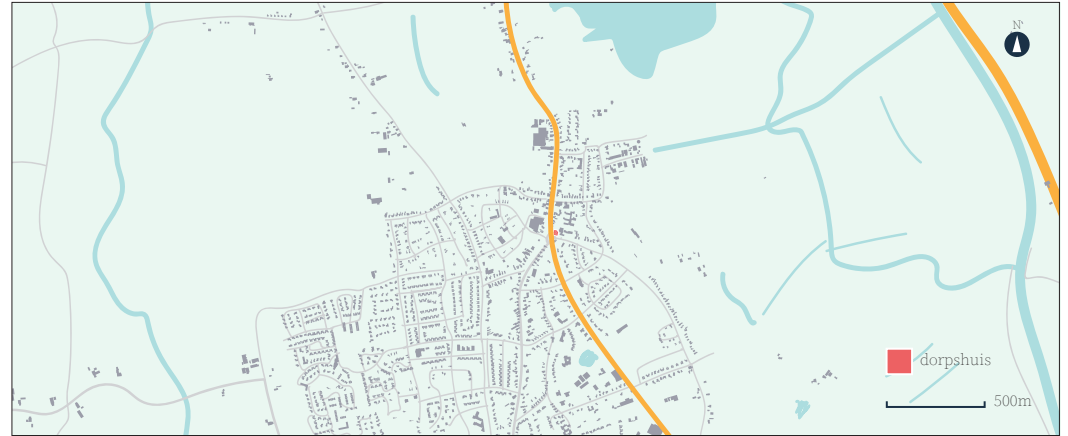
De geselecteerde dertien dorpshuizen zijn uitgewerkt in afzonderlijke dossiers in de waarden-scan. Aanvullend worden de overige dorpshuizen beschreven.

INDEX

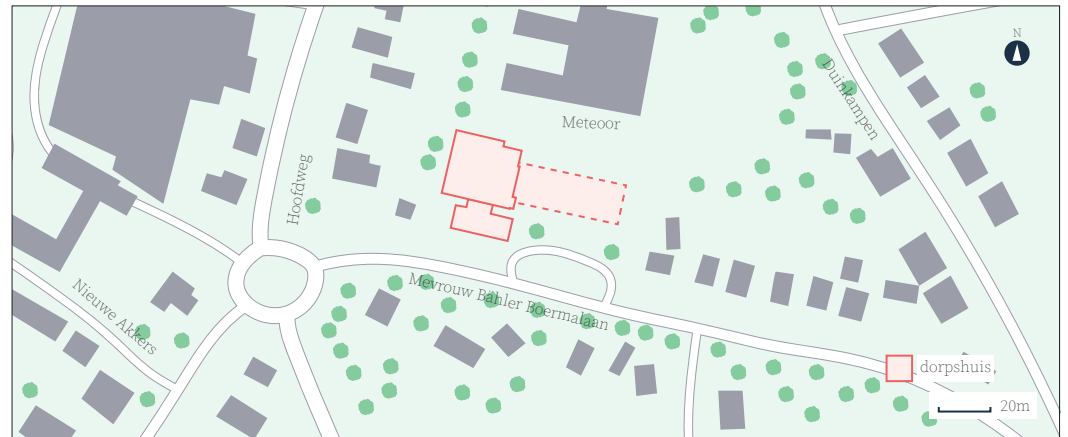
Assen, De Schulp	60
Bunne, De Hardenstee	93
Darp, De Stobbe	81
De Groeve, Klein Kruijerij	92
De Kiel, De Kiel	78
Drogeropslagen, 't Drogerhuus	90
Drouwen, Meester Hekman hoes	83
Dwingeloo-Geeuwenbrug, De Gowe	54
Echten, d'Olde Karke	56
Emmen, De Schanskuil	80
Erica, 't Schienvat	58
Gieterveen, Ous Hoes	85
Grolloo, Het Markehuis	62
Havelte, De Veldkei	72
Klazienaveen, Noorderbreedte	70
Koekange, De Schakel	87
Nieuw-Roden, Nij-Roon	82
Paterswolde, Ons Dorpshuis	47
Roderesch, 't Rashuys	79
Schoonebeek, 't Aole Gemientehoes	67
Uffelte, De Vlasbarg'n	88
Valthe, Ons Dorpshuis	84
Vledderveen, De Heidehoek	91
Vries, De Pan	52
Wapse, Oens Huus	89
Weerdinge Emmen; Ons Dorpshuis	86
Witteveen, De Tille	74
Zuidlaren, De Ludinge	64
Zweeloo, De Spil	77
Zwinderen, Ons Dorpshuis	50

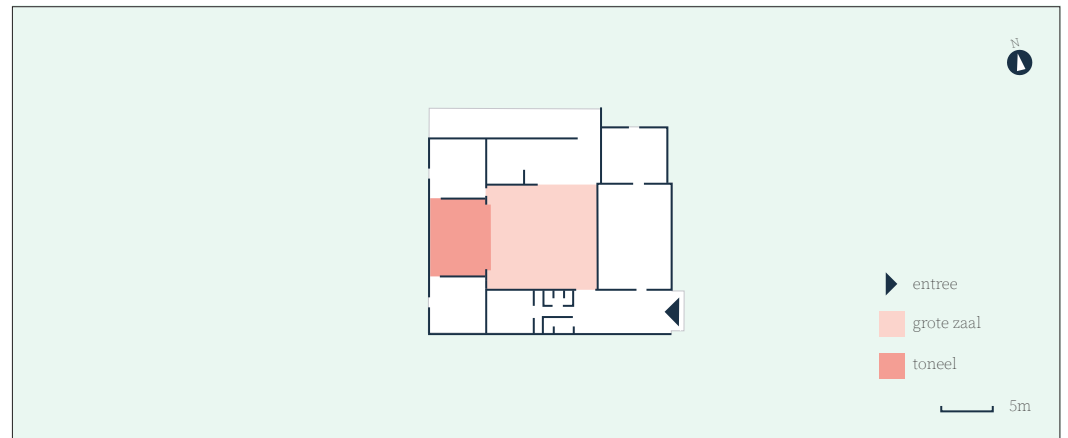
ONS DORPSHUIS PATERSWOLDE

Landschap

Kavel

Plattegrond

ONS DORPSHUIS

BASISGEGEVENS

Naam: Ons Dorpshuis

Adres: Mevrouw Bähler-Boermalaan 4-6,
9765 AP Paterswolde

Oorspronkelijke functie: complex met woonhuis,
turnzaal met badhuis en uitbreiding zaalgebouw

Huidige functie: dorpshuis sinds 1915

Bouwjaar: onbekend, turnzaal en badhuis (1932),
uitbreiding zaalgebouw (1959)

Architect: woonhuis onbekend, turnzaal en
badhuis (1932) architect H. Hofstee, uitbreiding
dorpshuis (1959) architect D.J. Saal

Stroming: traditionalistisch,
zakelijk-expressionistisch, modernistisch
Typologie: herbestemming woonhuis

ONTSTAANSGESCHIEDENIS

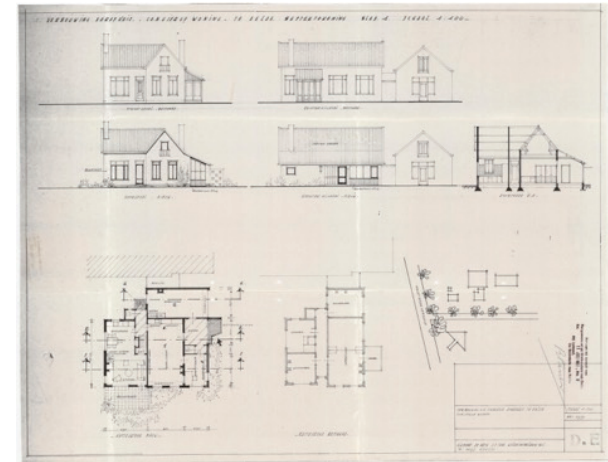
Paterswolde (tweelingdorp met het esdorp Eelde) kwam in de late middeleeuwen tot ontwikkeling met de ontginning van de noordelijk gelegen laagvenen. In de 18de en 19de eeuw lieten, in hoofdzaak Groninger, notabelen verschillende landhuizen bouwen. Daarnaast verrezen nieuwe boerderijen, verschillende kwekerijen en ruime huizen en villa's. Na de Tweede Wereldoorlog groeide het dorp uit tot forensenplaats en zijn vooral aan de westzijde uitbreidingen tot stand gekomen. De landgoederengordel van Eelde-Paterswolde vormt een beschermd dorpsgezicht.

In deze gemeenschap werd in 1915 het eerste dorpshuis van Nederland gesticht, Ons Dorpshuis. Initiatiefnemer Gezina Bähler-Boerma behoorde met haar man Louis Bähler tot de gegoede burgerij, woonachtig in het landhuis Lemferdinge en met een uitgebreid netwerk. Zo is de huisvesting van het dorpshuis een voormalig woonhuis van J.E. Scholten. Het dorpshuis

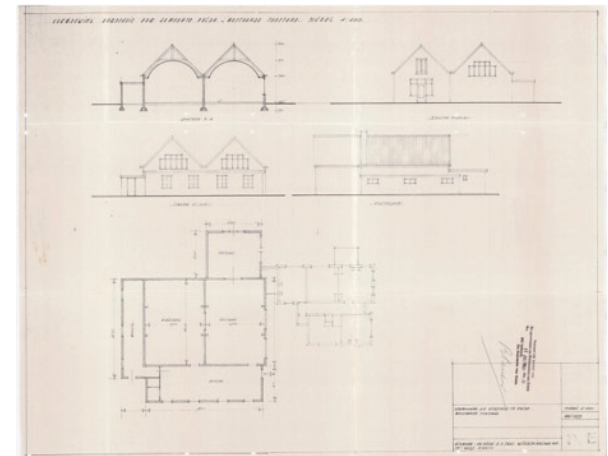
werd in 1919 inwendig verbouwd om een groter leslokaal te krijgen. In 1926 werd een leeszaal aan het huis gebouwd. In 1932 bouwde Ons Dorpshuis naast het dorpshuis een zakelijk-expressionistisch gymnastiekgebouw met badinrichting voor de gemeenschap. Aan dit gymnastiekgebouw werd ook een lokaal ten behoeve van de kleuterschool verbonden. In 1937 en in 1962 vonden tamelijk ingrijpende verbouwingen en uitbreidingen van Ons Dorpshuis plaats. Er kwam een nieuw gebouw met grote zaal en toneelpodium, en een nieuwe entree (architect D.J. Saal).

DORPSHUIS

Ons Dorpshuis te Paterswolde is te waarderen als ensemble met een 19-eeuws woonhuis, een zakelijk-expressionistische turnzaal en badhuis en naoorlogse uitbreidingen van het type zaalgebouw. Het ensemble ligt nabij de hoofdweg op een breed perceel. Het gymnastiekgebouw is teruggelegd op het perceel. De entree is verplaatst naar de achterzijde van het gebouw. Het perceel is deels bestraat, met een tussenstuk van gazon en als bijzondere begroeiing een volwassen beuk. De aansluiting met de turnzaal en het naoorlogse dorpshuis-complex is in de huidige situatie rommelig dichtgezet met schuttingbladen en uitbreidingen.

Bestektekening uitbreiding zaalgebouw (1959)

Uitbreiding en wijziging interieur woonhuis (1959)

(Googlemaps Streetview)

ONS DORPSHUIS

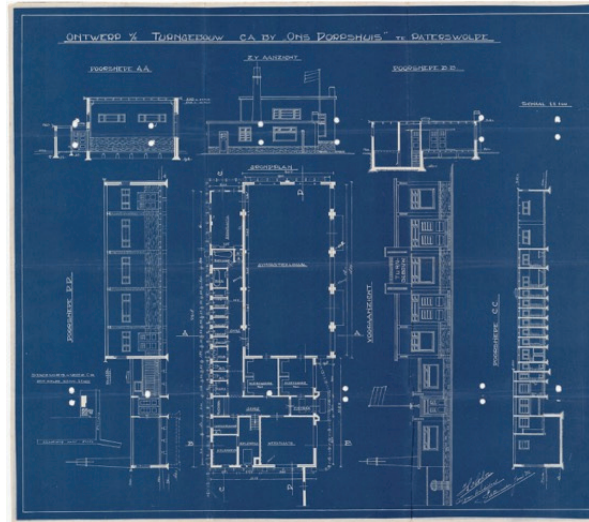
Het dorps huiscomplex ligt nabij de dorpskern met de hoofdingang frontaal. Het badhuis ligt teruggelegd op het perceel met een (vernieuwde) ingang aan de achterzijde. Beide gebouwen zijn herbestemmingen en hebben diverse uitbreidingen. Het oorspronkelijk badhuis annex turnzaal werd in 1972 grondig verbouwd, in 1989 tot gymlokaal in opdracht van de achtergelegen W.J. Bladergroenschool.

WAARDERING EN ADVIES

Ons Dorps huis is een ensemble van meerdere gebouwen, waarvan het voormalig woonhuis en voormalig turnzaal en badhuis de meest sprekend zijn. Er zijn in de loop van tijd uitbreidingen en nieuwbouw gerealiseerd. Bekijk de kwaliteiten van de latere uitbreidingen en kijk waar lucht te scheppen is. Dat kan op de schaal van afbraak van uitbreidingen tot het weghalen van schuttingbladen.

Het verdient bij uitstek een integrale ontwerp-opgave, waarbij kansen liggen om het woonhuis en de turnzaal vrij in de ruimte en opnieuw in hun recht te laten komen.

Maak bij ruimtelijke ingrepen (installaties, zonnepanelen, zonneboiler, warmtepomp e.d.) een integraal ontwerpplan om een samenhang tussen de gebouwen te creëren. Maak indien nodig gebruik van dak- en gevels van de uitbreidingen en nieuwbouw, die lager gewaardeerd worden.

Blauwdruk 'ontwerp voor een turngebouw bij 'ons dorps huis' te Paterswolde' door gemeentearchitect H. Hofstee (1932)

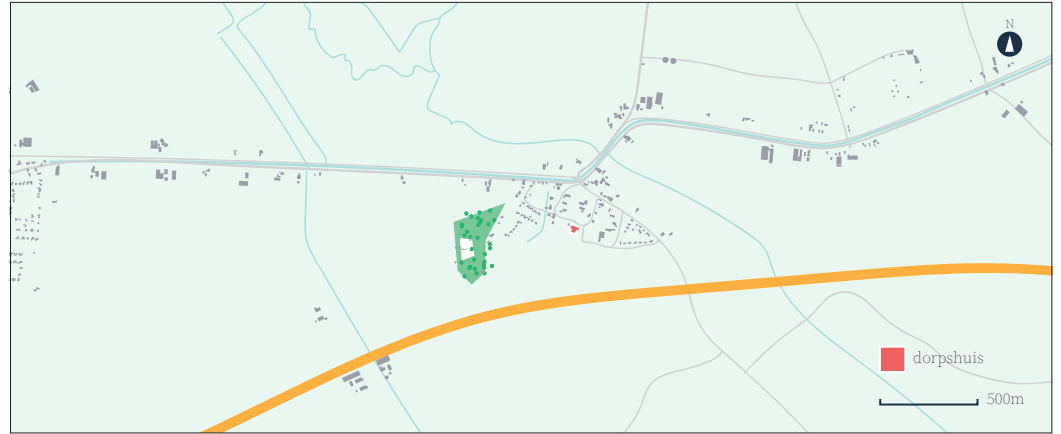

Voorbeeld van de voormalig turnzaal

Verbinding woonhuis met zaalgebouw

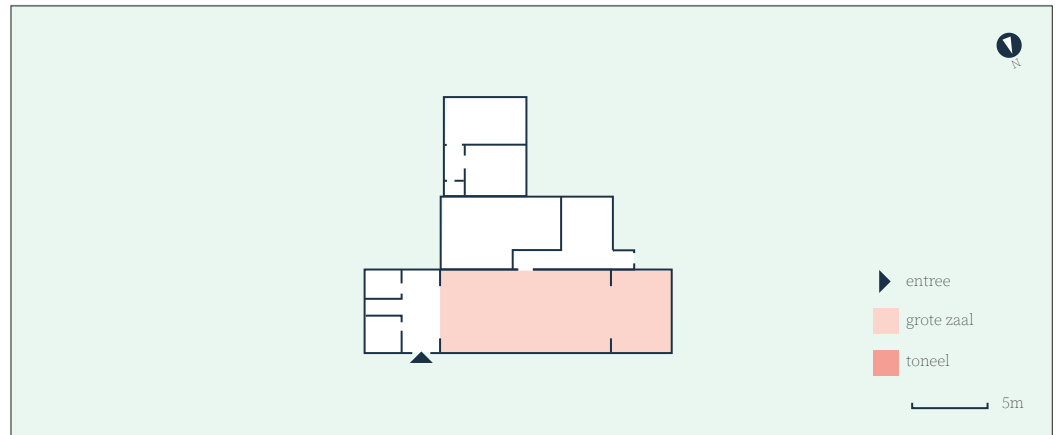
ONS DORPSHUIS ZWINDEREN

Landschap

Kavel

Plattegrond

ONS DORPSHUIS

BASISGEGEVENS

Naam: Stichting Ons Dorpshuis
 Adres: Markeweg 16, 7864 TH Zwinderen
 Oorspronkelijke functie: schoolmeesterwoning
 Huidige functie: dorps-huis sinds 1957
 Bouwjaar: 1902
 Architect: onbekend
 Stroming: traditionalistisch
 Typologie: herbestemming woonhuis

ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Esdorp zonder kerk, ontstaan in de vroege middeleeuwen op de hoger gelegen zandgronden van het Drentse Plateau. Het dorp heeft essen aan het noorden en aan de zuidzijde en een ruime veelhoekige brink. Na de aanleg van de Verlengde Hoogeveense Vaart in 1850-'51 groeide Zwinderen langs die vaart uit in westelijke en noordoostelijke richting. De schoolmeesterwoning uit 1902 en het naastgelegen schoolgebouw liggen langs de hoofdweg nabij de dorpskern.

DORPSHUIS

Sinds 1957 is de voormalig schoolmeesterwoning in gebruik als dorps-huis. Het middenganghuis uit 1902 werd hiervoor uitgebreid met zijgebouwen en opnieuw ingedeeld met een zaal met podium, vergaderruimtes en een bibliotheek. In 1959 werd de achterzijde uitgebreid en kwamen op de verdieping de dakkapellen. De detaillering in metselwerk en roedeverdeling bij de ramen zijn bewaard gebleven. De oorspronkelijke schoorstenen op de nokken zijn verdwenen. Het dorps-huis heeft in 2018 een grondige verbouwing en verduurzaming gehad, waarbij veel verduurzamings- en isolatiemaatregelen al zijn doorgevoerd.

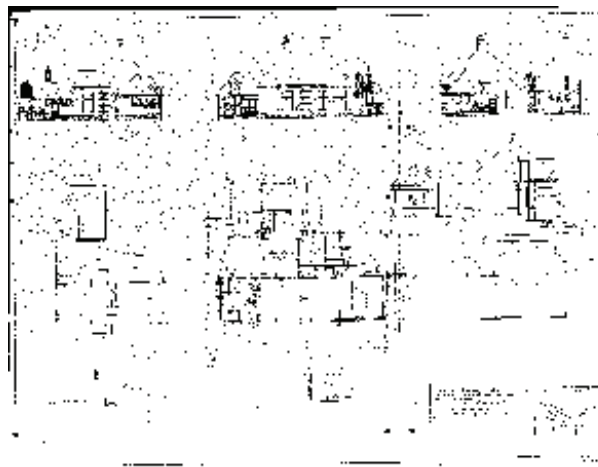
WAARDERING EN ADVIES

Het dakoppervak aan de achterzijde staat goed georiënteerd voor het plaatsen van zonnepanelen en is hierdoor niet zichtbaar vanaf de straat. Behoud de indeling van de schuifvensters met roedeverdeling bij de vernieuwing van glas- en kozijnwerk.

De ventilatieroosters doen afbreuk aan het geheel, maar ze zijn gelijkmatig verdeeld over de vijf kozijnen zodat de symmetrische opzet is behouden.

Verwerk isolatiemaatregelen aan de binnenzijde van de gevels wegens behoud van het buitenmetselwerk, indien mogelijk ook in de kap (of vliering).

Een zonneboiler kan een plaats krijgen aan de achterzijde en achteruitbouw van het dorps-huis. Een warmtepompinstallatie zou weggewerkt kunnen worden in een 'roosteren' schoorsteen. Op deze manier zouden de ooit aanwezige schoorstenen op de beide nokken hersteld kunnen worden.

Bestektekening met links het oorspronkelijk volume van de onderwijzerswoning en in het midden de uitbreiding voor de herbestemming naar dorps-huis (1957)

Het dorps-huis werd in 2018 grondig verbouwd en verduurzaamd (afbeelding: www.bokd.nl)

Interieur

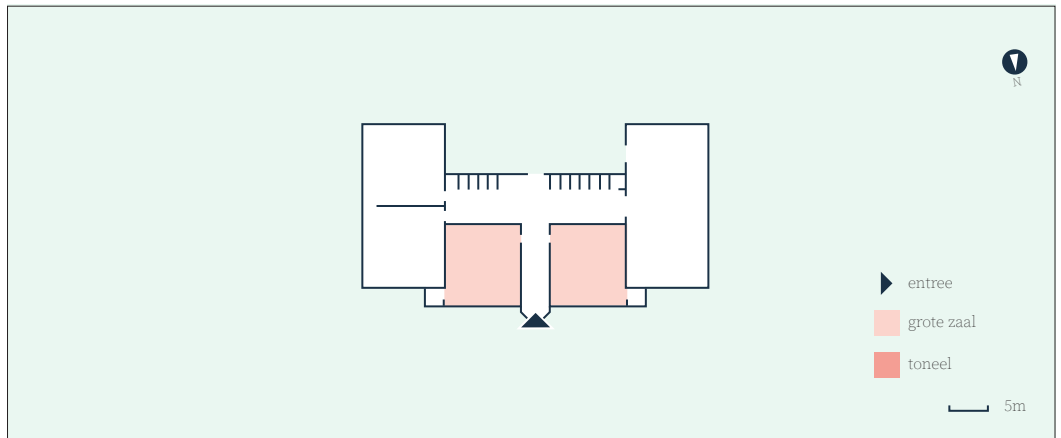
DE PAN VRIES

Landschap

Kavel

Plattegrond

DE PAN

BASISGEGEVENS

Naam: Dorpshuis De Pan

Adres: Nieuwe Rijksweg 4, 9481 AR Vries

Oorspronkelijke functie: Openbare Lagere School

Huidige functie: dorpshuis

Bouwjaar: 1915

Architect: W.O.D. Havermans

Stroming: Amsterdamse School

Typologie: herbestemming schoolgebouw

ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Esdorp, ontstaan in de vroege middeleeuwen op de hogere zandgronden van het Drentse plateau. De structuur van de oude dorpskern met langgestrekte kerkbrink is lang behouden gebleven. Het dorp groeide uit langs de uitvalswegen en langs de in 1932 aangelegde Nieuwe Rijksweg. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen uitbreidingen aan de west- en de zuidzijde. Vries is een beschermd dorpsgezicht.

De voormalige openbare lage school is ontworpen in 1915 in een aan de Amsterdamse School verwante stijl. Het gebouw ligt op de brink en is op dezelfde as gepositioneerd als het kerkgebouw. In 1929 werd de school uitgebreid. In de functie van dorpshuis is de entree verschoven van de Nieuwe Rijksweg naar de achterzijde. Aan de achterzijde kwam een uitbreiding met plat dak.

DORPSHUIS

Het voormalig schoolgebouw heeft een representatieve uitstraling door de centrale entree, gedecoreerde gevels en het brede schilddak. Het schilddak heeft verbijzonderde nokken, een dakruiter en dakkapellen. In de gevels zijn siermotieven in het metselwerk gecombineerd met pleisterwerk vanaf het kalf. De samengestelde ra-

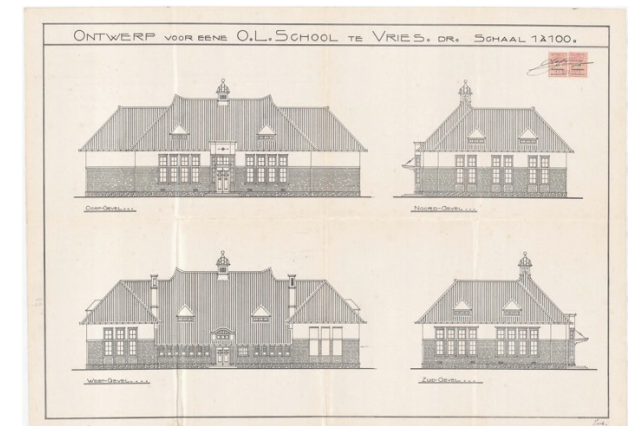
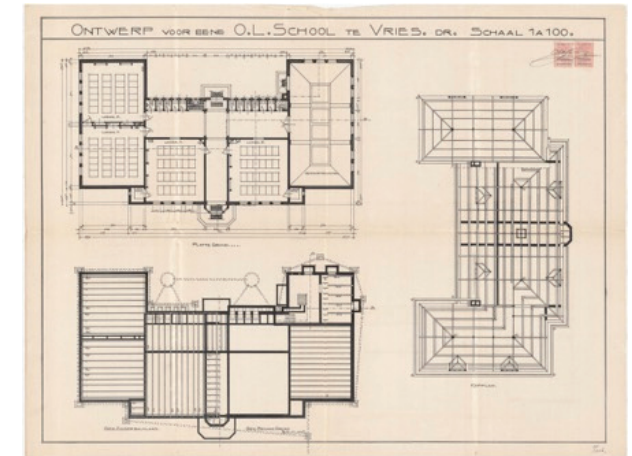
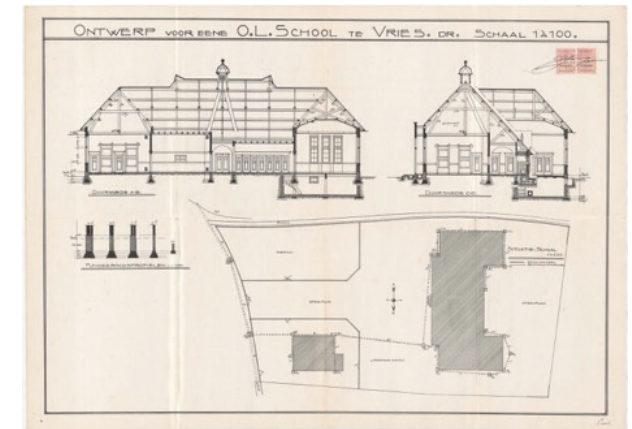
men hebben gietijzeren roedeverdeling en origineel hang- en sluitwerk en natuurstenen vensterbanken. De hoofdentree heeft een erker-achtige uitbouw met luifel met smeedijzeren trekstangen en een anagram OLS boven het bovenlicht.

WAARDERING EN ADVIES

Het dorpshuis Vries heeft de status van Rijksmonument. Voor ingrepen zoals zonnepanelen, monumentenglas en dergelijke zijn de richtlijnen van het Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed na te volgen. Ook is voor wijzigingen aan het gebouw een omgevingsvergunning nodig, waarmee behoud van bestaande kwaliteiten voldoende geborgd zou moeten zijn. Vertrek vanuit het beeldbepalend karakter en markeer de nieuwbouw met plat dak langs de achtergevel als eventueel te gebruiken oppervlak. Behoud de eenheid in gevels met gepleisterde kalf, de roedeverdeling in de vensters en het ruime dakschild met vormgegeven nokken, dakruiter en kapellen.

kerktoren en schoolgebouw op de brink (dekrantvantynaarlo.nl)

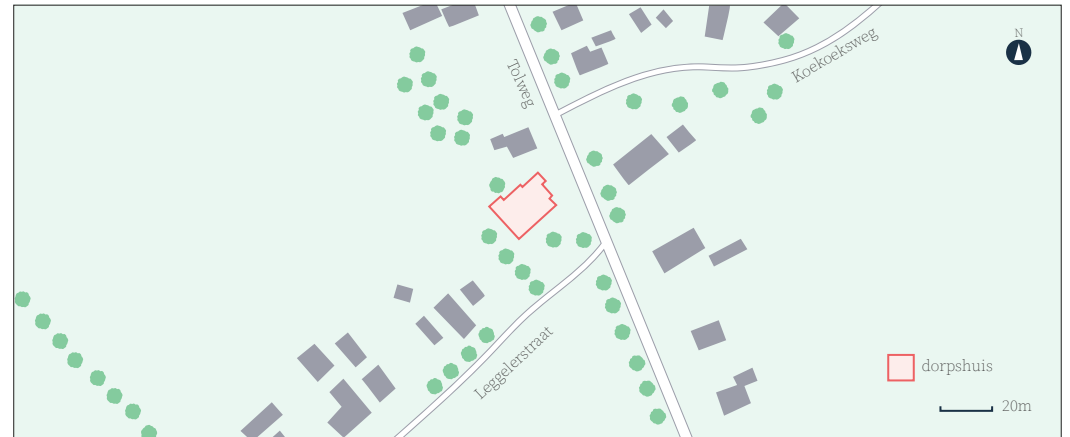

Bestektekeningen 'Ontwerp voor eene O.L. School te Vries' (1915)

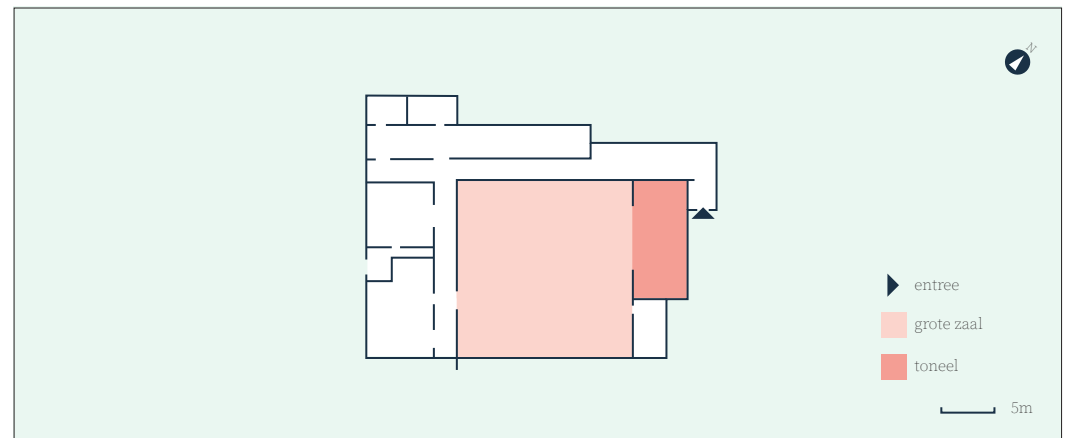
DE GOWE DWINGELOO-GEEUWENBURG

Landschap

Kavel

Plattegrond

DE GOWE

BASISGEGEVENS

Naam: De Gowe
 Adres: Tolweg 1,
 7991 TD Dwingeloo-Geeuwenbrug
 Oorspronkelijke functie: Openbare Lagere School
 Huidige functie: dorpshuis
 Bouwjaar: 1930
 Architect: onbekend
 Stroming: traditionalistisch
 Typologie: herbestemming schoolgebouw

ONTSTAANSGESCHIEDENIS

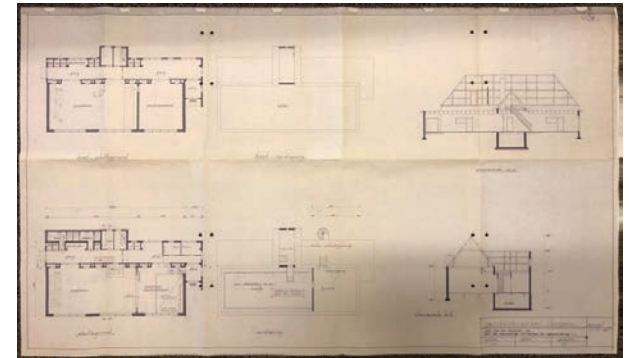
Geeuwenbrug vormt een kanaaldorp ontstaan na de aanleg van de Drentse Hoofdvaart (1767-1780) en de parallel daaraan gelegen Rijksweg Assen-Meppel. Na 1850 breidde het dorp zich in noordelijke richting uit langs de Vaart en langs de haaks daarop gelegen Tolweg. Het dorpshuis aan de Tolweg te Geeuwenbrug is een voormalige openbare lagere school uit 1930. In 1980 heeft het gemeentebestuur het pand verkocht aan Stichting buurthuis Geeuwenbrug. Al eerder was de voormalige school in gebruik als jeugdsoos, en ook een periode als café-buurthuis.

DORPSHUIS

Voormalig drieklassige gangenschool met onderwijzerswoning op een hoekperceel van de Tolweg en de Leggelerstraat. Het buurthuis is teruggelegd op het groen perceel en wordt omzoomd door een haag. Uitbreidingen zijn aan de achterzijde geplaatst. Vanaf de hoofdweg is het hoofdvolume van schoolgebouw met ruim dakschild bedekt met oranje pannen en drie klaslokalen met samengestelde kozijnen met schuifvensters met roedeverdeling. De dakkapellen zijn verdwenen.

WAARDERING EN ADVIES

Het schilddak als uniform, doorlopend vlak kan als ondergrond dienen voor zonnepanelen, mits gezoneerd gepaatst (zoals reeds het geval). Zonnepanelen in rode kleur (of in maatvoering van dakpannen) zullen de contrastwerking van de huidige panelen verzachten. Bij vervanging van HR++glas en kozijnen is het van belang om de roedeverdeling in de schuifvensters te behouden. Installaties en zonneboilers zoveel mogelijk uit het zicht verplaatsen. Isolatiemaatregelen het liefst aan de binnenkant en onder de kap of vliering indien mogelijk.

Plan voor het verbouwen van de voormalige o.l. school te Geeuwenbrug, Gemeentewerken Dwingeloo, 1983

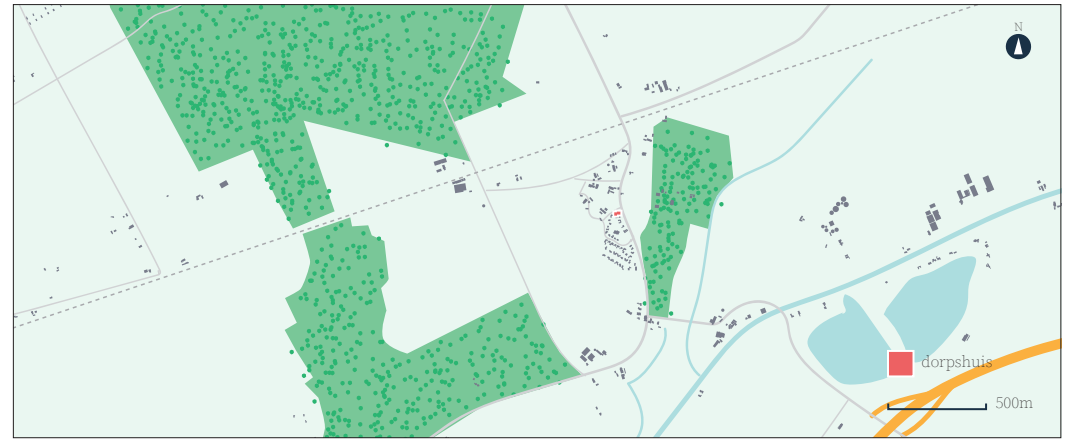

Provinciale Drentsche en Asser Courant, 02-12-1930 (Delpher)

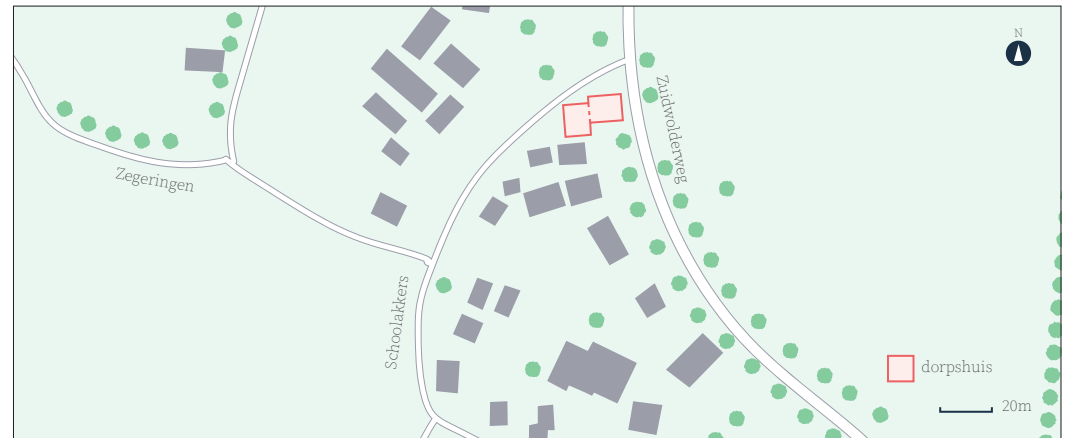

Detail raam met roedeverdeling (heopa.nl)

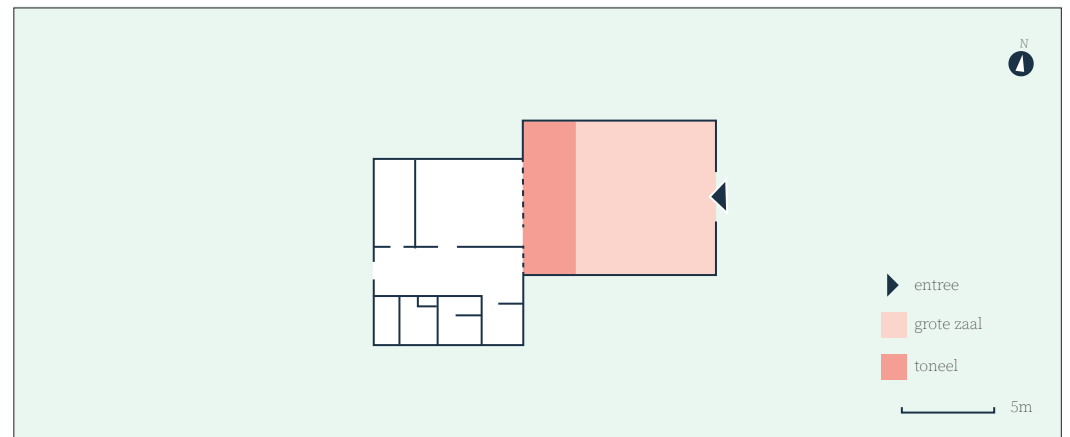
D'OLDE KARKE ECHTEN

Landschap

Kavel

Plattegrond

D'OLDE KARKE

BASISGEGEVENS

Naam: d'Olde Karke

Adres: Zuidwolderweg 8, 7932 PP Echten

Oorspronkelijke functie: Ned. Herv. Kerk

Huidige functie: dorps huis sinds 2014

Bouwjaar: 1935

Architect: J. Boelens

Stroming: zakelijk-expressionisme

Typologie: herbestemming kerkgebouw

ONSTAANSGESCHIEDENIS

Het esdorp Echten ontstond in de middeleeuwen nabij het Huis te Echten. De bebouwing van het dorp concentreert zich in de omgeving van de havezate. Na de Tweede Wereldoorlog is het dorp aan de zuidzijde enigszins uitgebreid. Echten is een beschermd dorpsgezicht. Het kerkgebouw vormt een karakteristiek en zeldzaam gebouw in de dorpsgemeenschap.

De Ned. Herv. zaalkerk in zakelijk-expressionistische kerk uit 1935 door architect J. Boelens. Tot 2010 deed het dienst als kerkgebouw, per 2014 wordt het geëxploiteerd onder de noemer 'karakteristiek dorpsstrefpunt' door stichting d'Olde Karke. De kerkzaal biedt plaats voor ongeveer 75 personen. Daarnaast is een kleine zaal voor 15 personen, in een latere uitbouw.

DORPSHUIS

De recht gesloten zaalkerk met tentdak en dakruiter ligt op het hoekperceel van een Y-splitsing aan de kop van Echten. De ingang is frontaal op de Zuidwolderweg gericht. Er is een achterbouw (woonhuis) met zadeldak en een uitbouw met plat dak van latere datum. Door de nabije bebouwing is de aansluiting met de bebouwing vrij ingeklemd.

Het eenbeukig kerkgebouw heeft een ruim

zadeldak met lage goothoogte en is bedekt met oranje pannen. Beide dakschilden hebben een brede, horizontaal gelede dakkapel en op de nok is een dakruiter met tentdak. Aan de zijgevels zijn taps-toelopende steunberen met daartussen bankjes en rechthoekige vensters. Het vooraanzicht heeft een dubbele, rondbogige panelendeur met scharnieren in paraboolvorm. Er zijn diverse smalle ramen langs de voorzijde. Alle ramen aan de zij- en voorgevel hebben glas-in-lood in geometrische motieven, maar ook met een glaspaneel met voorstellingen van de dorpsgeschiedenis.

WAARDERING EN ADVIES

Het voormalig kerkgebouw heeft beperkte mogelijkheden voor ingrepen op dak, hoofd- en zijgevels. De geslotenheid van de voorgevel met smalle uitsparingen van de kozijnen en zijgevels met liggende glas-in-lood ramen zijn karakteristiek voor het ontwerp en bepalend voor de uitstraling. Ingrepen op het zadeldak met dakruiter en dakkapellen werken verstorend. Technologische toepassingen van zonnepanelen (bijvoorbeeld in rode kleur, en in dezelfde maatvoering als dakpannen) kan misschien een uitkomst zijn. De daken van de omliggende uitbouwen zijn meer geschikt voor zonnepanelen.

interieur kerkzaal (beeld d'oldekarke.nl)

Echten (Dr), N.H. Kerk
Historisch beeld (orgelsindrenthe.nl)

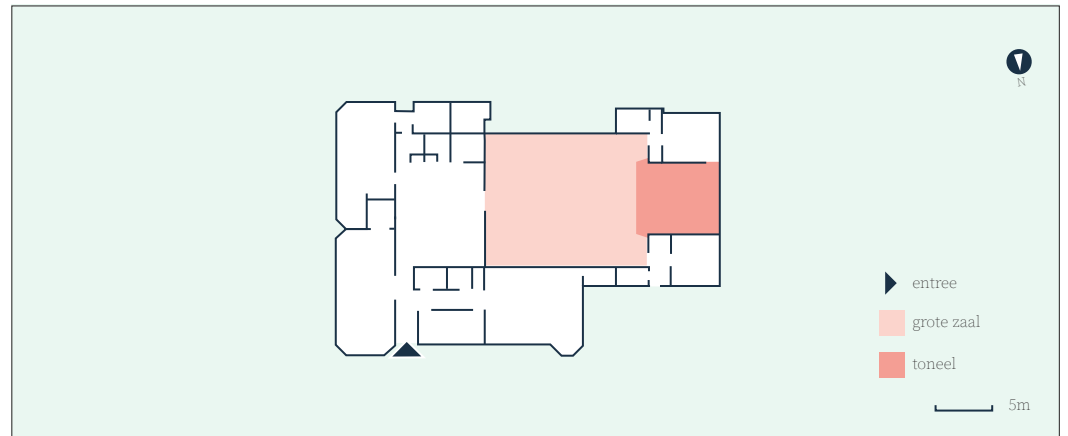
'T SCHIENVAT ERICA

Landschap

Kavel

Plattegrond

'T SCHIENVAT

BASISGEGEVENS

Naam: SSCC 't Schienvat
 Adres: Heidebloemstraat 4, 7887 EB Erica
 Oorspronkelijke functie: Ned. Herv. Zaalgebouw
 Huidige functie: dorpshuis
 Bouwjaar: 1951
 Architect: J. Jans
 Stroming: traditionalistisch (1951)
 Typologie: schuurtype

ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Erica is een langgerekt kanaaldorp, ontstaan in 1863 als boekweitkolonie. In 1867 werd de Verlengde Hoogeveense Vaart gegraven, die na 1882 als het Van Echtenskanaal tot Klazienaveen werd doorgetrokken. Naast de al bestaande kern rondom de katholieke kerk vormde zich bij deze brug een tweede dorpskern. Na de Tweede Wereldoorlog is het tussenliggende gebied volgebouwd.

Dorpshuis SSCC 't Schienvat is gebouwd langs de Verlengde Vaart in 1951. Op een hoekperceel is het langgerekte wijkgebouw door architect J. Jans gerealiseerd als 'Ned. Herv. Zaalgebouw'. Ernaast was een Ned. Hervormde kerk (1899) die in 1965 door brand verwoest is. De opvolger werd PKN Ned. Hervormd kerkgebouw Het Kruispunt door architect A. Nicolai in 1969. In 1979 werd het dorpshuis uitgebreid met een nieuwe 'krans' van sociaal-maatschappelijke functies, waaronder een peuterspeelzaal, jeugdsoos en bejaardensoos.

DORPSHUIS

Het oorspronkelijk zalencentrum is een rechthoekig gebouw onder een zadeldak met lage goothoogte en aan beide nokken een topgevel met ezelsruggen. Hier ligt de grote zaal met vast toneelpodium. Door de uitbreiding in 1990 door Gemeentewerken Emmen is het gebouw op de rooilijn komen te liggen. De voor- en zijgevel langs het kruispunt zijn door deze uitbreiding ingepakt, waardoor de buitenmuur met raamkozijnen zichtbaar is als binnenmuur.

De uitwerking van de nieuwbouw contrasteert door het metselwerk, de afgeschuinde gevels en door de transparantie door de grote ramen. Tegelijkertijd refereert de nieuwbouw naar het oorspronkelijke zalencentrum door de zadeldakprofielen, de medaillonvensters en de lage goothoogte van de zadeldaken langs de zijgevels.

WAARDERING EN ADVIES

Het dakschild van het oorspronkelijk zaalgebouw heeft een geschikte zonoriëntatie met amper zichtbaarheid vanaf de straat. Het dakschild langs de Heidebloemstraat heeft een rustig beeld, waardoor ook dit dakschild als onderlegger kan dienen mits gezoneerd toegepast. HR++glas en kozijnvervanging is goed toepasbaar in de gevels van de uitbreiding uit 1979. In de huidige situatie zijn er inconsequenties in de uitvoering door een andere maatvoering in de kozijnen (en kleur dakpannen). Kies bij vervanging van kozijnen voor een totaalaanpak. Behoud het metselwerk van het oorspronkelijk volume bij isolerende maatregelen. Het verschil met de nieuwbouw is niet alleen veel vlakker maar heeft ook een spouwmuur. Er liggen kansen om de stenige buitenruimte te vergroenen, met name aan het plein langs de Gentiaan.

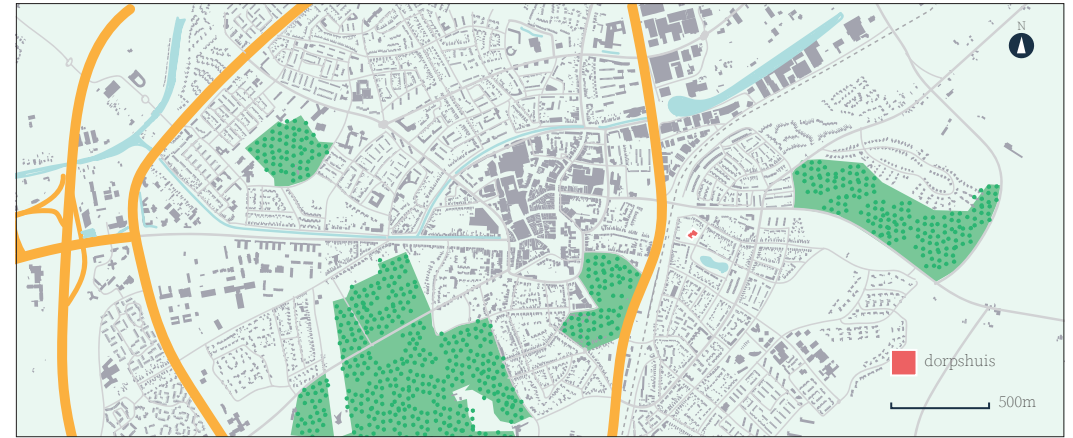

Bestektekening 'Plan voor het bouwen van een Ned. Herv. Jeugdgebouw te Erica' (J. Jans, 1951)

interieur grote zaal met toneelpodium

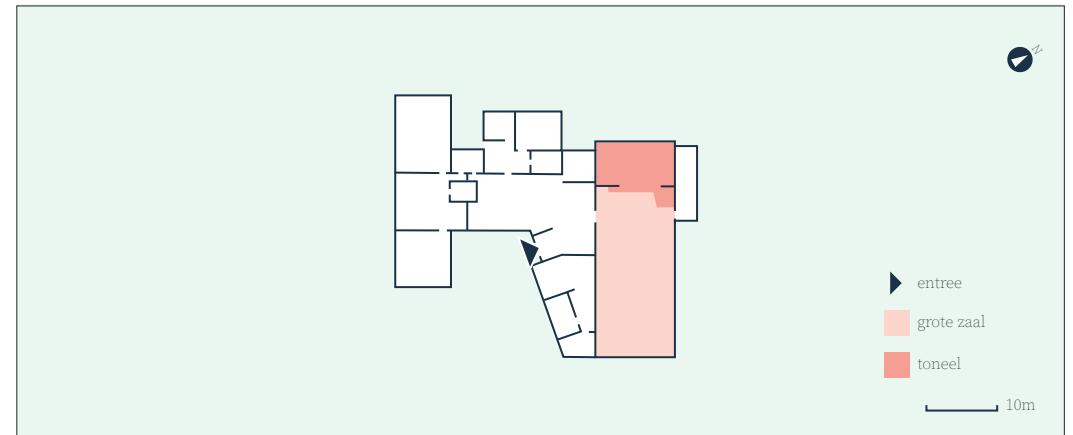
DE SCHULP ASSEN

Landschap

Kavel

Plattegrond

DE SCHULP

BASISGEGEVENS

Naam: De Schulp

Adres: Buizerdstraat 10, 9404 BB Assen

Oorspronkelijke functie: wijkcentrum Assen-Oost

Huidige functie: dorpshuis

Bouwjaar: 1962

Architect: architectenbureau J. Boelens

Stroming: modernisme

Typologie: gymzaaltype

ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Het wijkcentrum 'Assen-Oost' is gelegen in de desbetreffende uitbreidingswijk van Assen. In 1937 werd een uitbreidingsplan vastgesteld ten noorden van het Noord-Willemskanaal. Pas na de Tweede Wereldoorlog werd dit uitgevoerd en ontstonden de wijken Over 't Kanaal (1953) en Over 't Spoor (1948). Dorpshuis De Schulp werd onderdeel van het bestemmingsplan 'Assen over 't Spoor', ook al werd voor de oprichting van het wijkcentrum een wijziging van de initiële bestemming van woningbouw nodig (1962). In datzelfde jaar werd een bouwvergunning aangevraagd.

Het ontwerp uit 1960 kwam vanuit het Assens architectenbureau J. Boelens. Ten tijde van de ontwerpplannen in 1961 was de opdrachtgever de Ned. Herv. Gemeente te Assen, een jaar later gewijzigd naar Stichting Wijkcentrum Assen-Oost.

De locatie – vlakbij het spoor- vormt een scharnier tussen de bestaande, vooroorlogse bebouwing en de uitbreidingswijk Assen-Oost. Het bereik van het wijkcentrum is gericht op zowel het gebied van het stadscentrum als de nieuwe woonwijk. Het dorpshuis was onderdeel van een cluster sociaal-maatschappelijke gebouwen.

Nabij het tegenovergelegen Oosterpark lagen de Prinses Marijkekleuterschool aan de Buizerdstraat en de Groen van Prinstererschool aan de Koekoekstraat.

DORPSHUIS

Het wijkcentrum Assen-Oost heeft een opzet van drie geschakelde gebouwen in een H-vorm; twee zaalvleugels haaks op een verbindingsdeel. Het volume langs de Koekoekstraat kon worden opgedeeld in drie zalen en de grote zaal met blinde zijgevel vormde een grote zaal met toneelpodium. Er vonden nog een aantal uitbreidingen plaats, met noemenswaardig de uitbreiding van J. Koops in 1997. Het verbindingsdeel tussen beide vleugels werd flink uitgebreid. Aan de achterzijde kwamen functionele ruimtes en er kwam een hoekentree langs het voorplein. Vanaf de straat is het oorspronkelijk concept met vleugelbouw behouden.

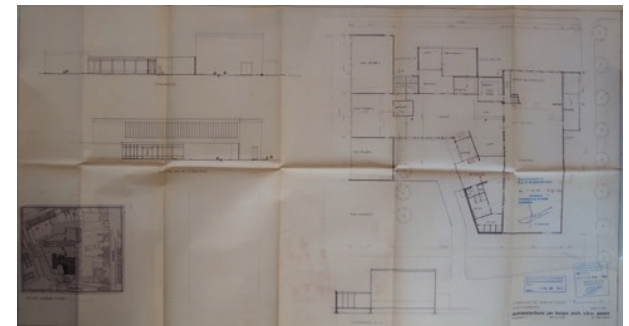
Het dorpshuis als gymzaaltype heeft een kenmerkend hoger volume (grote zaal) met laagbouw. Het gebouw is modernistisch uitgevoerd met meerdere platte daken met brede daklijsten. De gevels zijn afwisselend ingevuld met glaspuien en borstweringen en blinde kopgevels. De volledig blinde zijgevel van de grote zaal detoneert.

WAARDERING EN ADVIES

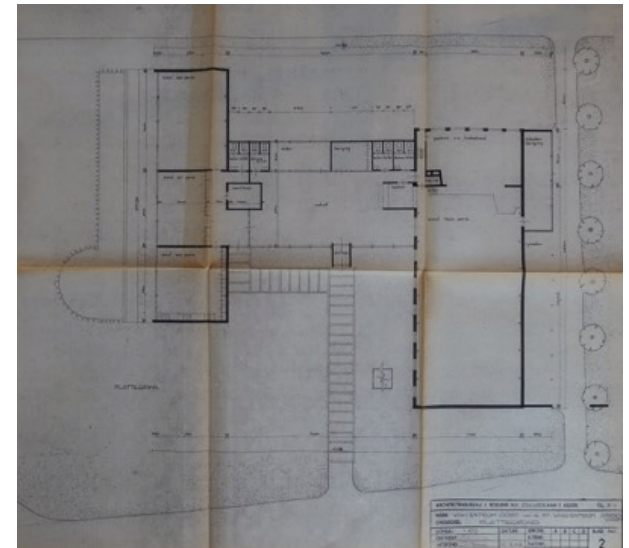
Behoud de karakteristieke balans tussen open en geslotenheid van deze typologie. De detonerende zijmuur met gesloten gevelvlak heeft een ontsierende installatie met een eenlaagse uitbouw. Het is bij uitstek geschikt als groene gevel, voornamelijk door de hoogte van de zijmuur. De overige platte daken zijn zeer geschikt voor sedumdaken. Het ruime, hoge dakoppervlak van de grote zaal is het meest geschikt als drager van zonnepanelen en installaties. Het is hierdoor niet zichtbaar vanaf straatniveau.

Aanzicht plein en hoekentree met daarboven de vensterstrook van de grote zaal

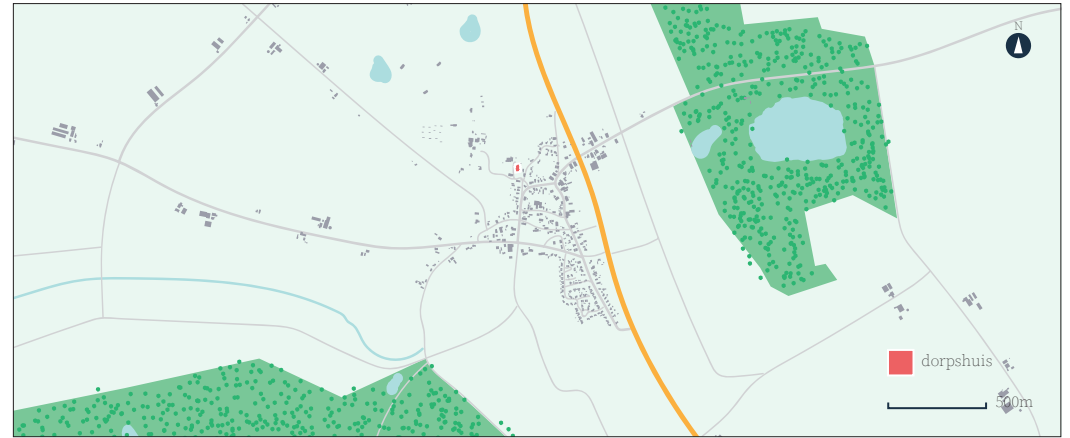

Het middendeel wordt uitgebreid met ruimtes aan de achterzijde en met een afgeschuinde entree, J. Koops (1997)

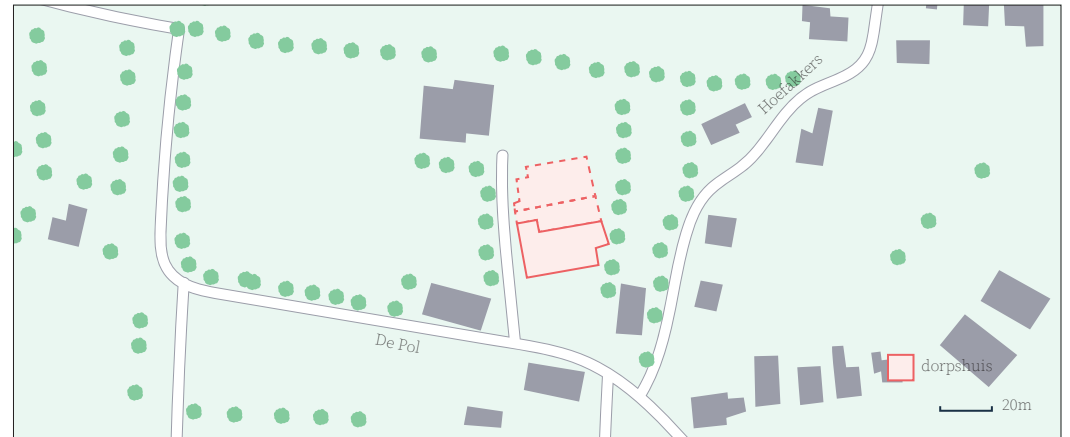

bestektekening Wijkcentrum Assen-Oost, J. Boelens (1962)

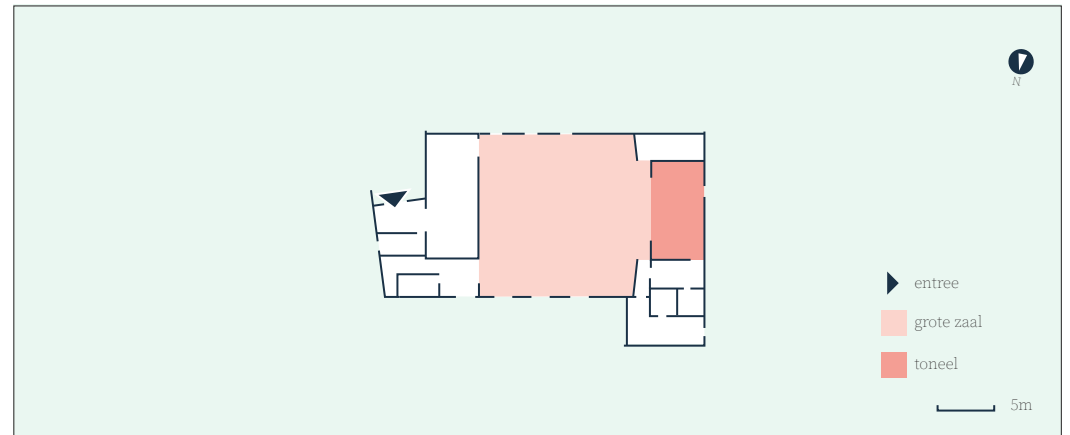
HET MARKEHUIS GROLLOO

Landschap

Kavel

Plattegrond

HET MARKEHUIS

BASISGEGEVENS

Naam: Het Markhuis
 Adres: De Pol 4, 9444 XE Grolloo
 Oorspronkelijke functie: dorps huis
 Huidige functie: dorps huis
 Bouwjaar: 1965
 Architect: Van Houten en Nijenhuis
 Stroming: modernisme
 Typologie: schuurtype

ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Het esdorp Grolloo is ontstaan in de middeleeuwen op een westflank van de Hondsrug. Het dorp heeft aan de oostzijde twee essen en een kleine brink. Na de Tweede Wereldoorlog is het dorp aan de zuidzijde enigszins uitgebreid. Grolloo kent een aantal grote hallenhuisboerderijen en krimpenboerderijen. Op het perceel van Het Markhuis stond een boerderij uit 1668. Deze Boeremarke was niet geschikt voor verbouw tot dorps huis.

Uit 1960 dateert een aanvraag voor de stichting van Het Markhuis Grollo, bedoeld als 'dorps huis annex gymnastiekgebouw en badhuis'. Schetsplannen tonen het hoofdvolume met twee uitbouwen voor entree en opslag. Deze gevel zouden deels met veldkeien opgevuld worden.

DORPSHUIS

Het Markhuis heeft een ruimtelijke opzet als zalencentrum, met een centrale zaal en toneelpodium. De uitvoering is in de subcategorie schuurtype, met een ruim zadeldak met lage goothoogtes. De zuidgevel heeft een erker van samengestelde kozijnen, aan de westgevel is een gedeeltelijke verdiepingsvloer met een groot

afgeschuind samengesteld kozijn. Het eenlaagse entreegebouw ligt aan de westgevel en achtergevel. In huidige staat is dit ingebouwd met de sportschool (1992).

Het gebouw ligt teruggelegd op het perceel, met als voorplein gras, speeltuin, parkeervoorzieningen en ter markering een forse zwerfkei. Het perceel is afgesloten met lage omheining van zwerfkeien. In 1992 is een sportzaal gekomen, met eenlaagse aanbouwen zoals een nieuwe zijingang. Deze voorziening wordt ook gebruikt door de basisschool dat schuin achter het dorps huis ligt. De zaal is gericht op een toneelpodium en kent ranke, dubbele spanten.

WAARDERING EN ADVIES

Het dorps huis in Grolloo heeft een ruim oppervlak aan daken, mede door uitbreidingen zoals de sportzaal. Dit biedt ruimte en plek (uit het zicht) voor het herbergen van installaties, zonnepanelen, warmtepomp, zonneboiler en dergelijke. Het grote dak met weinig lichtkoepels en blinde gevels aan de zijstraat geeft het dorps huis een gesloten uiterlijk. Hier liggen kansen voor lichttoetreding en voor een ontwerp van de buitenruimte waar de nabijgelegen school ook betrokken wordt. Het grote dakschild met lage goothoogte heeft een rustig beeld (zonder dakkapellen of schoorstenen), en kan als ondergrond dienen. Zorg wel voor zonering van ingrepen; stroken zonnepanelen, vergroening of een lichtstraat.

Entreegebouw

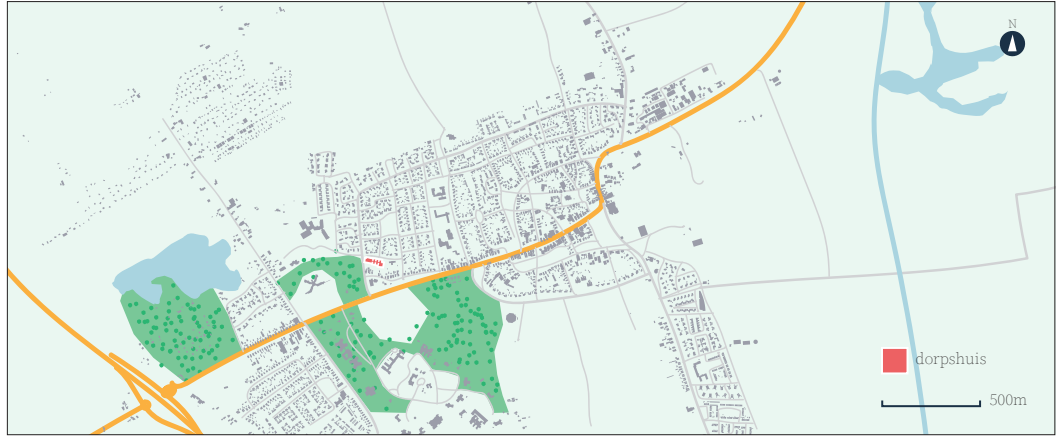

Fragment van het vooraanzicht van het Markhuis (1960)

Zicht op achterzijde van het dorps huiscomplex

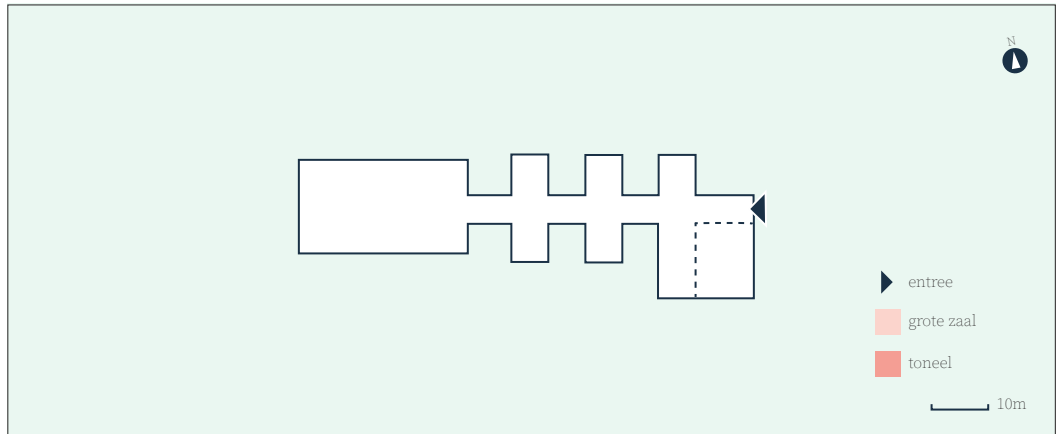
DE LUDINGE ZUIDLAREN

Landschap

Kavel

Plattegrond

DE LUDINGE

BASISGEGEVENS

Naam: MFC De Ludinge

Adres: Ludinge 4, 9471 JD Zuidlaren

Oorspronkelijke functie: christelijke u.l.o. school met gymnastiekzaal

Huidige functie: dorpshuis

Bouwjaar: 1967

Architect: R. en P.B. Offringa

Stroming: modernisme

Typologie: herbestemming schoolgebouw

ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Esdorp, ontstaan in de vroege middeleeuwen op de oostflank van de Hondsrug. Dit dorp met essen aan de noord- en zuidzijde had oorspronkelijk ongeveer tien brinken met elk een eigen boerderijgroep. De bebouwing rondom de brinken is verdicht tussen 1850 en 1940. Aan de oostzijde van Zuidlaren ligt het landgoed van de havezate Laarwoud. Ten westen van het dorp bevindt zich de psychiatrische inrichting Dennenoord. Na de Tweede Wereldoorlog is Zuidlaren vooral aan de noordzijde uitgebreid. De kern van Zuidlaren is een beschermd dorpsgezicht.

Het schoolgebouw werd in 1967 ontworpen door architecten-ingenieurs R. en P.B. Offringa. Het ontwerp bestond uit een schoolgebouw met gymnastiekzaal, waarbij voorsnog de school werd gerealiseerd. Toen in 1979 de gymnastiekzaal werd uitgevoerd door De Groot's Houtbouw in Vroomshoop beklagde de architect zich bij de Architectenraad op grond van het eigendomsrecht: 'Op het desbetreffend verzoek van het schoolbestuur is door hen rekening gehouden met de bouw (aangebouwd of apart) van een gymnastieklokaal hetwelk – zo dit gebouwd zou worden – een architectonisch geheel met deze

lagere school zou vormen.' In de archieven zijn een aantal ontwerpvoorstellen bekend, maar de uitkomst van de kwestie is onbekend. In 1985 krijgt het bureau opdracht voor nog een christelijke basisschool in Zuidlaren, aan de Essenlaan. Opnieuw krijgt dit schoolgebouw een markante kamstructuur met verwante gevels van metselwerk en schroten.

DORPSHUIS

Voormalig christelijke u.l.o. school met gymnastiekzaal, gebouwd door ingenieur-architecten R. en P.B. Offringa. Het schoolgebouw ligt in een grasstrook met volwassen groen. De hoofdopzet is een kamstructuur; de doorlopende gang fungeert als middenas met aan weerszijden de leslokalen haaks gelegen en ter afsluiting het gymnastiekgebouw. Aan de buitenkant zijn houten lamellen aan de bovenzijden. Vanaf de entree lopen langs de gevels doorgaande en expressieve boeiboorden van schroten, uitmondend in de gymnastiekzaal met drie grote vensterramen. Ook in het interieur is dit thema terug te vinden. Aan de buitenkant zijn de houten lamellen met afgeronde bogen aan de bovenzijden karakteristiek.

In het interieur zijn originele elementen te vinden bij het poreuze schoonmetselwerk in lichte kleur baksteen en voeg, de donkerhouten plafonds van schroten, betegeling en cirkelmotief op de 'kruispunten' van hal en lokaal.

Kleedkamer, originele betegeling, schoonmetselwerk en schrotenplafond

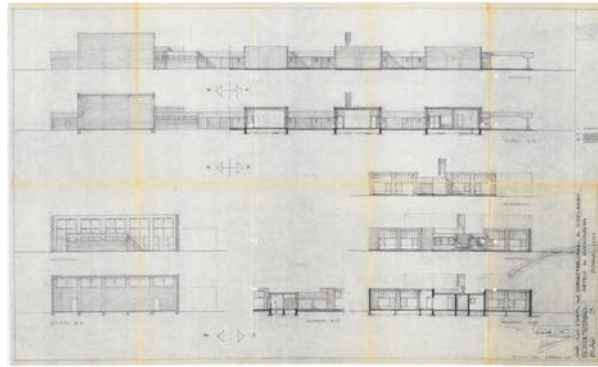
DE LUDINGE

WAARDERING EN ADVIES

Behoud bij de plaatsing van zonnepanelen de specifieke dakopbouw met hoogteverschillen en concentreer de panelen op het hoge dakoppervlak van het gymnastiekgebouw. Door de zuidwestelijke oriëntatie ligt dit gunstig. Probeer de lager gelegen doorlopende dak van de gang en de iets verhoogde lokaaldaken te vrijwaren.

Behoud de bestaande indeling bij vervanging van kozijnen met isolatieglas. Bij de klaslokalen zijn grote kijkramen op ooghoogte afgewisseld met bovenlichten met een fijnmazige verticale lamellen (tevens zonnewering). Verwerk isolatie in de spouwmuur of aan de binnenzijde van de gevels. Maak bij het inpakken van de bestaande gevel gebruik van steenstrips (ten opzichte van stuc) en behoud het onderscheid in reliëf tussen het houtwerk wat óp het metselwerk ligt. Dit houtwerk markeert de horizontale belijning van het dak, een doorlopend motief dat tevens de ramen van het gymnastiekgebouw omkadert. Het gebruik van een zonne- en warmteboiler zijn vermoedelijk te weinig effectief op de schaal van dit gebouw.

Met de veelheid aan dakoppervlak is een sedumdaken ideaal voor het doorlopend, lagere daklandschap. Zet het hoger platte dak van het gymnastiekgebouw in voor ingrepen die het zicht ontnemen vanaf straatniveau, zoals installaties. En in het geval dat deze installatietechnisch juist op het lager gelegen structuur wordt geplaatst: probeer de ononderbroken verdieping zoveel mogelijk te behouden, met behoud van het niveauverschil van de iets hoger gelegen klaslokalen.

Bestektekening met links de gymnastiekzaal met schoollokalen en luifel-entree (1967)

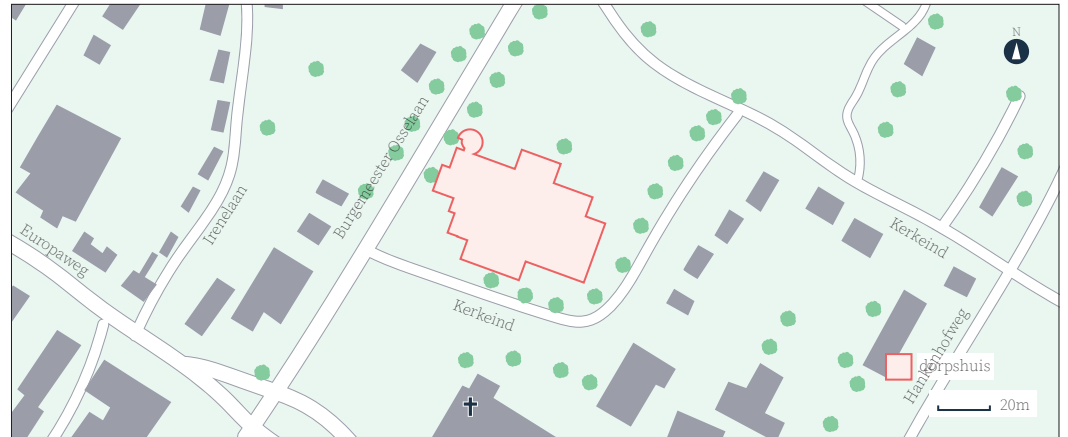

Detailering bij de kozijnen met schroten bovenplinten, langs de rechterwand twee ranke radiatoren

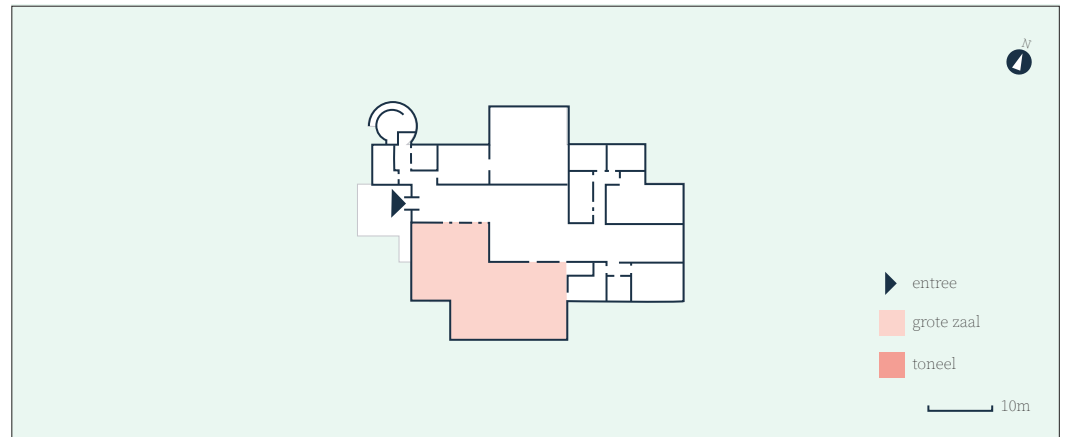
'T AOLE GEMIENTEHOES SCHOONEBEEK

Landschap

Kavel

Plattegrond

'T AOLE GEMIENTEHOES

BASISGEGEVENS

Naam: 't Aole Gemientehoes
 Adres: Kerkeind 1, 7761 CL Schoonebeek
 Oorspronkelijke functie: gemeentehuis
 Huidige functie: dorpshuis
 Bouwjaar: 1969
 Architect: Architectenbureau Abma
 en Hazewinkel
 Stroming: modernisme
 Typologie: herbestemming raadshuis

ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Het dorpshuis werd in 1969 gebouwd voor de toenmalige zelfstandige gemeente Schoonebeek. De aanwezigheid van NAM had invloed op de economie en zorgde voor een schaalvergroting. Het Amsterdams architectenbureau Abma en Hazewinkel ontwierp in deze periode een winkelcentrum en raadshuis, en vormde zo de nieuwe kern van het dorp. In de opdracht voor het raadshuis werden deze veranderingen expliciet aangegeven: 'het bouwen van een raadshuis der gemeente Schoonebeek, waarin op een harmonische manier tot uitdrukking moet komen de spanning tussen de traditioneel agrarische dorpsgemeenschap en de daarin ontstane wetenschappelijke en technische realisatie van nieuwe energiebronnen en de industrialisatie van deze gemeente'. Het voormalig raadshuis ligt nabij de dorpskern, in een strook tussen kerk, boerderij en overige beeldbepalende gebouwen. Het heeft een alzijdige opzet en oorspronkelijk een landschapsonwerp van tuinarchitecte D. Vos. Ook de kunst-

werken in de buitenruimte droegen bij aan een verzorgd geheel. In huidige staat is de fontein aanwezig en in de centrale hal de abstracte reeks van kunstenaar Joost van Roojen, verwant aan de abstract-geometrische kunst van Peter Struycken en André Volten.

DORPSHUIS

Het luxueus uitgevoerde gemeentehuis werd gebaseerd op een 'open huis' voor een laagdrempelige overheid. De transparante en democratische opzet werd ruimtelijk vertaald door de open structuur. Het gebouw was alzijdig geplaatst in een landschap met een ontworpen buitenruimte. Langs de Beekweg (nu: Burgemeester Osselaan) en Europaweg kwam een verdiept parkeervak omkaderd met keermuren, zitbanken en plantenbakken. Rondom het raadshuis waren eveneens muren, zithoeken, een fontein en een voorplein met cirkelmotief. Langs drie zijden van het raadshuis kwamen brede cirkelvormige plantenbakken, waarvan er één nu nog aanwezig is bij de entree. De gevels kenden een grote transparantie met aluminium puien met ribben, ook de verdiepte raadszaal die zich opende naar de tuinzijde. De koperen dakopbouw met brede overstek benadrukt de horizontale lijn van het gebouw. De verhoogde entree met luifel geeft toegang tot de blikvanger van het gebouw; een ruime centrale hal. Deze hal met verhoogd dak heeft opvallende plafondelementen en een abstract-geometrische, beschilderde panelen in opvallende kleuren. Het raadshuis is uitgebreid, verschillende ruimtelijke elementen zijn verdwenen en recent is een nieuw interieurontwerp toegepast.

Aanzicht van het raadshuis (Stichting de Spiker)

'T AOLE GEMIENTEHOES

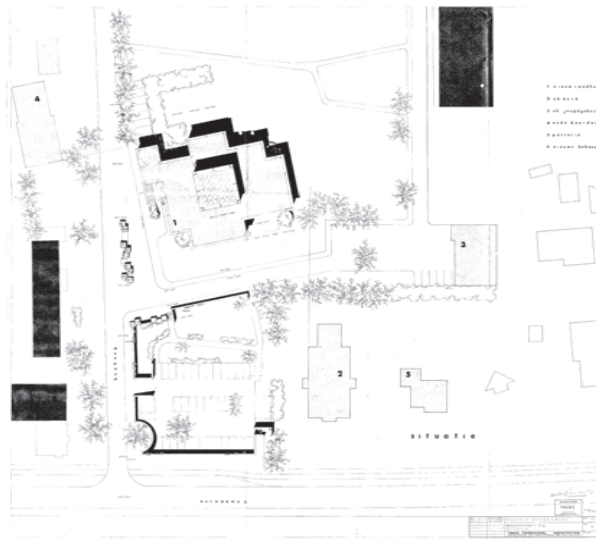
WAARDERING EN ADVIES

Zonnepanelen: zo plat mogelijke plaatsing, op de binnenste delen van het dak. Het hogere dak is ongeschikt vanwege de lichtkoepels. Het gehele platte dak, wat benadrukt wordt door de koperen uitkragende daklijst, heeft (opzichtige) installaties die het zicht ontsieren. Probeer terughoudende kleuren te gebruiken (donker, niet glimmend) of ze met een zorgvuldig ontworpen scherm aan het zicht te onttrekken.

Behoud bij vervanging van (HR++) glas en kozijnen bestaande indeling van het kozijnwerk met gedruppelde ribben en grote glasoppervlakken (deel uitmakend van een pui).

Bij isolatie ingrepen aan de gevels is het van belang het reliëf in de gevel behouden; te zien aan kozijnen, rode ribben en borstweringen.

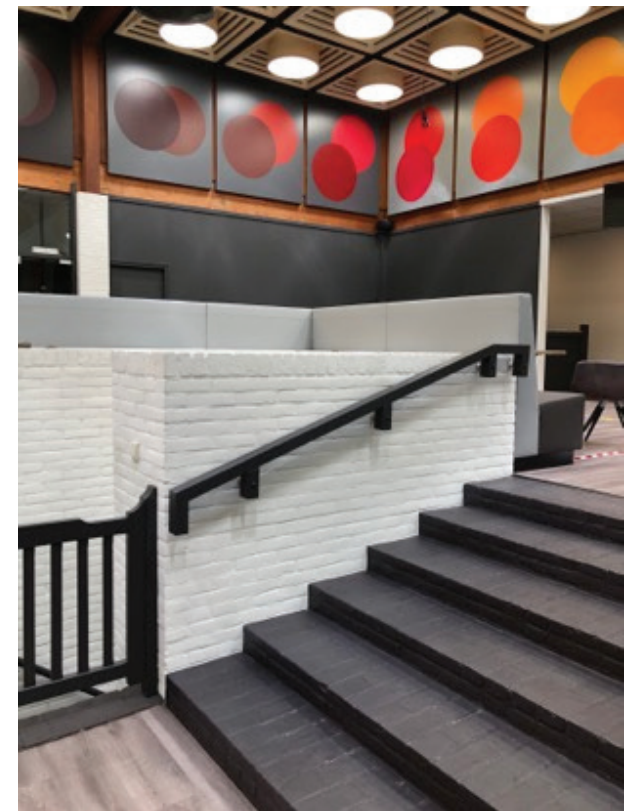
Groene gevels: blinde muurvlakken zijn afgewogen gesloten vlakken tussen transparante geveldelen. Deze zijn niet verstorend of hoeven niet per se verzachtend te worden door vergroening.

Fragment situatieoverzicht. Rondom het verdiept parkeervak en langs het raadhuis zijn keermuren, zitbanken en plantenbakken geplaatst (1969)

Interieur:zicht vanaf de raadszaal op de tribunetrap (Bouw, 1968)

Interieur

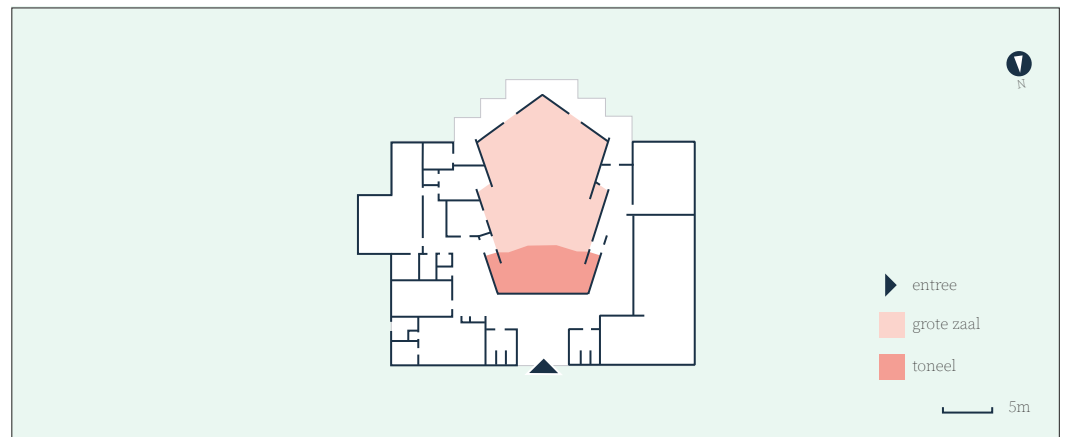
NOORDERBREDTE KLAZIENAVEEN

Landschap

Kavel

Plattegrond

NOORDERBREEDTE

BASISGEGEVENS

Naam: MFC Noorderbreedte

Adres: Metoor 3, 78991 BD Klazienaveen

Oorspronkelijke functie: Wijkcentrum, dienstencentrum Noorderbreedte

Huidige functie: Stichting Noorderbreedte

Bouwjaar: 1970

Architect: H.J. Kranenborg

Stroming: modernisme

Typologie: zaalgebouw

ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Klazienaveen is een langgerekt kanaaldorp, gesticht in 1889 toen het Van Echtskanaal werd gegraven. Langs het kanaal ontstonden twee bebouwingskernen die aanvankelijk samen Nieuw-Echten genoemd werden. In 1903 kreeg de nederzetting de naam Klazienaveen, genoemd naar de echtgenoot van de Groningse grootindustriële W.A. Scholten, die hier een turfstrooiselfabriek had. Zijn zoon, J.E. Scholten, richtte de Maatschappij Klazienaveen op. Na de Tweede Wereldoorlog werd het dorp uitgebreid aan de zuid- en noordzijde van het Van Echtskanaal, in 1981 is het kanaal tussen de beide nieuwe wijken grotendeels gedempt.

In 1970 kwam een groenstrook in de uitbreidingswijk ter beschikking voor een wijkcentrum. In hetzelfde jaar komt het naastgelegen kerkgebouw van het Apostolisch Genootschap (1970). Architect H.J. Kranenborg, afkomstig uit Klazienaveen, ontwerpt aanvankelijk een 'wijkcentrum Noorderbreedte annex dienstencentrum voor bejaarden te Klazienaveen'. Rondom de grote zaal is een open ruimte, wat in te delen is als terras, centraal buffet en bibliotheek. Lang de randen zijn kamers voor o.a. de wasserette, pedicure,

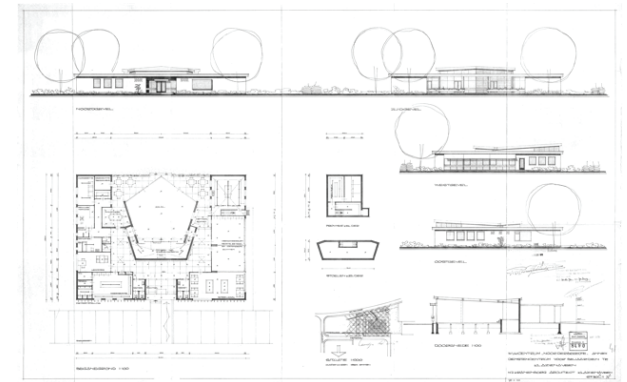
vergaderzalen (met schuifwand), speelzaal en hobbyruimte. In 1975 wordt de grote zaal uitgebreid door een identieke, opgetilde vliedervormige laag toe te voegen, waardoor het driehoekig volume uitsteekt langs de achtergevel.

DORPSHUIS

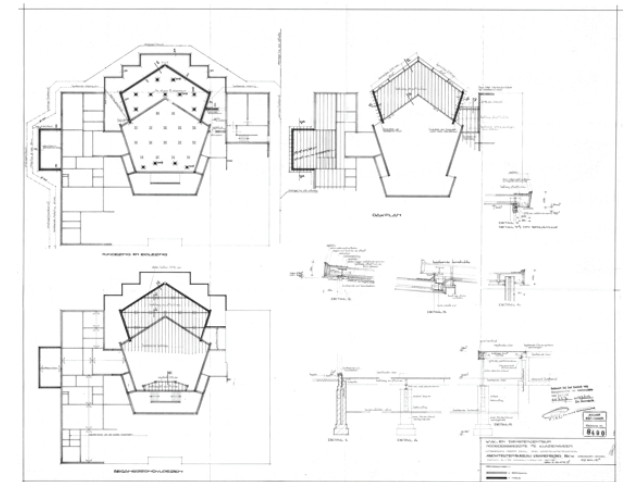
Het dorps huis heeft een ruimtelijke opzet met een grote zaal als symmetrieas met daaromheen overige ruimtes. Oorspronkelijk een rechthoekige plattegrond, werd in 1975 de achtergevel gewijzigd tot een driehoek. Dit kwam door een uitbreiding van de grote zaal door dezelfde architect. Het dak bestaat uit twee v-vormen met ruime vensters met daaronder borstweringen in de gevelzides. Hierdoor hebben achterzijde en zijkanalen een zeker ritme. De buitenruimte is sober uitgevoerd in de gemeenschappelijke groenstrook met jeu-de-boule banen en een kunstwerk.

WAARDERING EN ADVIES

Zonnepanelen, maar ook installaties, zonneboiler en warmtepomp kunnen op een nette manier afgezoomd en in het midden van het plat dak geplaatst worden. Zonnepanelen zo vlak mogelijk gelegen en naar binnen geplaatst. Het vervangen van kozijnen en wijzigen naar HR++glas is geen probleem. Er zijn kansen om de buitenruimte beter te benutten en verfijning in detaillering te brengen, bijvoorbeeld bij vervanging van de puien.

Bestektekning Wijkcentrum Noorderbreedte annex dienstencentrum voor bejaarden te Klazienaveen (1970)

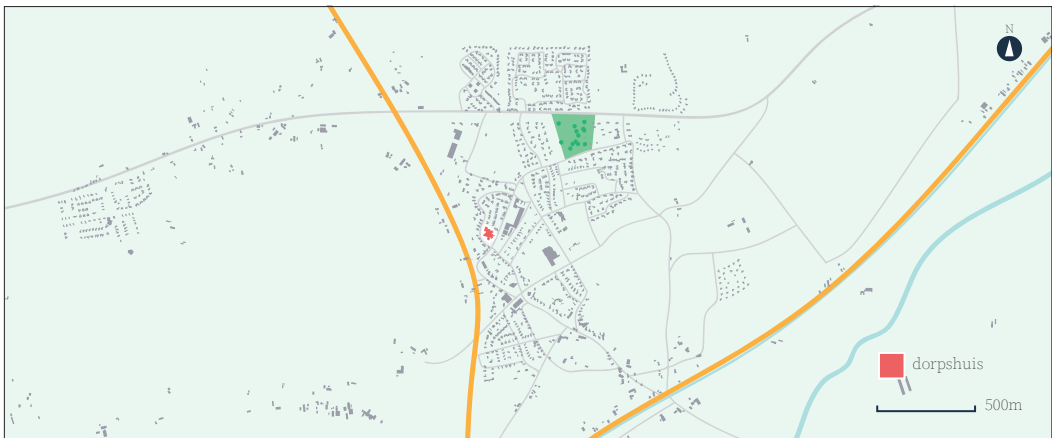

Bestektekning uitbreiding van de grote zaal. De gevel krijgt een driehoekvormige afsluiting (1975)

Interieur

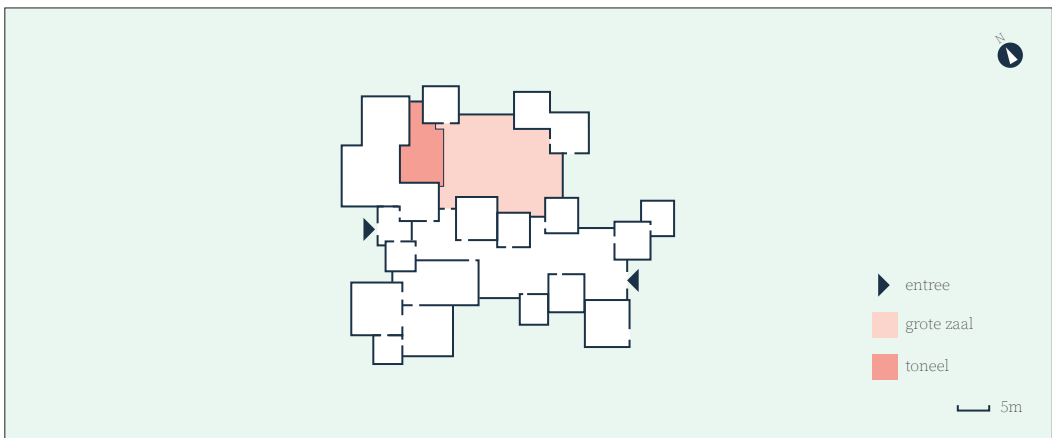
DE VELDKEI HAVELTE

Landschap

Kavel

Plattegrond

DE VELDKEI

BASISGEGEVENS

Naam: De Veldkei
 Adres: Veldkamp 77, 7971 BX Havelte
 Oorspronkelijke functie: Ontmoetingscentrum Havelte
 Huidige functie: buurthuis De Veldkei
 Bouwjaar: 1975
 Architect: J.R. Kruithof, Ruiters en Schaafsma architecten
 Stroming: structuralisme
 Typologie: ontmoetingscentrum

ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Havelte ontwikkelde zich vanaf de late Middeleeuwen tot een dorp met vier ruime, driehoekige brinken met verspreide bebouwing en daaromheen enkele essen. Havelte en drie nabijgelegen gehuchten kregen als geheel het karakter van een krans-esdorp. In de 19e eeuw verdichtte de bebouwing aan de binken zich enigszins. Verder breidde het dorp zich uit in de richting van de Drentse Hoofdvaart en de Van Helomaweg. Na WOII is Havelte sterk in noordelijke richting gegroeid. Dorpshuis De Veldkei ligt westelijk gelegen nabij de Van Helomaweg, in een dorpsuitbreiding uit de jaren zeventig.

DORPSHUIS

Het dorps huis De Veldkei uit 1975 door architect J.R. Kruithof en Ruiters & Schaafsma architecten is een alzijdig gebouw rondom een ontmoetingsruimte waar als een krans kleinere zalen zijn geplaatst. Het interieur heeft hierdoor een open, onbegrensde ruimte waar kleinere lokalen zijn geplaatst. Deze zalen hebben tentdaken die bepalend zijn voor het silhouet. Er zijn meerdere ingangen (aan de oost- en westgevel). De oorspronkelijke functies waren multifunctioneel:

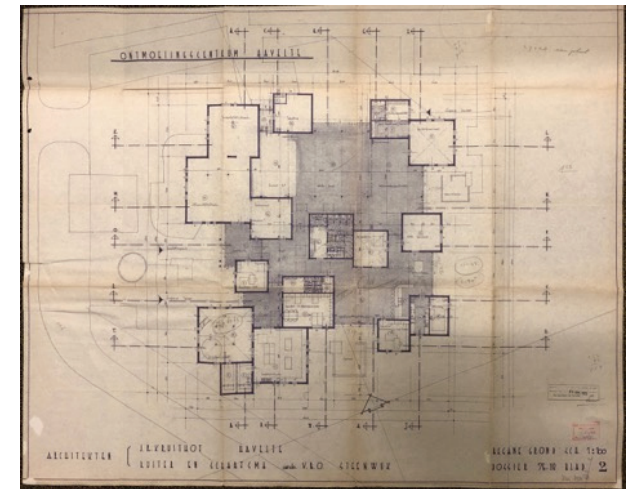
naast een grote zaal met toneel kwamen er ruimtes voor een bejaardensociëteit, peuterspeelzaal, leeszaal, bibliotheek, jeugdsociëteit, hobbyruimte, welzijnszorg, VVV en kantoor- en vergaderruimtes. In 1992 werd aan de zuidoostzijde enkele nieuwe zalen toegevoegd. In 1995 werd het programma uitgebreid door thuiszorg die een multifunctionele ruimte betrok. Door Gemeentewerken werd destijds de buitenruimte aangepast met groen en parkeerstroken. In 1997 werden de ingangen aan de oostgevel gewijzigd en kwam er opnieuw een uitbreiding, nu voor een biljartruimte en kinderdagopvang. Al deze uitbreidingen voegen zich naadloos in het oorspronkelijk volume, mede door de structuralistische typologie en door de betrokkenheid van een van de oorspronkelijke architecten, J. Ruiters.

WAARDERING EN ADVIES

Zonnepanelen kunnen op het dakvlak van de grote zaal: deze is afgetopt en bekleed met bitumen. Het daklandschap is ontworpen en voor ingrepen (installatietechnisch, zonneboiler, warmtepomp) is een integraal ontwerp van het gehele dak aanbevolen. Bouw voort op dit systeem van tentdaken en koepeltjes. Onderzoek naar de zichtbaarheid van ingrepen op het dak is nodig. Bij vervanging van kozijnen en wijziging naar HR++glas zijn er geen bijzonderheden. De gevelisolatie is mogelijk in de spouwmuur. Gebruik bij een buitengevel oplossing steenstrips. Materiaalgebruik en ritmering van de geveldelen zijn belangrijk. De uitkragende houten luifels zijn hierbij diep genoeg om het aanwezige reliëf te behouden. Let bij isolatie in het interieur op compartimentering te voorkomen. Dit is aantrekkelijke optie met aparte zaaltjes in een groot gebouw, maar probeer de open structuur van de centrale ruimte te behouden zodat de flexibiliteit en transparantie overeind blijft.

Entree

Bestektekening (1975)

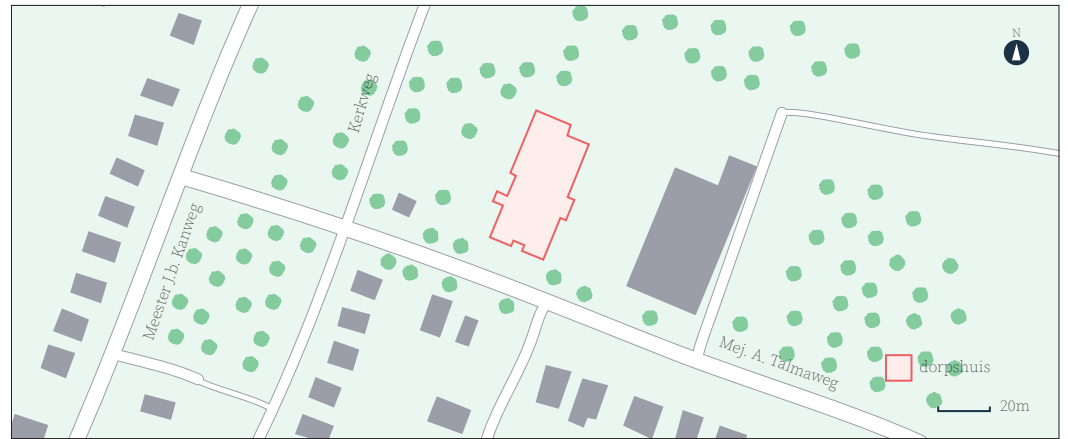

Toneel

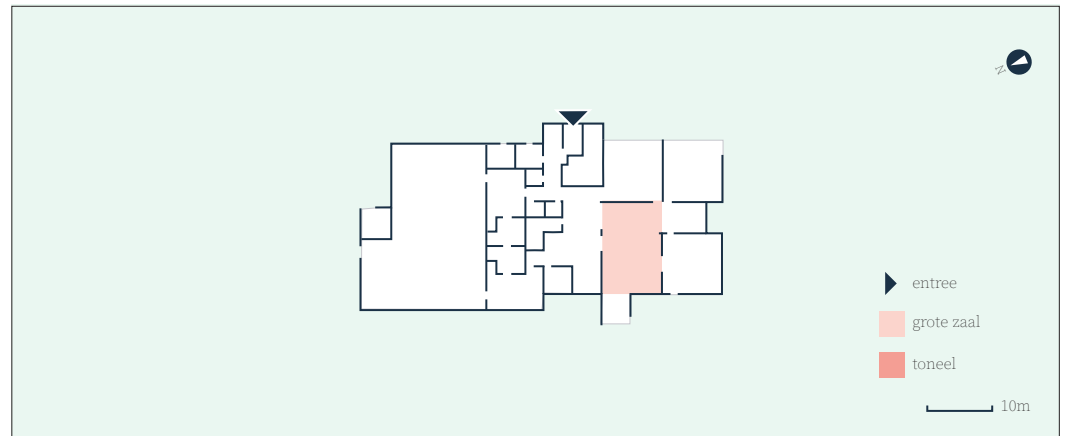
DE TILLE WITTEVEEN

Landschap

Kavel

Plattegrond

DE TILLE

BASISGEGEVENS

Naam: dorps huis De Tille

Adres: Mej. A. Talmaweg 2, 9439 PE Witteveen

Oorspronkelijke functie: school, dorps huis en

gymzaal De Tille

Huidige functie: dorps huis

Bouwjaar: 1980

Architect: R. Visser

Stroming: structuralisme

Typologie: gymzaaltype

ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Het ontginningsdorp Witteveen uit 1926 is ontstaan op initiatief van de ontginningsmaatschappij N.V. het Lantschap Drenthe. Het dorp kreeg in 1928 een eigen buurthuis (Centrale Vereeniging). Het is onbekend tot wanneer dit buurthuis gefunctioneerd heeft.

In 1980 ontwerpt architect Ruurd Visser, oud-werknemer van Cor Kalfsbeek, een multifunctioneel gebouw. De bouwtekening spreekt van 'school, dorps huis en gymzaal De Tille'. Tot 2012 was het in gebruik als basisschool. Nu vormt het naast dorps huis onder andere een peuterspeelzaal, jeugdsoos, kindercentrum, kapsalon en fitness.

DORPSHUIS

Het multifunctioneel gebouw heeft een gymzaal met een langgerekt voorgebouw. In de bestektekening is de gedeeltelijke verdieping op de laagbouw niet te zien, maar de uitwerking is consequent toegepast (naar waarschijnlijkheid door Visser). Het bitumen dak heeft afwisselend doorgaande zadeldaken en platte dakvlakken. De voorgevel (kopgevel) geeft een afwisselend beeld van zadeldak en plat dak, glaspuien en blinde gevels. De gevels zijn gemetseld, de za-

deldaken en verdieping op de laagbouw hebben trespapanelen. De originele kozijnindeling is aan de straatzijde behouden; hier zie je kozijnen met een middenstijl, langs de centrale as van het zadeldak. Bij de zijgevels zijn deze middenstijlen verdwenen waardoor de ritmering van de gevels iets verzwakt is.

WAARDERING EN ADVIES

De oriëntatie van de langgerekte zadeldaken zijn niet optimaal voor de plaatsing van zonnepanelen. Gebruik bij voorkeur het hoge, platte dak van de gymzaal achter het complex.

Bij vervanging van HR++glas en kozijnen ligt een kans om eenheid terug te brengen. Bij het voorraanzicht zijn de middenstijlen behouden die de verticale as van het zadeldak volgen. De ritmiek hierbij is typerend voor de hoofdopzet. In de zijgevel (met aluminium kozijnen) is deze detaillering verdwenen.

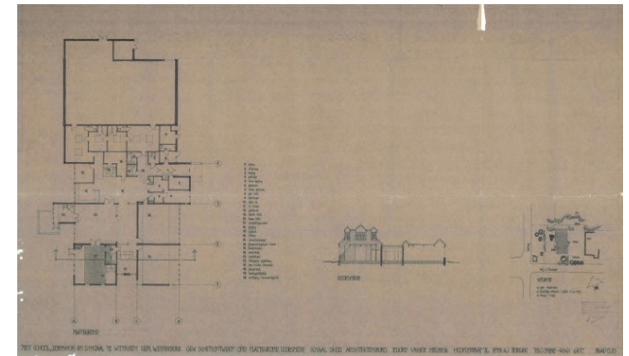
Benut bij gevelinstallatie de spouwmuren. Dakisolatie het liefst aan de binnenkant oplossen of kijken of de zadeldaken hiervoor beschikbaar zijn. Het ontworpen daklandschap is kwetsbaar voor ingrepen op het dak. Gebruik bij voorkeur een sedumdak als duurzaamheidstoepassing. Warmtepomp: Gebruik bij voorkeur het hoger gelegen volume van de gymzaal.

Groene gevels: bij voorkeur op de grote, hoge (bijna) blinde muren van de gymzaal ter verhoging van de biodiversiteit.

Er is een verschil in waardering van het hoofdgebouw (met kopgevel aan de straatzijde) en bijbehorend ontworpen daklandschap, en het achtergelegen groter volume van de gymzaal. Hier zijn ook kansen voor de grote, gemetselde geveloppervlakken.

Zicht op de lokalen en entree

Ontwerptekening voor de bouw van een 'school, dorps huis en gymzaal' van architect Ruurd Visser (1980)

De Tille, Witteveen: De tuin aan de voorzijde van het dorpshuis

DE SPIL ZWEELOO

Naam: De Spil

Adres: Eswegje 3, 7851 AK Zweeloo

Oorspronkelijke functie: dorps huis

Huidige functie: dorps huis

Bouwjaar: 1930

Architect: onbekend

Stroming: traditionalistisch

Typologie: schuur

Dit dorps huis uit 1930 maakt deel uit van een cluster gebouwtjes onder schilddaken op een brink van Zweeloo. De zaal heeft een ingebouwd toneelpodium. In 1987 is het verbouwd door architecten Germain en Richards. Het gebouw (schuurtype) heeft een schilddak met lage goothoogtes, wat als ondergrond kan dienen voor zonnepanelen (zoals al is gebeurd). Door de tijd is het dorps huis een paar keer verbouwd en uitgebreid. Raamkozijnen zijn gemoderniseerd en isolatie kan bij de gevels of onder de kap als er plaats is.

De Spil: Zij aanzicht dorps huis (dorpshuisdespil.nl)

De Spil, Zweeloo: Interieur grote zaal (dorpshuisdespil.nl)

DE KIEL

DE KIEL

Naam: De Kiel

Adres: Rolderstraat 16, 7849 PC De Kiel

Oorspronkelijke functie: kleuterschool

Huidige functie: dorpshuis sinds 1988

Bouwjaar: 1938

Architect: Bouwbedrijf Hoving

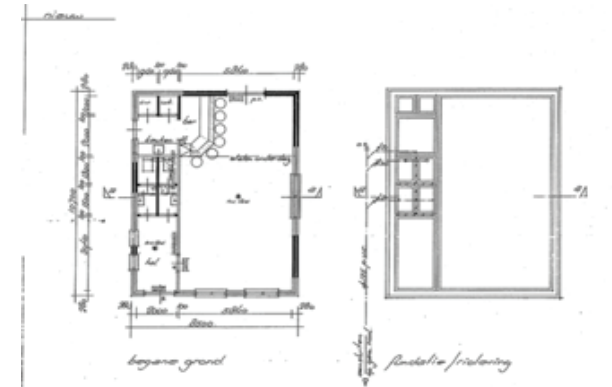
Stroming: traditionalistisch

Typologie: herbestemming schoolgebouw

Het voormalig kleuterschooltje uit 1938 vormt een ensemble met de naastgelegen openbare lagere school (1937). Bij het samengaan van kleuterklas en het schoolgebouw, waar dorpshuisactiviteiten in een leegstaand lokaal plaatsvond, vond een uitruil plaats met de kleuterschool. Het dak kan (en wordt) als drager van zonnepanelen gebruikt en de raamkozijnen zijn vervangen tijdens de functieverandering in 1988. Behoud de muren zoveel mogelijk als ensemble met de school. Hier liggen kansen om de stenige buitenruimte te verzachten door een groen landschapsonwerp.

De Kiel (Google streetview)

De Kiel: Fragment bestektekening: 'Verbouw school tot dorpshuiscentrum' (1988)

'T RASHUYS RODERESCH

Naam: 't Rashuys

Adres: Giezenstraat 3, 9305 TG Roderesch

Oorspronkelijke functie: Schoolgebouw

Huidige functie: dorpshuis sinds 2015

Bouwjaar: onbekend

Architect: onbekend

Stroming: traditionalistisch

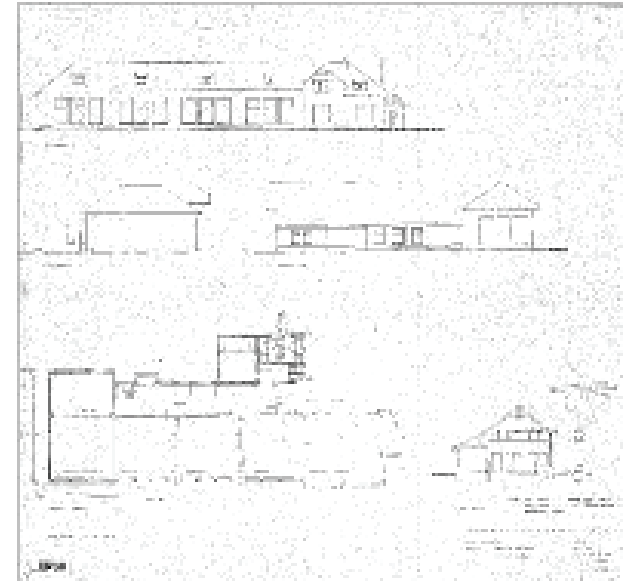
Typologie: herbestemming schoolgebouw

't Rashuys is een dorpshuis voor Roderesch, Alteveer en Steenberg. Tot 2013 fungeerde dit voormalige schoolgebouw als basisschool OBS Steenberg. In de oorspronkelijke opzet had de drieklassige gangenschool een gymnastiekzaal en een hoofdmeesterwoning langs de zijden. Naast het schoolgebouw stond ons voormalige dorpshuis De Roegte. Omdat het schoolgebouw leeg kwam te staan ontstond al snel een nieuw plan om de voormalige school als dorpshuis voort te laten bestaan (vanaf 2015).

Het type herbestemd schoolgebouw heeft vernieuwde kozijnen waar de roeden zijn verdwenen. Het dakschild kan grotendeels als drager voor zonepanelen gezien worden, maar let op de balans met de steekap en dakkapel. In de kap waarschijnlijk ruimte voor (vloering)isolatie en installaties.

't Rashuys (Google streetview)

Fragment bestektekening 'bestaande toestand' anno 164 (1985)

DE SCHANSKUIL EMMEN

Naam: De Schanskuil

Adres: De Schanswal 10, 7823 TJ Emmen

Oorspronkelijke functie: semipermanente drie-
klassige school voor lager onderwijs
(R-K-schoolbestuur Parochie van de Heilige
Gerardus Majella)

Huidige functie: dorps huis sinds 1974

Bouwjaar: 1949

Architect: H.J. Bakx

Stroming: modernisme

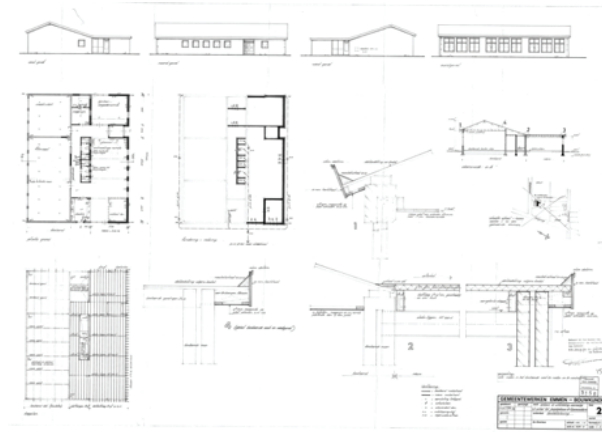
Typologie: herbestemming schoolgebouw

De Schanskuil, Emmen: (Google streetview)

Dit vroeg-naoorlogs dorps huis is oorspronkelijk gebouwd als semipermanente school. Het maakt onderdeel uit van de ontwikkeling van als groeikern. In de uitbreidingswijken werden sociaal-maatschappelijke voorzieningen vanuit verzulde organisaties gesticht, zoals het Rooms-Katholiek schoolbestuur. In 1974 startte het Jeugdwerk Emmerschans in de verbouwde Mariaschool die tot Schanskuil was omgedoopt. Het schoolgebouw kreeg een filmzaal en ontmoetingsruimte.

Het gebouw heeft in de huidige situatie door latere bebouwing een onlogische ligging in de wijk gekregen en is vermoedelijk van oriëntatie gewijzigd; in 1974 werd de buitenruimte eveneens aangepakt. Door deze wijzigingen is een onaantrekkelijke situering gekregen met een blinde kopgevel teruggelegd op een perceel. Dit getransformeerd dorps huis heeft een bruikbaar dakoppervlak en gevels die als drager van zonnepanelen, isolatie en installaties kunnen dienen. De raamkozijnen zijn gemoderniseerd.

De Schanskuil, Emmen: Bestektekening met een nieuwe indeling en uitbreiding met plat dak (1974)

DE STOBBE DARP

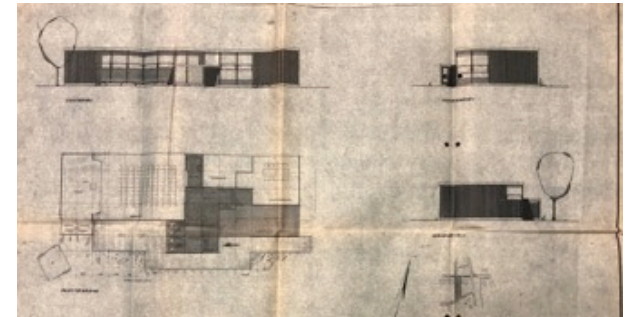
Naam: De Stobbe
 Adres: Linthorst Homanstraat 22, 7973 KG Darp
 Oorspronkelijke functie: dorps huis
 Huidige functie: dorps huis
 Bouwjaar: 1960
 Architect: De Groot's Houtbouw
 Stroming: modernisme
 Typologie: gymzaaltype

Het Drentse dorp Darp kent een bewogen geschiedenis die nauw is verbonden met de Tweede Wereldoorlog. Het oude dorp werd in de oorlog ontruimd en de huizen werden afgebroken in verband met de aanleg van een Duits vliegveld. Het 'nieuwe' dorp werd pas in 1948 bebouwd. Op de plaats van de kerk kwam het dorps huis. Het dorps huis De Stobbe werd in 1961 feestelijk geopend door Jo Boer, directrice van Stichting Opbouw Drenthe. De oorspronkelijke volume had een rechthoekige grondslag met grote zaal met vast toneelpodium en een laagbouw met voorzieningen. In 1981 is het dorps huis uitgebreid tot aan de Linthorst Homanstraat.

De glaspuien in de gevels zijn door latere uitbreidingen verdicht, zodat het dorps huis een gesloten indruk krijgt. Het dorps huis, type gymzaal, heeft een grote, blinde gevelvlak van de gymnastiekzaal richting de smalle Bosweg. Hier liggen kansen om deze 'harde' overgangen te verzachten door o.a. groene gevels. Dit gevelvlak heeft een te grote schaal op een te geringe afstand vanaf de straat. Tegenover de Linthorst Homanstraat is een parkstrook en groen kruispunt, hier zou een kleine ingreep op de buitenruimte (groene verbinding) een groot effect kunnen hebben. De vele gevelvlakken zijn uitgevoerd in twee soorten metselwerk. De school heeft een afgeronde gevel. Gebruik bij dezes typologie zoveel mogelijk het hoger gelegen, ruim dakvlak van de gymzaal voor installaties en zonnepanelen. Isolatie kan in de spouwmuur, raamkozijnen kunnen bij vervanging aangepast worden (HR++glas).

De Stobbe (Google streetview)

De Stobbe, Darp: Fragment bestektekening (1960)

'T DORPSHUUS NIJ-ROON

Naam: 't Dorpshuus Nij-Roon
 Adres: Roderweg 86, 9311 PB Nieuw-Roden
 Oorspronkelijke functie: dorpshuis
 Huidige functie: dorpshuis
 Bouwjaar: 1962
 Architect: T. Stellema
 Uitbreidingen: 1983, Architectengroep Roderveld
 Strooming: modernisme
 Typologie: gymzaaltype

Het dorpshuis in Nieuw-Roden werd in 1962 geopend door F.J. Wanninkhof van Stichting Opbouw Drenthe. Het dorpshuis had aanvankelijk een grote zaal met podium onder een zadeldak en een laagbouw met enkele zalen. In 1983 is een uitbreiding gekomen voor de komst van activiteitenruimtes en een peuterspeelzaal. De oorspronkelijke voorgevel had een opengewerkte gevel van samengestelde glaspuien van de grote zaal. Door de uitbreiding is het oorspronkelijke volume 'omkranst' en de oriëntatie van de ingang veranderd. De dakopbouw van de hoogbouw werd bekleed met plaatmateriaal.

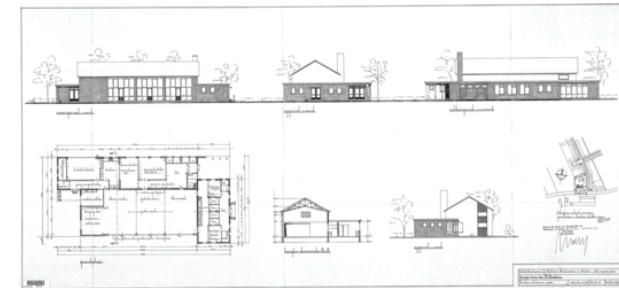
Het dorpshuis is opgezet als een verzameling zalen onder platte daken met de grote zaal onder een zadeldak. Het dakoppervlak kan gebruikt worden voor zonnepanelen en installaties kunnen op het ruime dakoppervlak een plek krijgen. Isolatie kan via de spouwmuur. Raamkozijnen kunnen bij vervanging aangepast (en consequent in alle vensters toegepast) worden.

Nij Roon: Vooraanzicht dorpshuis (dorpshuis-nieuwroden.nl)

Nij Roon: Interieur grote zaal (dorpshuis-nieuwroden.nl)

Bestektekening van het dorpshuis aangevuld met voorzieningen en heroriëntatie entree(1983)

MEESTER HEKMAN HOES DROUWEN

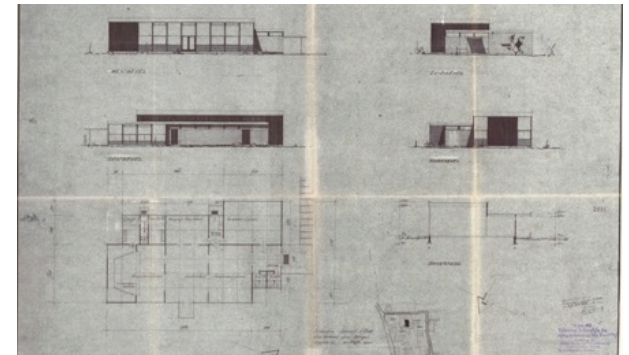
Adres: Schoolstraat 10a, 9533 PL Drouwen
 Oorspronkelijke functie: dorps huis
 Huidige functie: dorps huis
 Bouwjaar: 1963
 Architect: Gert de Jong
 Aannemer: De Groot's Hoogbouw
 Uitbreidingen: 1971, 1982/83, 2012
 Stroming: naorlogs
 Typologie: gymzaaltype

De realisatie van een eigen dorps huis in Drouwen verloopt volgens stramien. In 1962 wordt een Stichting Dorps huis opgericht ter voorbereiding van de komst van een eigen dorps huis. Via Stichting Opbouw Drenthe kwam het bestuur in contact met de 'Internationale Christelijke Vredesbeweging Holland'. Gezamenlijk hebben 22 jongeren uit Nederland, België, West-Duitsland, Zwitserland, Frankrijk en Engeland drie weken gekampeerd en meegewerkt aan de bouw van het dorps huis. In 1964 volgde de officiële opening; de vernoeming is naar initiatiefnemer meester Hekman.

Het dorps huis heeft een grote zaal met laagbouw. De westgevel van de grote zaal en zuidgevel van de laagbouw hadden glazen puien, de overige gevels waren meer gesloten. Sindsdien zijn er vele verbouwingen en uitbreidingen geweest, is een basisschool ernaast gekomen en is het dorps huis sinds 2010 in beheer van vrijwilligers uit de gemeenschap. Het dorps huis, type gymzaal, heeft een hoger gelegen plat dak wat geschikt is voor het plaatsen van zonnepanelen (zoals het geval is), installaties, zonneboiler etc. De bekleding met aluminium golfplaten springt in het oog en is van latere datum: isoleer de spouwmuur of kies voor een nieuwe bekleding van de gevel. De raamkozijnen kunnen bij vervanging aangepast worden (HR++glas).

Meester Hekman Hoes (dorpsbelangen-dbb.nl)

Meester Hekman Hoes, Drouwen: Bestektekening met gevelkunstwerk op de zuidgevel (1962)

ONS DORPSHUIS VALTHE

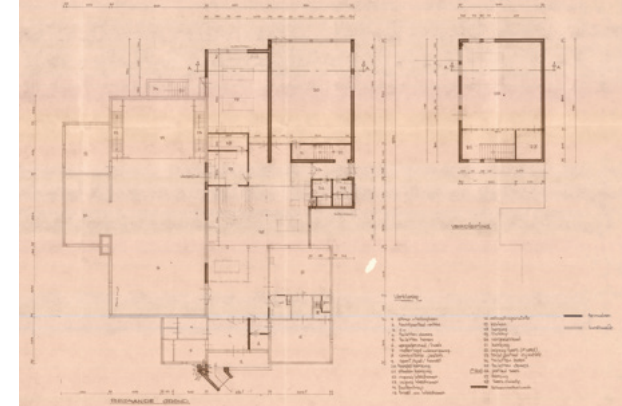
Naam: Ons Dorpshuis
 Adres: Hoofdstraat 54, 7872 PL Valthe
 Oorspronkelijke functie: dorpshuis
 Huidige functie: dorpshuis
 Bouwjaar: 1965
 Architect: Gemeentewerken Odoorn
 Strooming: modernisme
 Typologie: gymzaaltype

In 1939 werd een dorpshuisvereniging in het brinkdorp Valthe opgericht. Lange tijd verbleef het in een kleuterschool. In 1962 werd Stichting 'Ons Dorpshuis' opgericht. Drie jaar later werd een eigen dorpshuis geopend met een gecombineerde zaal voor sport en spel, met toneelberging. In 1974 werd het gebouw uitgebreid met onder andere een ontmoetingsruimte en een soosruimte op een bovenverdieping.

Het dorpshuis ligt teruggedoed langs de hoofdstraat. Het hoogteverschil tussen hogere daken lageregelegen platte daken maakt het geschikt voor plaatsing van installaties en zonnepanelen met een zo weinig mogelijke zichtbaarheid vanaf de straat (zoals in de huidige situatie). De gevels en raamkozijnen zijn deels gemoderniseerd. Hier kan isolatie in de spouwmuur of buiten, en raamkozijnen bij vervanging aangepast worden met HR++glas.

Ons Dorpshuis, Valthe (Google Streetview)

Ons Dorpshuis, Valthe: Fragment van de bestektekening van de uitbreiding met een soosruimte en ontmoetingsruimte(1974)

OUS HOES GIETERVEEN

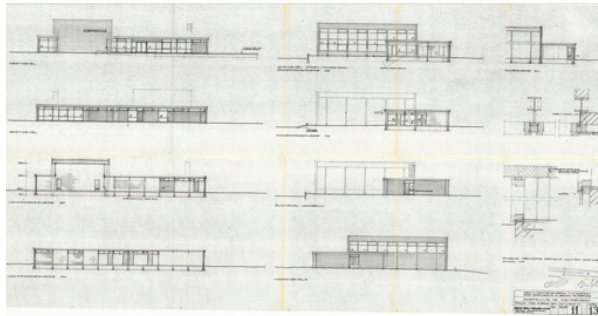
Naam: Ous Hoes
 Adres: Bonnerveen 7a, 9511 PM Gieterveen
 Oorspronkelijke functie: dorpshuis
 Huidige functie: dorpshuis
 Bouwjaar: 1966
 Architect: P.C. Kardol
 Stroming: modernisme
 Typologie: gymzaaltype

In het ontginningsdorp Gieterveen werd op 26 november 1966 het dorpshuis Ous Hoes geopend. Het dorpshuis werd een aantal keren uitgebreid door de komst van de jeugdsoos, de peuterspeelzaal (1994) en basisschool (2009) en heeft nu de status van multifunctioneel centrum. Het dorpshuis combineert een laagbouw met een hoge zaal. Het modernistisch ontwerp had oorspronkelijk een compositie van glaspuien en blinde wanden. Door de diverse uitbreidingen is dit niet goed zichtbaar.

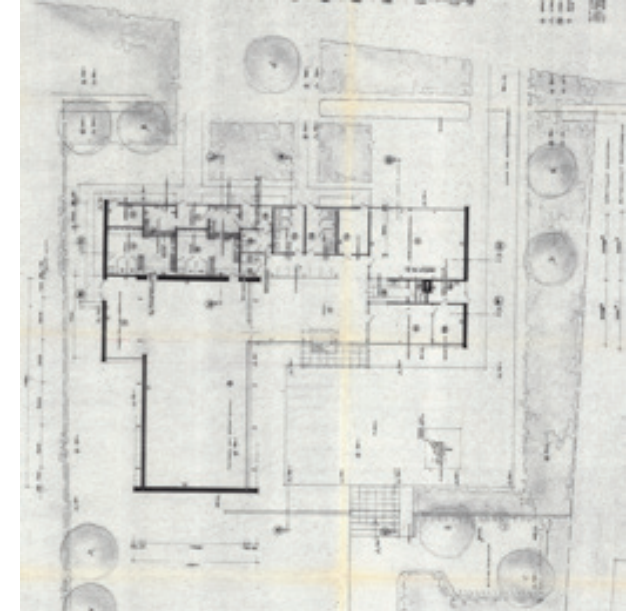
Het dorpshuis heeft als gymzaaltype een verzameling zalen en sportvoorzieningen. In huidige staat uitgebreid met sportvelden, bibliotheek en basisschool, waardoor het originele volume lastig te ontdekken is. Gebruik de platte daken en hoogteverschil hierbij om installaties en zonnepanelen een plek te geven met een zo weinig mogelijke zichtbaarheid vanaf de straat. De gevels en raamkozijnen zijn deels gemoderniseerd. Hier kan isolatie in de spouwmuur of buiten, en raamkozijnen bij vervanging aangepast worden met HR++glas.

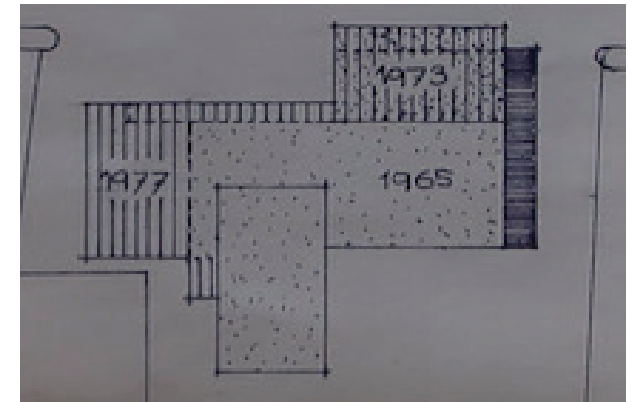
Ous Hoes, Gieterveen (dorpshuisgieterveen.com)

Ous Hoes, Gieterveen: Bestektekeningen Kardol. Het vooraanzicht (links-boven) gevormd door glaspuien laagbouw en blinde gevel hoogbouw. De grote zaal heeft aan de zuidzijde glaspuien. Kopgevels zijn meer gesloten met functionele plaatsing van ramen. (1966)

Ous Hoes: Bestektekeningen Kardol. Indeling uitkragende hoogbouw en laagbouw met functionele ruimtes aan de zuidgevel (1966).

Ous Hoes, Gieterveen: Fragment bestektekening met uitbreidingen aangegeven met jaartal, ten tijde van de uitbreiding van architectenbureau Hoekstra en Kardol, aangegeven met zwarte belijning (1982)

ONS DORPSHUIS WEERDINGE (EMMEN)

Naam: Ons Dorpshuis
 Adres: Emmerhoutstraat 1, 7814 XV Emmen
 Oorspronkelijke functie: dorpshuis
 Huidige functie: dorpshuis
 Bouwjaar: 1967
 Architect: Gemeentewerken Emmen
 Strooming: modernisme
 Typologie: gymzaaltype

Het esdorp Weerdinge is sinds 1978 officieel een wijk van Emmen. Het dorpshuis uit 1967 heeft een L-vormige opzet met een hoogbouw (grote zaal) en laagbouw. De glaspuien in de voorgevel van de laagbouwen zijgevels van de grote zaal (toneelzaal en sportzaal) waren afgewisseld met gesloten gevelvlakken en een blinde achtergevel. In de uitbreidingen erna in 1986 en 2001 wordt het volume aangevuld met zaalruimtes tot een min of meer rechthoekige plattegrond en de glaspuien vervangen door metselwerk langs de voorgevel en rechterzijgevel (mede door uitbreidingen). Hierdoor heeft het dorpshuis een gesloten, stenig karakter gekregen.

Het dorpshuis kent een groot dakoppervlak van platte daken en hoogteverschil. Het is geschikt om installaties en zonnepanelen een plek te geven met een zo weinig mogelijke zichtbaarheid vanaf de straat. De gevels en raamkozijnen zijn deels gemoderniseerd. Hier kan isolatie in de spouwmuur of buiten, en raamkozijnen bij vervanging aangepast worden met HR++glas.

Ons Dorpshuis, Emmen (Emmercourant.nl)

Ansichtkaart Groeten uit Weerdinge met linksboven het dorpshuis (beeldbank Drents Archief)

DE SCHAKEL KOEKANGE

Naam: De Schakel

Adres: Prinses Margrietlaan 1, 7958 SB Koekange

Oorspronkelijke functie: dorpshuis

Huidige functie: dorpshuis

Bouwjaar: 1969

Architect: architectenbureau Nijenhuis en Ebbinge

Stroming: modernisme

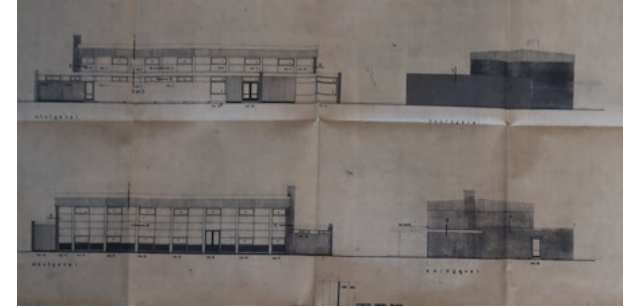
Typologie: gymzaaltype

Het dorpshuis uit 1969 is ontworpen door architecten Nijenhuis en Ebbinge en gesubsidieerd door Stichting Opbouw Drenthe. In 1966 was op het perceel al een lagere school gekomen met oriëntatie op de Sportlaan. In 1973 kreeg het dorpshuis een eenlaagse uitbreiding in verwante modernistische stijl. Door de nieuwe oriëntatie van de basisschool en de verdichting van de uitbouw en de westgevel (2012) is het evenwicht van blinde kopgevels en transparante langsevels verstoort. Hierdoor maakt het dorpshuis een stenige, gesloten indruk. Er zijn kansen om de blinde gevels te verzachten en de buitenruimte meer te vergroenen.

Dit gymzaaltype heeft een verzameling zalen en sportvoorziening. Gebruik de platte daken en hoogteverschil hierbij om installaties en zonnepanelen een plek te geven met een zo weinig mogelijke zichtbaarheid vanaf de straat. De gevels en raamkozijnen zijn deels gemoderniseerd. Isolatie kan in de spouwmuur en raamkozijnen bij vervanging aangepast worden met HR++glas.

De Schakel, Koekange (Google Streetview)

De Schakel, Koekange: fragment bestektekening met gevels vol glaspuien (1968), Drents Archief

De o.l. en kleuterschool aan de Sportlaan.

De Schakel, Koekange: Archiefbeeld school langs de Sportlaan (<http://www.webringreestdal.nl/dewijk/koekschool2.html>).

DE VLASBARG'N UFFELTE

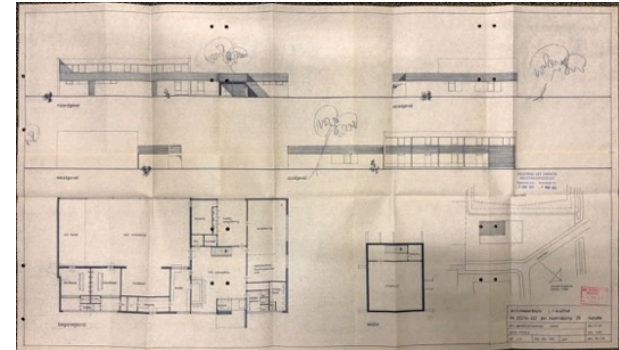
Naam: De Vlasbarg'n
 Adres: Vijverlaan 2, 7975 BX Uffelte
 Oorspronkelijke functie: dorps huis
 Huidige functie: dorps huis
 Bouwjaar: 1974
 Architect: J.R. Kruithof
 Stroming: modernisme
 Typologie: gymzaaltype

De oprichting van een dorps huis in het esdorp Uffelte kwam op gang na een gift van de provinciale diaconie van de hervormde gemeente Havelte in 1967. De behoefte naar een eigen dorps huis was groot: 'Er wordt gecatechiseerd in het schoolgebouw, clubwerk geschiedt in een schoollokaal, vergaderruimte ontbreekt, begravenissen vinden plaats vanuit een sportgebouw. Allerlei avonden moeten belegd worden in café-zaaltjes.'

In 1974 komt architect J.R. Kruithof met een ontwerp. Het dorps huis heeft een grote zaal met los toneel, tevens sportzaal (toestellenberging) en een jeugd honk. Het ontwerp heeft een rechthoekige plattegrond met grote zaal en laagbouw. In 1986 wordt er geschreven over plannen voor een uitbreiding door architect W. Germain. Uitbreidingen met lessenaarsdaken en zadeldakprofiel (achtergevel) omkransen het originele volume. Dit gymzaaltype heeft een verzameling zalen en sportvoorziening. Gebruik de platte daken en hoogteverschil hierbij om installaties en zonnepanelen een plek te geven met een zo weinig mogelijke zichtbaarheid vanaf de straat (zoals in de huidige situatie). De gevels en raamkozijnen zijn deels gemoderniseerd. Hier kan isolatie in de spouwmuur of buiten, en raamkozijnen bij vervanging aangepast worden met HR++glas.

De Vlasbarg'n (Google Streetview)

De Vlasbarg'n, Uffelte: Bestektekening, oorspronkelijk ontwerp met een gebalanceerde openheid en geslotenheid van de gevels (1974)

OENS HUUS

WAPSE

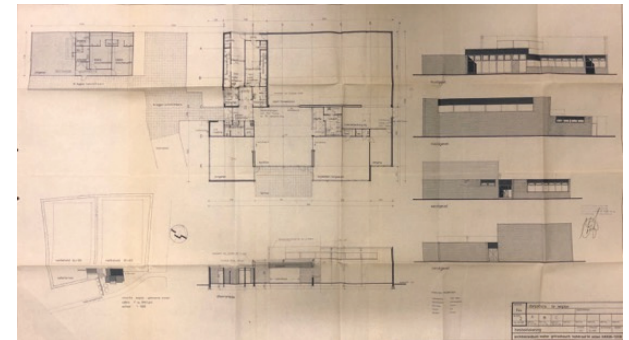
Naam: Oens Huus
 Adres: Haarsmastraat 2
 Oorspronkelijke functie: dorps huis
 Huidige functie: dorps huis
 Bouwjaar: 1976
 Architect: Architectenburo Walter Grötzebauch
 Stroming: modernisme
 Typologie: gymzaaltype

In het esdorp Wapse werd in 1976 het dorps huis geopend. Architect Walter Grötzebauch uit het Noord-Brabantse Asten tekende voor een modernistisch ontwerp, tot ontevredenheid van de welstand. Het dorps huis 'valt in deze omgeving volledig uit de toon'. Het advies was om de vormgeving, omschreven als 'stedelijk-kubistisch', te verzachten met de 'introductie van de schuine lijn, zoals die afleesbaar is aan de dorpse, met kapvormen gedekte, elementen in de omgeving.' De schuine lijn kwam er niet, evenals bij latere uitbreidingen. Het modernistisch ontwerp valt juist op doordat het goed behouden is. Met name in de zuidgevel opent het dorps huis zich naar de straat, de overige gevels zijn meer gesloten. In 2002 werd het dorps huis uitgebreid met een vergroting van de ontmoetingsruimte door architect J.R. Kruithof, architect van het dorps huis te Havelte.

Het dorps huis kent een groot dakoppervlak van platte daken en hoogteverschil. Het is geschikt om installaties en zonnepanelen een plek te geven met een zo weinig mogelijke zichtbaarheid vanaf de straat. De gevels en raamkozijnen zijn deels gemoderniseerd. Hier kan isolatie in de spouwmuur of buiten, en raamkozijnen bij vervanging aangepast worden met HR++glas.

Oens Huus, Wapse (Google Streetview)

Bestektekening dorps huis Wapse (1975)

'T DROGTERHUUS DROGTEROPLAGEN

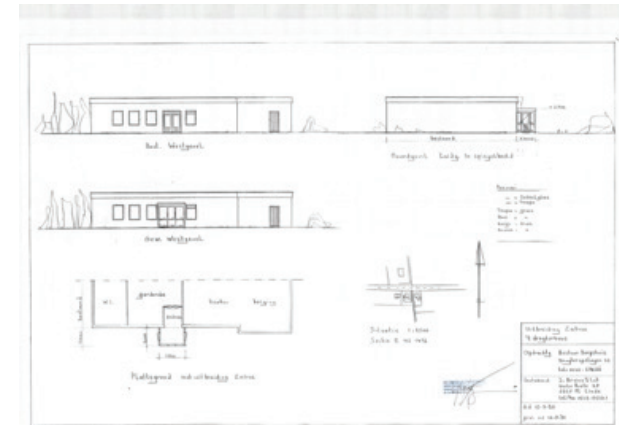
Naam: 't Drogterhuus
 Adres: Drogteropslagen 42,
 7705 PH Drogteropslagen
 Oorspronkelijke functie: dorps huis
 Huidige functie: dorps huis
 Bouwjaar: 1978
 Architect: Gemeentewerken Zuidwolde
 Typologie: zaalgebouw

't Drogterhuus, Drogteropslagen (Google Streetview)

Drogteropslagen is een lintdorp met twee straten. Het dorps huis is de enige sociale voorziening in het dorp. Het is een eenlaags zaalgebouw met een ligging achter op het terrein, omgeven door volwassen begroeiing. In 1998 is het dorps huis uitgebreid met een houten luifel.

Gebruik het platte dak voor installaties en zonnepanelen een plek te geven met een zo weinig mogelijke zichtbaarheid vanaf straatniveau (zoals in de huidige situatie). Het stenen terrein achter het dorps huis voldoet ook. Door de oriëntatie van de ingang is de blinde kopgevel het front vanaf de straat, hier liggen kansen. De gevels en raamkozijnen zijn deels gemoderniseerd. Hier kan isolatie in de spouwmuur of buiten, en raamkozijnen bij vervanging aangepast worden met HR+ +glas. Door de beperkte afmeting heeft een warmtepomp of zonneboiler te weinig effect.

bestektekening uitbreiding luifel (1998)

DE HEIDEHOEK VLEDDERVEEN

Naam: Dorpscentrum De Heidehoek
 Adres: Jodenweg 2, 8385 GP Vledderveen
 Oorspronkelijke functie: dorpshuis
 Huidige functie: dorpshuis
 Bouwjaar: 1986
 Architect: Architectenbureau Bulstra
 Strooming: modernisme
 Typologie: schuurtype

De voorganger van dorpscentrum De Heidehoek uit 1988 is het verenigingslokaal 'Samen Een' uit 1933. Het werd opgericht met steun van de toenmalige burgemeester van Vledderveen, J.T. Linthorst Homan. Na een kleine twintig jaar werden plannen voor een nieuw dorpshuis gekruist doordat de gemeenschap een voorkeur voor een café uitspreekt (café Veldhuizen, 1954). Nadat het café in 1986 afbrandde lukte het ditmaal wel om een dorpshuis op te richten.

Het dorpshuis behoort tot het schuurtype. Zowel het dak als onderlegger voor zonnepanelen, als de gevels en raamkozijnen zijn geschikt voor ingrepen in het exterieur.

De Heidehoek, Vledderveen(Google Streetview)

De Heidehoek, Vledderveen: Verenigingslokaal 'samen een' (1940) (<https://vledderveendrenthe.nl/dorpscentrum-de-heidehoek/>)

De Heidehoek, Vledderveen: Café Veldhuizen (ongedateerd)(<https://vledderveendrenthe.nl/dorpscentrum-de-heidehoek/>)

KLEIN KRUIERIJ DE GROEVE

Naam: Klein Kruierij

Adres: De Kruierij 2, 9473 TL De Groeve

Oorspronkelijke functie:

Huidige functie: dorpshuis

Bouwjaar: 1987

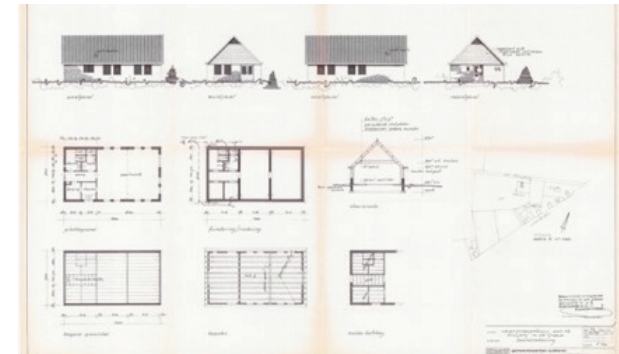
Architect: Gemeentewerken Zuidlaren

Stroming: modernisme

Typologie: schuurtype

Klein Kruierij (Google Streetview)

Klein Kruierij, De Groeve: bestektekening (1987)

Het verenigingsgebouw in het kleine dorp De Groeve vormt de enige sociale voorziening. Met de nabijgelegen basisschool en ijsbaan worden veel accommodaties gedeeld. Het oorspronkelijk volume uit 1987 bestond uit een enkel gebouw onder zadeldak. De grote zaalruimte vormde het hoofdonderdeel. In 2003 is het dorpshuis uitgebreid. Het is onbekend of de verdubbeling van het oorspronkelijk volume uit deze periode stamt. In 2011 werd het eveneens uitgebreid met aan weerszijden eenlaagse uitbouwen in donker metselwerk met platte daken.

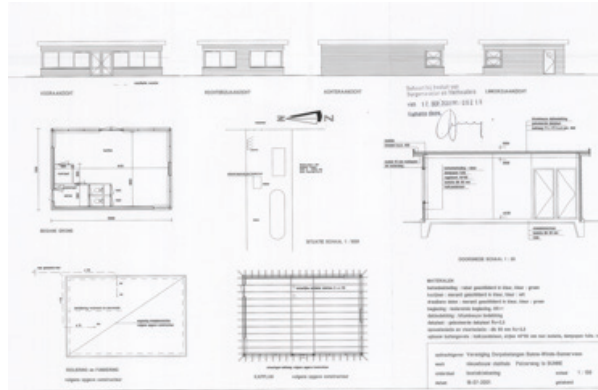
Het dorpshuis ligt omgeven door groen en (sport) velden en heeft dakoppervlak voor zonnepanelen met platte en schuine dakschilden. Isolatie kan in de spouwmuur en onder het dak. Zorg bij kozijnvervanging voor een consequente toepassing van HR++glas.

DE HARDENSTEE BUNNE

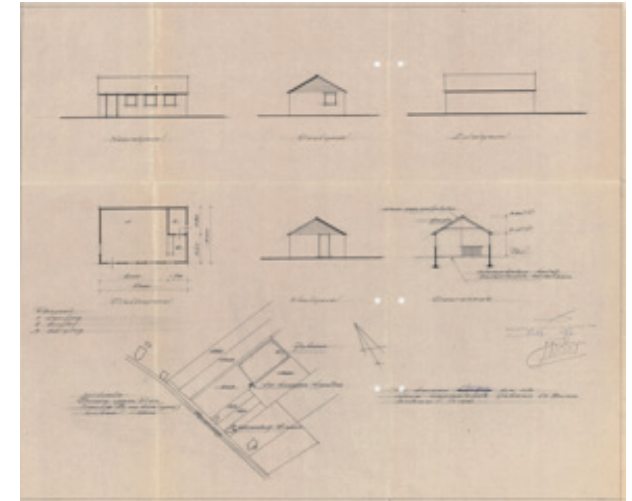
Naam: De Hardenstee
 Adres: Peizerweg 10a, 9496 PC Bunne
 Oorspronkelijke functie: clubhuis
 Huidige functie: clubhuis
 Bouwjaar: 2001
 Architect: onbekend
 Type: zaalgebouw

Het huidige clubhuis uit 2001 met opdrachtgever Vereniging Dorpsbelangen Bunne-Winde-Bunneveen staat aan de Peizerweg in Bunne. Het clubhuis ligt ver teruggelegen op het terrein, naast een grasveld en bij de ijsbaan. De voorganger van het clubhuis was de in 1973 opgerichte kantine annex berging, op dezelfde locatie bij de ijsbaan. Het grasveld langs de Peizerweg werd toen aangeduid als bos.

Het dorps huis ligt relatief ver van de hoofdstraat en is omgeven door grasvelden. Gebruik het platte dak of de buitenruimte voor zonnepanelen. Gevel- en vloerisolatie en glas/kozijnwerk zal wellicht aanwezig of toegepast zijn. Door de beperkte afmeting heeft een warmtepomp of zonneboiler te weinig effect.

De Hardenstee, Bunne: bestektekening (2001)

De Hardenstee, Bunne: bestektekening (1973)

Lentefeest bij dorpshuis

LITERATUUR

Aspecten voor het maatschappelijk werk in Zuid-Holland: jeugd-, dorps- en buurthuizen. Stichting voor Maatschappelijk Werk in Zuid-Holland, Den Haag, 1957

Johanna Boer, eindrapport in het kader van het United Nations Social Welfare Fellowships Programme, Ministerie van Sociale Zaken afdeling sociale bijstand, Lake Succes United, 1949

Johanna Boer, 'In memoriam Mevrouw G. Bähler-Boerma', pp. 6-15, Assen, 1954

Johanna Boer, 'Opbouw Drenthe' In de veranderde Drentse samenleving', 72-107, Assen, 1959

DAAD Architecten, *Een zitkuil voor het dorp. Een toekomst voor de jaren '70 architectuur van Cor Kalfsbeek*, DAAD-Cahier #9, Beilen, 2016

Dag der dorpsuizen, Ministerie van Maatschappelijk Werk, Den Haag, 1963

Dorps- en wijkcentra. Landelijk Sociaal Charitatief Centrum, Den Bosch, 1960

Dorpsuizen in perspectief: enkele beschouwingen over het functioneren van dorpsuizen in Friesland, nu en straks, aan de hand van uitkomsten van een onderzoek naar de tegenwoordige situatie, Prov. Opbouworgaan, Leeuwarden, 1969

Margreta Corina Dozy, 'Het is altijd het beroep van de toekomst geweest'. *De beroepsontwikkeling van het opbouwwerk*, proefschrift, Leiden, 2008

Wijnand Galema, Wijkgebouw Pier 80, Rotterdam, 2020 (cultuurhistorische quickscan)

Een nieuw wijkcentrum: handreiking aan initiatiefgroepen bij het onderzoeken van behoeften aan sociaal-culturele voorzieningen, Stichting ruimte, Rotterdam, 1977

M.G. van Haalen e.a., *Werken met sociaal-culturele accommodaties. Een gebouw is meer dan een ding*, Deventer, 1978

Herdenkingsjaarboekje van Ons Dorpshuis te Eelde 1915-1935, Eelde, z.j.

Het wijkgebouw: zijn opzet, vorm en functie. Purmerend, 1955

Wim J. van den Heuvel, *Structuralisme in de Nederlandse architectuur*, Rotterdam, 1992

Ch.R.M. Kelly, *Buurthuis-dorpshuis-volkshuis: opzet en ruimtelijke indeling*, Utrecht: Nederlandse Bond voor sociaal-cultureel Vormingswerk, 1958

G. Lans, *Buurtwerk en dorpsuizen: middelen tot maatschappelijke opbouw*, Den Haag, 1963

Herman Nijenhuis, *Werk in de schaduw: club- en buurthuizen in Nederland, 1892-1970*, Amsterdam, 1987

Overzicht van alle club- en buurthuizen in Nederland, Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, Rijswijk, 1979

Hans Pennarts, *Een idee veroverd de wereld: volks- en dorpsuizenwerk, wijk- en buurthuizen*, Bussum, 1953

Rapport buurt- en dorpsuizen, Leeuwarden, 1951

BRONNEN

K. Renkema, *Dorpshuis in ontwikkeling*, Drachten, 1980

A.A. Schalke, *Financiering en subsidiëring centrale akkomodaties*, Den Haag, 1973

Christianne Smit, "O, tint'le ook in ons dat hoog gevoel!" de weldadige hand der Toynbee-beweging' in: *De Moderne Tijd*, 2008 (32), nr. 1, pp. 67-85

Stichting Opbouw Drenthe, 'Ons dorp gaat een dorpshuis bouwen: brochure, samengesteld door de Prov. Commissie voor buurt- en dorpshuiswerk in Drenthe', Assen, 1962

Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk, (1969), 'Jo Boer. Opbouw Drenthe en het opbouwwerk', jaargang 23, nummer 17 pp.370-371

Margrith Wilke, "Voor den Opbouw van Drenthe". *Vrouwen, maatschappelijk werk en modernisering in Drenthe 1915-1951*, Assen, 2002

INTERNET

www.geheugenvandrenthe.nl

www.canonsociaalwerk.eu

www.kolonienvanweldadigheid.eu

Alle websites van de afzonderlijke dorpshuizen

ARCHIEVEN

Beeldbank Drents Archief, Assen

Bestuursarchief Provincie Drenthe, Drents Archief, Assen

Archief Centrale Vereeniging voor de Opbouw van Drenthe, Drents Archief, Assen

Archief Offringa, OVT Architecten, Groningen

Archief Kalfsbeek, Het Nieuwe Instituut (HNI), Rotterdam

Archief Nederlandse Bond van Volkshuizen, Nationaal Archief, Den Haag

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam

Gemeentearchief Aa en Hunze, Gieten

Gemeentearchief Borger-Odoorn, Exloo

Gemeentearchief Coevorden, Coevorden

Gemeentearchief Emmen, Emmen

Gemeentearchief Noordenveld, Roden

Gemeentearchief Tynaarlo, Vries

Gemeentearchief Westerveld, Diever

Gemeentearchief De Wolden, Zuidwolde

Gemeentearchief Midden-Drenthe, Beilen

Stichting Dwingels Eigen, Dwingeloo

Historische Vereniging Havelte e.o., Havelte

Rolder Historisch Gezelschap, Rolde

Stichting Ol'Eel, Eelde

Stichting De Spiker, Schoonebeek

Historische Vereniging Oud-Vries, Vries

BIJLAGE 1 TOTAALOVERZICHT DORPSHUIZEN PER PLAATS

Plaats	Naam	Adres	Postcode	Bouwjaar	Architect	Typologie	Als dorpshuis
Assen	De Schulp	Buizerdstraat 10	9404 BB	1962	Boelens	naoorlogs: gymzaaltype	
Bunne	De Hardenstee	Peizerweg 10a	9496 PC	2001	onbekend	zaalgebouw	
Darp	De Stobbe	Linthorst Homanstraat 22	7973 KG	1960	De Groot's Houtbow	naoorlogs: gymzaaltype	
De Groeve	Klein Kruierij	De Kruierij 2	9473 TL	1987	Gemeentewerken Zuidlaren	naoorlogs: schuurtype	
De Kiel	De Kiel	Rolderstraat 16	7849 PC	1938	Bouwbedrijf Hoving	herbestemming	1988
Drogteropslagen	† Drogterhuus	Drogteropslagen 42	7705 PH	1978	Gemeentewerken Zuidwolde	naoorlogs: zaalgebouw	
Drouwen	Meester Hekman hoes	Schoolstraat 10a	9533 PL	1963	De Jong	naoorlogs: gymzaaltype	
Dwingeloo-Geeuwenbrug	De Gowe	Tolweg 1	7991 TD	1930	onbekend	herbestemming	1980
Echten	d Olde Karke	Zuidwolderweg 8	7932 PP	1935	Boelens	herbestemming	2014
Emmen	De Schanskuil	De Schanswal 10	7823 TJ	1949	Bakx	herbestemming	1974
Erica	† Schienvat	Heidebloemstraat 4	7887 EB	1951	Jans	naoorlogs: schuurtype	
Gieterveen	Ous Hoes	Bonnerveen 7a	9511 PM	1966	Kardol	naoorlogs: gymzaaltype	
Grolloo	Het Markehuis	De Pol 4	9444 XE	1965	Van Houten en Nijenhuis	naoorlogs: schuurtype	
Havelte	De Veldkei	Veldkamp 77	7971 BX	1975	Kruithof, Ruiten en Schaafsma	ontmoetingscentrum	
Klazienaveen	Noorderbreedte	Metemoor 3	7981 BD	1970	Kranenburg	naoorlogs: zaalgebouw	
Koekange	De Schakel	Prinses Margrietlaan 1	7958 SB	1969	Nijenbuis en Ebbinge	naoorlogs: gymzaaltype	
Nieuw-Roden	Nij-Roon	Roderweg 86	9311 PB	1962	Stellema	naoorlogs: gymzaaltype	
Paterswolde	Ons Dorpshuis	Mevrouw Bähler-Boermalaan 4-6	9765 AP	ca 1910	onbekend	herbestemming	1915
Roderesch	† Rashuys	Giezenstraat 3	9305 TG	ca 1910	onbekend	herbestemming	2015
Schoonebeek	† Aole Gemientehoes	Kerkeind 1	7761 CL	1969	Abma en Hazewinkel	herbestemming	
Uffelte	De Vlasbarg'n	Vijverlaan 2	7975 BX	1974	Kruithof	naoorlogs: gymzaaltype	
Valthe	Ons Dorpshuis	Hoofdstraat 54	7872 PL	1965	Gemeentewerken Odoorn	naoorlogs: gymzaaltype	
Vledderveen	De Heidehoek	Jodenweg 2	8385 GP	1986	Bulstra	naoorlogs: schuurtype	
Vries	De Pan	Nieuwe Rijksweg 4	9481 AR	1915	Havermans	herbestemming	
Wapse	Oens Huus	Haarsmastraat 2	7983 LE	1976	Grötzebauch	naoorlogs: gymzaaltype	
Weerdinge, Emmen	Ons Dorpshuis	Emmerhoutstraat 1	7814 XV	1967	Gemeentewerken Emmen	naoorlogs: gymzaaltype	
Witteveen	De Tille	Mejuffrouw A. Talmaweg 2	9439 PE	1980	Visser	naoorlogs: gymzaaltype	
Zuidlaren	De Ludinge	Ludinge 4	9471 JD	1967	Offringa	herbestemming	
Zweeloo	De Spil	Eswegje 3	7851 AK	1930	onbekend	naoorlogs: schuurtype	
Zwinderen	Ons Dorpshuis	Markeweg 16	7864 TH	1902	onbekend	herbestemming	1957

BIJLAGE 2 TOTAALOVERZICHT DORPSHUIZEN PER TYPOLOGIE

Typologie	Plaats	Naam	Adres	Postcode	Bouwjaar	Architect	Als dorps huis
herbestemming	De Kiel	De Kiel	Rolderstraat 16	7849 PC	1938	Bouwbedrijf Hoving	1988
herbestemming	Dwingeloo-Geeuwenbrug	De Gowe	Tolweg 1	7991 TD	1930	onbekend	1980
herbestemming	Echten	d Olde Karke	Zuidwolderweg 8	7932 PP	1935	Boelens	2014
herbestemming	Emmen Weerdinge	De Schanskuil	De Schanswal 10	7823 TJ	1949	Bakx	1974
herbestemming	Paterswolde	Ons Dorps huis	Mevrouw Bähler-Boermalaan 4-6	9765 AP	ca 1910	onbekend	1915
herbestemming	Roderesch	† Rashuys	Giezenstraat 3	9305 TG	ca 1910	onbekend	2015
herbestemming	Schoonebeek	† Aole Gemientehoes	Kerkeind 1	7761 CL	1969	Abma en Hazewinkel	
herbestemming	Vries	De Pan	Nieuwe Rijksweg 4	9481 AR	1915	Havermans	
herbestemming	Zuidlaren	De Ludinge	Ludinge 4	9471 JD	1967	Offringa	
herbestemming	Zwinderen	Ons Dorps huis	Markeweg 16	7864 TH	1902	onbekend	1957
naoorlogs: gymzaaltype	Assen	De Schulp	Buizerdstraat 10	9404 BB	1962	Boelens	
naoorlogs: gymzaaltype	Darp	De Stobbe	Linthorst Homanstraat 22	7973 KG	1960	De Groot's Houtbow	
naoorlogs: gymzaaltype	Drouwen	Meester Hekman hoes	Schoolstraat 10a	9533 PL	1963	De Jong	
naoorlogs: gymzaaltype	Emmen	Ons Dorps huis	Emmerhoutstraat 1	7814 XV	1967	Gemeentewerken Emmen	
naoorlogs: gymzaaltype	Gieterveen	Ous Hoes	Bonnerveen 7a	9511 PM	1966	Kardol	
naoorlogs: gymzaaltype	Koekange	De Schakel	Prinses Margrietlaan 1	7958 SB	1969	Nijenbuis en Ebbinge	
naoorlogs: gymzaaltype	Nieuw-Roden	Nij-Roon	Roderweg 86	9311 PB	1962	Stellema	
naoorlogs: gymzaaltype	Uffelte	De Vlasbarg'n	Vijverlaan 2	7975 BX	1974	Kruihof	
naoorlogs: gymzaaltype	Valthe	Ons Dorps huis	Hoofdstraat 54	7872 PL	1965	Gemeentewerken Odoorn	
naoorlogs: gymzaaltype	Wapse	Oens Huus	Haarsmastraat 2	7983 LE	1976	Grötzebauch	
naoorlogs: gymzaaltype	Witteveen	De Tille	Mejuffrouw A. Talmaweg 2	9439 PE	1980	Visser	
naoorlogs: schuurtype	De Groeve	Klein Kruierij	De Kruierij 2	9473 TL	1987	Gemeentewerken Zuidlaren	
naoorlogs: schuurtype	Erica	† Schienvat	Heidebloemstraat 4	7887 EB	1951	Jans	
naoorlogs: schuurtype	Grolloo	Het Markehuis	De Pol 4	9444 XE	1965	Van Houten en Nijenhuis	
naoorlogs: schuurtype	Vledderveen	De Heidehoek	Jodenweg 2	8385 GP	1986	Bulstra	
naoorlogs: schuurtype	Zweeloo	De Spil	Eswegje 3	7851 AK	1930	onbekend	
naoorlogs: zaalgebouw	Drogteropslagen	† Drogterhuus	Drogteropslagen 42	7705 PH	1978	Gemeentewerken Zuidwolde	
naoorlogs: zaalgebouw	Klazienaveen	Noorderbreedte	Meteoor 3	7981 BD	1970	Kranenburg	
ontmoetingscentrum	Havelte	De Veldkei	Veldkamp 77	7971 BX	1975	Kruihof, Ruiter en Schaafsma	
zaalgebouw	Bunne	De Hardenstee	Peizerweg 10a	9496 PC	2001	onbekend	

BIJLAGE 3 WERKSESSIE DORPSHUIZEN IN DRENTHE: AANBEVELINGEN VAN MATHIJS DIJKSTRA

*Do's*Algemeen

- Sluit aan bij de omgeving met het ontwerp van de buitenruimte in aard en structuur.
- Bij aanwezigheid van een origineel bijpassend tuinplan, neem dit als vertrekpunt voor een reconstructie of renovatie
- Schakel een landschapshistoricus en landschapsarchitect in
- Maak het plan samen met de gebruikers en de omgeving
- Zoek naar meervoudige ruimtegebruik (efficiënt ruimtegebruik=duurzaam ruimtegebruik)

Fysieke duurzaamheid

- Vergroenen van de buitenruimte t.b.v.:
 - Vergroten van infiltrerend vermogen van de grond
 - Tegengaan van hittestress
 - Toename biodiversiteit (en ecologische waarde)
 - Aangenamer verblijfsklimaat
- Goede plek voor fietsparkeren (stimuleren fietsgebruik).
- Laadpalen voor fiets en auto op een logische plek vanuit de ruimtelijke compositie van de buitenruimte (niet conflicterend met het verblijfsklimaat).
- Inzetten van groen ten behoeve van klimaatbeheersing van het gebouw (bomen, groene daken, groene wanden).
- Toepassen van kassen, fietsenbergingen direct aan de gevel als isolerende tussenruimte. Geeft ook mogelijkheid tot architectonische en graduele overgangen van binnen naar buiten en v.v..
- Zonnepanelen gebruiken voor overdekte buitenruimte (pergola, fietsenstalling, theepaviljoen).

Sociale duurzaamheid

- Uitnodigend vanuit openbaar gebied, prettige en vindbare overgang openbare ruimte -gebouw vindt plaats door goede buitenruimte;
- Toegankelijke buitenruimte voor alle leeftijden en validiteiten;
- Programmeren van de buitenruimte voor ontmoeting en activiteiten:
 - Tuin (nodigt uit naar buiten te gaan, 'kussen voor de geest', bewezen helende werking van groen)
 - Moes- en pluktuin
 - Zitplekken (al fresco dineren)
 - Sport en bewegingsplekken
 - Combinatie met speelplaats (ontmoeting jong en oud)
 - Natuurbeleving (nestgelegenheid maken, nectar planten etc.)
- Maak seizoenverandering beleefbaar met de beplanting;
- Maak waterinfiltratie zichtbaar (educatieve waarde)

*Dont's*Fysieke duurzaamheid

Grotendeels verhard van de buitenruimte in verband met:

- afname waterbergend vermogen van de plek
- tegengaan van hittestress
- harde uiterlijk wat niet uitnodigend werkt

Bomen kappen omdat er bladoverlast is of soortgelijke argumentatie

Bomen kappen ten behoeve van zonnepanelen, dan liever een andere plek voor de panelen op het pand of elders in de omgeving.

Sociale duurzaamheid

Scherpe afscheiding tussen dorpswoning en omgeving dit leidt tot afzondering. Dus geen industriële hekken, hoge hagen of schuttingen naar het openbare gebied.

BIJLAGE 4 WERKSESSIE DORPSHUIZEN IN DRENTHE: AANBEVELINGEN VAN ROB HENDRIKS

Verduurzamingsslag vanuit het programma

In algemene zin zou je kunnen zeggen dat de verduurzamingsslag die we met al onze bestaande gebouwen willen maken bij de dorps huizen samenvalt met een programmatische verandering die ook gaande is. Waren de dorps huizen eerder het onderkomen voor verenigingen en evenementen op de schaal van het dorp, tegenwoordig zijn het vooral plekken van samenkomst voor grotere of kleinere groepen die incidenteel of met regelmaat een gemeenschappelijke activiteit hebben. Dit betekent voor de gebouwen onder andere dat zij onregelmatig gebruikt worden, dat er ruimtes van verschillende afmetingen gewenst zijn, met verschillende ruimtelijke kwaliteiten (donker, licht, hoog, klein, afgezonderd, open, etc.) en dat het gebruik wisselt. Vaak betreft het activiteiten die het zonder ruime financiële middelen moeten zien te redden. Vanuit de nieuwe gebruiksperspectieven lijkt er dan ook behoefte te zijn aan ruime behuizing waarin van alles en nog wat kan, terwijl het lastig blijkt vanuit de exploitatie van de dorps huizen rond te krijgen.

Veelzijdige aanpak bij het verduurzamen

De selectie van onderzochte dorps huizen toont dat de gebouwen onderling sterk verschillen, afhankelijk van de oorspronkelijke ruimtebehoefte, de tijd waarin het gebouwd is en de oorspronkelijke functie. In de beoogde verduurzamingsoperatie is er dan ook niet één manier van werken aan te bevelen die voor alle dorps huizen adequaat is. Er zijn hierbij vier vragen die mijns inziens moeten worden beantwoord alvorens tot een werkbare oplossing te komen.

De eerste is de vraag of het beter is om in te zetten op optimale isolatie van het gebouw zodat alle ruimtes binnen de schil gelijkmatig en continu verwarmd kunnen worden zonder dat dit een extreem hoge energierekening oplevert of dat het beter is om het gebouw zo weinig mogelijk bouwkundig aan te pakken en vol in te zetten op verbetering van de klimaatinstallatie en te investeren in duurzame energiebronnen waarmee het minder erg is dat de warmte het gebouw snel verlaat. Beantwoording van deze vraag heeft te maken met de bezettingsgraad van het gebouw, de manier waarop het is opgebouwd (detaillering, bewerkelijkheid aanbrengen na-isolatie, monumentaliteit) en de aard van de verschillende programma's die in het gebouw een plek hopen te vinden. Maar ook zal hierbij de vraag van spelen in hoeverre het bestaande gebouw is voorbereid op of geschikt is voor verduurzaming van de gevel, het dak en de vloeren. Is er een spouw die na-geïsoleerd kan worden? Past er triple-glas in de kozijnen? Kan er aan de buitenzijde geïsoleerd worden? Hoe bewerkelijk is isolatie aan de binnenzijde; zijn er veel penanten, dagkanten, lambriserings, etc.?

De tweede vraag is of en hoeveel er gesloopt en bijgebouwd moet gaan worden. De maat van de bestaande gebouwen zal vaker niet dan wel precies overeenkomen met die van het actuele programma. Wellicht is sloop van een deel van het gebouw een optie nadat is onderzocht of de programma-onderdelen ook in een kleinere, multifunctioneel in te zetten ruimte kunnen worden ondergebracht. Ook kan gehele sloop en duurzame nieuwbouw worden overwogen. Er zijn bouwtechnisch en bouwfysisch grote verschillen tussen vooroorlogse gebouwen die voor een andere functie zijn gebouwd (school, kerk, boerderij) en later tot dorps huis zijn omgebouwd en na-oorlogse gebouwen die vaak met beperkte middelen en snel zijn neergezet. Alhoewel de totale milieu-gebruiksruimte altijd groter zal zijn bij sloop en vervangende nieuwbouw dan bij hergebruik is het toch nuttig te streven naar een kleiner, maar multifunctioneel in te zetten nieuw volume, in plaats van koste wat het kost het bestaande gebouw in stand te willen houden. Zo is in veel dorps huizen nog een gebouwd podium ten behoeve van voorstellingen aanwezig. Met nieuwe vindingen als demontabele podia, schuivende wanden en verlichtingsprogramma's kan dezelfde ruimte relatief eenvoudig geschikt gemaakt worden voor ook andere functies.

De derde vraag, die met name opkomt wanneer het antwoord op de vorige vraag is dat er best met minder volume zou kunnen worden volstaan, is die van de cultuurhistorische waarde van het pand. Om te weten welke onderdelen van het pand karakteristiek zijn en tenminste behouden zouden moeten worden om de essentie van het gebouw overeind te houden, is een cultuurhistorische analyse een vereiste. Soms zal de schil van essentieel belang zijn, in andere gevallen de structuur of bijzondere details. Bestaat het gebouw uit delen uit verschillende bouwperiodes? En zo ja, welke waardering hebben deze? Op grond van een dergelijke analyse en waardering kan vervolgens tot een besluit worden gekomen ten aanzien van sloop of verbouw en kan middels een ontwerp op een zinvolle en respectvolle manier aan mogelijke ingrepen worden gewerkt. Dit zal tot een scala van mogelijke ingrepen leiden die variëren van totaal behoud tot totale sloop, 'inpakken' van het gebouw of behoud van alleen de constructie, hergebruik van onderdelen, toevoeging van een nieuw volume, etc.

De vierde vraag is welke huidige of nieuwe programma's zijn gewenst in het dorps huis? Als we iets van de geschiedenis van de dorps huizen tot op heden kunnen leren dan is dat dat zich voorlopig niet opnieuw een eenduidig programma zal aandienen waarmee het gehele dorps huis gedurende een langere periode gevuld zal zijn. Waarschijnlijk zet de trent snel wisselende gelegenheidsprogramma's van georganiseerde groepen uit het dorp zich voort. Dit betekent dat het gebouw voorbereid zal moeten worden op wisselend gebruik, op periodes waarin het weinig wordt gebruikt die worden afgewisseld door periodes van intensiever gebruik. Dat er wellicht ook programma's ontstaan in de dorpen die zich als particuliere initiatieven voordoen en dat er ook vragen in het dorp blijken te leven die voorheen niet direct aan de functie van een dorps huis zouden worden gekoppeld. Ik denk hierbij aan functies als een pakketjes- of boodschappenbezorgpunt, werkplekken voor zzp-ers, zorgfuncties, pop-up restaurants of bioscopen, kleine lokale detailhandel of zelfs bewoning. Als vanuit de dorps huis-ruimtebehoefte zou blijken dat het gebouw te groot is voor het huidige programma en er zou voor gedeeltelijke sloop worden geopteerd om de exploitatielasten laag te houden, dan kan wellicht beter worden overwogen de vrijkomende ruimtes voor ander gebruik vrij te geven. Dit vergroot de flexibiliteit van het pand in de toekomst (wie weet is de ruimtebehoefte dan opnieuw een andere), kan helpen de totale exploitatie rond te krijgen en levert wellicht een nieuwe dynamiek met onverwachte verbindingen tussen verschillende dorps programma's op die zou kunnen helpen het dorps huis opnieuw tot levendig hart van het dorp te maken.

BIJLAGE 5 KENMERKENMATRIX

DORP	Structuur				Locatie			Positie			Oriëntatie			Typologie				Ontmoetings-plek				
	Lintdorp	Es - Brink	Ontginnings-dorp	Overig*	Hoofdweg	Nabij dorpskern	Uitbreidings-wijk	Teruggelegd	Rooilijn	Hoekperceel	Frontaal	Haaks	Alzijdig	Her-bestemming	Kerk	Gemeente-huis	Woonhuis		Natuurlijks Zaalgebouw	Schuurtype	Gymzaaltype	Zaalgebouw
Assen		x					x	x		x			x								x	
Bunne**		x			x			x					x									x
Darp		x		x				x					x								x	
De Groeve	x				x			x					x						x			
De Kiel	x					x		x					x									
Drogteropslagen	x					x							x									x
Drouwen		x					x			x		x									x	
Dwingeloo-Geeuwenbr	x					x				x		x										
Echten		x			x					x		x				x						
Emmen - Emmerschans				x				x					x									
Erica			x				x				x		x								x	
Gieterveen			x			x			x					x								x
Grolloo		x					x							x							x	
Havelte		x								x				x								x
Klazienaveen			x					x														x
Koekange	x									x			x									x
Nieuw-Roden				x		x			x					x								x
Paterswolde				x				x						x								x
Roderesch		x				x			x						x							
Schoonebeek			x				x			x				x			x					x
Uffelde		x						x					x									x
Valthe		x				x																x
Vledderveen			x				x			x			x								x	
Vries		x				x			x													x
Wapse		x					x							x								x
Weerdinge- Emmen		x						x							x							x
Witteveen			x					x							x							x
Zuidlaren		x						x														x
Zweeloo		x					x						x									x
Zwinderen		x						x														x

* Overig: forenzendorp, tweelingdorp, verplaatst dorp, wijk
 ** Dorpshuis Bunne betreft een nieuwbouw uit 2001 ter vervanging van het dorpshuis uit 1973

BIJLAGE 6 WAARDERINGSMATRIX

DORPSHUIS	Algemeen historisch	Ensemble/Stedenbouwkundig	Architectuur-historisch	Gebruiks-historie	Zeldzaam/Gaafheid
Assen	+	+-	+-		+-
Bunne	--	--	--	+-	+/-
Darp	-	-	-		-
De Groeve	-	+-	+-		-
De Kiel	+-	+-	-		-
Drogteropslagen	-	--	--		-
Drouwen	+-	+-	-		-
Dwingeloo-GB	+	+	+		+-
Echten	+	+	+	+-	+
Emmen	-	--	--		-
Erica	+	+-	+-	+-	+-
Gieterveen	+-	-	+-		-
Grolloo	+	+-	+	+-	+
Havelte	+	+	+		+
Klazienaveen	+	+-	+-		+-
Koekange	+-	-	-		-
Nieuw-Roden	+-	-	-		-
Paterswolde	++	+-	+-	++	+
Roderesch	+-	+-	+-		+-
Schoonebeek	+	++	++		+
Uffelte	-	-	-		-
Valthe	-	-	-		-
Vledderveen	+	-	-	+	-
Vries	+	+	++		++
Wapse	-	-	-		-
Weerdinge	-	-	-		-
Witteveen	+	+-	+		+-
Zuidlaren	+	+	+		++
Zweeloo	+-	-	-		+-
Zwinderen	+-	+-	+	+	+

LEGENDA

- Nauwelijks
- Beperkt
- +- Redelijk
- + Hoog
- ++ Zeer hoog

De 13 dorpshuizen die behoren tot de selectie, zijn in de matrix dikgedrukt.

Dit onderzoek werd uitgevoerd door Amanda Terpstra architectuurhistoricus en Wijnand Galema architectuurhistoricus te Rotterdam in opdracht van Provincie Drenthe.

ILLUSTRATIE- VERANTWOORDING

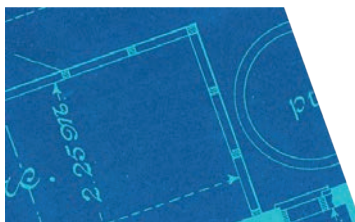
De in de bijschriften vermelde bron verwijst naar de (eerste) auteursnaam van een publicatie uit de literatuurlijst, de naam van een geraadpleegd archief of de zogenaamde url van de website waaruit de afbeelding is gescand of overgenomen. Foto's zonder bronvermelding zijn gemaakt door betrokken onderzoekers en de auteur van dit rapport, tijdens het veldwerk voor dit onderzoek in mei en juni 2020.

MET DANK AAN

Marieke van der Heide, Cultuur- en architectuurhistorie, Groningen
Rob Hendriks, DAAD Architecten, Beilen
Mathijs Dijkstra, LAOS Landschapsarchitectuur, Groningen
Peter Boelens, Bouwmanagementbureau Syplon
Hielke Koning, Bouwmanagementbureau Syplon
Albert Gils, BOKD

Beeldillustraties waarderingssdossiers dorpshuizen:
Piet Schmeits
Grafische vormgeving
Femke Bakker

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Amanda Terpstra architectuurhistoricus.

Amanda Terpstra
—
architectuurhistoricus

Amanda Terpstra architectuurhistoricus
Van Langendonckstraat 22, 3076 SL Rotterdam

www.amandaterpstra.nl | info@amandaterpstra.nl | 0628839640
© Amanda Terpstra architectuurhistoricus 2021

De hoofdingang van dorpshuis De Veldkei in Havelte (1982)